

Seksualitetens kjønn

Kvinnel FORSKNING

Kvinneforskning utgis av KILDEN Informasjons- og dokumentasjonssenter for kvinne- og kjønnsforskning i Norge

KOMPETANSESENTER FOR VOLDSOFFERARBEID

Telefon: 22 45 27 20 Telefax: 22 45 27 25

Welhavensgate 9, 0350 Oslo

E-post: vos@adm.hio.no

KVINNEFORSKNING

utgis av **KILDEN**

Informasjons- og dokumentasjonssenter for kvinne- og kjønnsforskning i Norge

Årgang 28, 2004

Redaksjonen:

KILDEN

Ansvarlig redaktør: Haldis Haukanes (permisjon)

Ansvarlig redaktør for dette nummeret: Tone Hellesund

Redaksjonssekretær: Toril Enger

Omslag: Bjørn Roggenbihl

Sats: Fritt og vilt AS

Trykk: Rasmussen AS

ISSN: 0806-6256

Utkommer med 4 nummer per år.

Tidsskriftet er fagvurderingsbasert.

Ettertrykk er tillatt når forfatter samtykker og kilde oppgis.

Tillatelsen gjelder ikke illustrasjoner og tidligere publisert materiale.

Løssalg: kr 125,-

Abonnement 2004: kr 400,-

Bankkonto: 1602.48.39625

Redaksjonens adresse:

KILDEN

Grensen 5

0159 Oslo

Web: kilden.forskningsradet.no

E-post: post@kilden.forskningsradet.no

Tlf 24 05 59 95

I KILDEN:

Nina Kristiansen, leder

Tlf. 24 05 59 99

Toril Enger

Tlf. 24 05 59 90

Beret Bråten

Tlf. 24 05 59 93

Forsiden: Marit Victoria Wulff Andreassen:

Skisse til tegningen Velsignet rund, 2003.

Kjære leser!

Etter hvert er det en god del som forskes og skrives om seksualitet. Mye av dette holder seg imidlertid på et ganske abstrakt og diskursivt nivå, og det blir skrevet få norske vitenskapelige tekster om sex, om konkrete samliv og underliv. I invitasjonen til temanummeret ble det understreket at en denne gangen ønsket seg artikler om ekstasen og kjedsomheten, gleden og skammen som kan være knyttet til sex. Og hva med noen artikler om fittens fenomenologi, skjedens symbolikk og pikkens poetikk? Hvordan kan vi arbeide med praksiser, fantasier, normer og forventninger knyttet til sex? Og hvilke betydninger har dette for forestillinger om kjønn? Temanummeret utfordret artikkelforfattere til å gå tettere på ulike seksuelle erfaringer og praksiser. Vi ønsket oss akademiske refleksjoner rundt endring og stabilitet, problemer og gleder, avvik og normalitet, rundt forholdet mellom diskurser og praksiser. Kort sagt: hvordan kan sex forstås gjennom ulike kjønnsperspektiv?

Noen av disse spørsmålene – og mange andre – blir besvart i de følgende artiklene. Unge homsers opplevelse og forståelse av analsex er temaet i Anne-Lise Middelthons artikkel. Begrepsspar som aktiv/passiv og kvinnelig/mannlig står sentralt i deres forhandlinger om analsex, men også temaer som sårbarhet, smerte, kontroll og begjær.

Mens det er unge gutter og deres sex-

praksiser som er aktørene i Middelthons tekst, er det to unge jenter som får oppmerksomhet hos Wenche Mühleisen. Gjennom en analyse av filmen *Baise-moi* stiller Mühleisen spørsmålet om hovedpersonene Manu og Nadines eksesser i sex og vold kan tolkes som en problematisering av heteronormative seksuelle maktforhold og stereotype skildringer av kvinner og sex på film.

Agnes Bolsø tar opp et kanskje enda mer utenkbart tema i sin artikkel, nemlig salg av sex mellom kvinner. Dette fenomenet utfordrer også på en dramatisk måte våre forestillinger om hva kvinnelig seksualitet er, kan være og bør være.

Etter artiklene følger et intervju med sosiologiprofessor Karin Widerberg, utført av Kildens journalist Beret Bråten. Sammen reflekterer de over heterosexens tilsynelatende tilbaketrekning fra seksualitetsforskningen. De skeive perspektivene og temaenes inntog har kanskje ført til at heterosexen har havnet i bakevja? Bråthen og Widerberg argumenterer for at det er på tide med en ny runde utforsking og problematisering av heterosex.

Som en egen fortelling finner en i dette nummeret av *Kvinneforskning* også en rekke bilder. Kunstneren Marit Victoria Wulff Andreassen har allerede høstet stor anerkjennelse for sine tegninger om seksualitet, kropp, kjønn og identitet, og vi er glade for å kunne vise noen av hennes arbeider til våre lesere.

Tone Hellesund

Innhold

<i>Anne-Lise Middelthon: Om å bli tatt – i alle ordets betydninger</i>	5
<i>Wencke Mühleisen: Postfeminisme, sex og pornografi på film.</i> Med roadmovien <i>Baise-moi</i> som eksempel	23
<i>Agnes Bolsø: Salg av seksuelle tjenester mellom kvinner</i>	43

KOMMENTAR

Hvor ble heteroseksen av? Karin Widerberg intervjuet av Beret Bråten	61
Hvor kommer kunnskap fra? Ved Bjørg Skotnes	67

BOKOMTALER

Heidi Eng: <i>Sporting Sex/uality: Doing Sex and Sexuality in a Norwegian Sport Context</i> . Doktoravhandling. Omtale ved Marianne C. Brantsæter	69
Jens Rydström: <i>Sinners and Citizens: Bestiality and Homosexuality in Sweden, 1880–1950</i> . Omtale ved Hans W. Kristiansen	74

Om å bli tatt – i alle ordets betydninger¹

Av Anne-Lise Middelthon

For unge homser kan det å begjære å bli penetrert av en annen mann og å praktisere et slikt begjær medføre lammende konflikter. Med utgangspunkt i en studie blant unge homser i Norge diskuterer artikkelen slike konflikter og strategier for å løse eller håndtere dem. Fremdeles assosierer mange unge det å bli tatt i analt samleie med tap av mandighet og verdighet. Mangelen på (homo)spesifikke tegn og bilder gjør det nesten umulig for unge homser å ikke anvende tegn eller bilder som er utledet fra dominante forestillinger om samleie mellom kvinne og mann. De unges opplevelser og refleksjoner formidler viktig lærdom om hvordan seksuelle handlinger kan leses som tegn for hvem vi er, og om seksualitetens makt til å definere oss. I tillegg til å gi kunnskap om seksualitetens kår for unge homser, vil en undersøkelse av unge homoseksuelle menns erfaringer med nødvendighet også gi kunnskap om kulturelle forestillinger knyttet til heteroseksuell penetrasjon, og de bilder forestillingene bærer med seg av hva det innebærer å være kvinne eller mann i et slikt seksuelt møte.²

«Sex» summerer et bredt spekter av fenomener, ikke bare kroppslig praksis, men også kulturelle og personlige tegn³ for seksuelle handlinger og begjær. Blant de kulturelle bilder og tegn som er tilgjenge-

lig for unge homser i Norge i dag, er det knapt noen som ikke er utledet fra heteroseksualitet (for en generell og tidlig diskusjon av fenomenet, se f.eks. Butler 1990; Lauretis 1984). Dette innebærer at

unge homser reflekterer over, uttrykker og forstår egen virkelighet gjennom tegn og bilder som primært formidler en virkelighet som er annerledes enn deres. En av deltagerne i forskningsprosjektet som diskusjonen bygger på, uttrykte dette slik:

Når jeg tenker over tingene, ser jeg meg i en jenteposisjon. Ikke fordi jeg vil være dame i et mann-dame-forhold, men fordi jeg vil ha en mann, jeg ser meg selv i hennes sted fordi det er en mann jeg vil ha. En som har en mann. Jeg vil ha en mann – ikke være jente og heller ikke skrulle. (Sitert i Middelthun 2002b)

Det er ikke *generelle problemstillinger* knyttet til opplevelsen av å være uten gode eller adekvate tegn og bilder som er i fokus her (for en slik diskusjon, se Middelthun og Colapietro 2004). Tema for diskusjonen knytter seg *spesifikt* til unge homser og konflikter forbundet med begjær etter, og praksis fra, det å bli analt penetrert av en annen mann. Som for homoseksualitet generelt, eksisterer det ikke et positivt og godt – eller, i det minste, ikke negativt og fordømmende – generelt tilgjengelig kulturelt rammeverk av kunnskap og tegn om anal sex.

Forskningsprosjektet som diskusjonen bygger på, ble iverksatt etter drøftinger mellom Statens helsetilsyn og Helseutvalget for homofile. Utgangspunktet var hiv-epidemien og et erkjent behov for økt kunnskap om hva det innebærer å være ung homoseksuell mann i Norge i dag. De (direkte) hiv-relaterte funn og diskusjoner er heller ikke tema for diskusjonene her (se Middelthun 1997; 2001a; 2002b; Middelthun og Aggleton 2001). Studien bygde på en uttalt erkjennelse av at verken hiv eller seksualitet kan isoleres fra eller gjøres eksternt til andre dimensjoner, aspekter eller trekk ved de unges liv. Dette gjelder selvsagt også de histo-

riske realiteter, og den kultur eller de kulturer og samfunn som de unge menn lever sine liv innenfor og i relasjon til. Studien hadde således en bred tilnærming og et vidt undersøkelsesfelt. I løpet av prosjektet uttrykte mer enn halvparten av de unge homsene som deltok (se under) tvil, engstelse, frykt og/eller konflikter i forhold til å bli analt penetrert. At dette var, eller hadde vært, et vanskelig felt, ble bekreftet gjennom gruppediskusjoner og respons fra andre menn som deltok i møter hvor diskusjoner ble fremlagt og drøftet. Det var på grunnlag av denne responsen jeg besluttet å gjennomføre en egen ikke direkte hiv-relatert diskusjon om kulturelt betingede konflikter knyttet til det å være mann og bli tatt av en mann. Før diskusjonen gir jeg en kort beskrivelse av innsamlingen av de fortellingene som ligger til grunn for drøftingene. Selve diskusjonen har tre deler samt en kort konklusjon. Først illustrerer Hans noen vitale gleder og konflikter knyttet til det å la seg ta av en annen mann. Deretter drøftes fire strategier som har vært i arbeid for å løse konflikter, oppleve nytelse og få erfaring fra det å bli tatt eller analt penetrert. Til slutt diskuteres det hvordan det å la seg penetrere, og/eller bare det å fantasere om å bli tatt på en slik måte, kan true den unges opplevelse av hvem han er.

Kort om datainnsamling og valg av ord

Prosjektet ble gjennomført i samarbeid med Helseutvalget for homofile (som har drevet hiv-forebyggende arbeid i Norge siden 1983). Materiale til analysene ble samlet inn gjennom en kombinasjon av etnografiske metoder (for detaljert metodebeskrivelse, se Middelthun 2001b). Gjennom dialogiske intervjuer med tjue unge homser (17 til 22 år) utgjør kjernen i materialet. Over en toårsperiode ble i alt



Marit Victoria Wulff Andreassen: Lucia, 29,0 x 37,5 cm, 2003

82 intervjuer gjennomført. Kontakten med den enkelte unge mann strakte seg fra 12 til 24 måneder. Etter at denne formelle intervjuperioden var avsluttet, opprettholdt noen av deltagerne kontakten. Når materiale fra disse samtalerne er inkludert, er det selvsagt med deres eksplisitte samtykke, og markert i teksten. Ingen av deltagerne droppet ut av prosjektet. Deltagerne var alle unge menn som identifiserte seg som homser og hadde startet et aktivt seksualliv. Blant dem som deltok, var det unge menn som regelmessig oppsøkte steder hvor menn som har sex med menn møtes, og unge menn som sjelden eller aldri gjorde det. I begge gruppene var det menn som deltok og ikke deltok i organisasjoner for homofile. Intervjuene ble gjennomført i tre norske byer, Oslo inkludert. Med unntak av to deltagere som ble rekruttert gjennom «snowballing», ble alle rekruttert av ansatte og frivillige i Helseutvalgt for homofile. Syv gruppesamtaler (med andre menn enn dem som deltok i intervjuene) samt nøkkelinformant-intervjuer komplementerer de dialogiske intervjuene. Prosjektets tilknytning til en pågående epidemi gjorde det nødvendig å sikre tilbakemelding til brukergruppen så snart ny kunnskap forelå, eller presumptivt nyttige diskusjoner og problemstillinger var formulert. Innledninger og deltagelse på møter for unge homser i regi av Helseutvalgt for homofile var en viktig del av denne formidlingen. Fordi innledningene alltid ble etterfulgt av diskusjoner hvor unge menn fremsatte meninger og reaksjoner og/eller delte egne erfaringer, ble formidlingsprosessen også del av datainnsamlings- og bekreftingsprosessen. Diskursanalyser og innsamling av materiale til slike analyser utgjorde også en viktig del av prosjektet. Med unntak av en gruppesamtale, ble datainnsamling foretatt av artikkelforfatteren.⁴ Det teoretiske rammeverket som (implisitt) informerer diskusjonen, er semiotikk i tradisjonen etter Charles Sanders Peirce, og

da særlig slik rammeverket er fortolket og videreført av filosofene og semiotikerne David Savan (1987–88) og Vincent Colapietro (for eksempel 1989).

Når det gjelder valg av ord, brukte de unge mennene både «å bli penetrert» «penetrere», «knulle», «bli knullet», «ta» og «bli tatt» i forbindelse med analt samleie. Når «ta» eller «bli tatt» ble brukt, la de ofte til «i alle betydninger av ordet», «i ordets alle betydninger» eller tilsvarende formuleringer. Selv om «å knulle» i hovedsak ble brukt om det å penetrere en annen mann, og «bli knullet» om å bli penetrert, reiste ordvalget også spørsmål som: Blir han penetrert eller lar han seg omslutte av sin partner? Hvem knuller hvem? Kan knulling være gjensidig og jevnbyrdig, slik at handling og passivitet ikke blir splittet opp og tildelt to eksklusive roller? Begrepet «å ha analt samleie» var ikke entydig forstått. Mens flesteparten av de unge mente begrepet ikke sa noe om hvem som penetrerte hvem, forsto andre begrepet som å være begrenset til det å bli penetrert og svarte derfor nei på spørsmålet om de hadde hatt analt samleie selv om de hadde penetrert sin(e) partner(e). Skillet mellom å være mottagende og givende partner var heller ikke uten tvetydighet. I forbindelse med hiv blir «mottager» ofte brukt for å betegne den som mottar sæd. I smittesammenheng gir dette mening. Men i seksuell sammenheng handler «å motta» også om å motta annet enn sæd. Ta for eksempel en ung mann som tidligere har avstengt og lukket kroppen på grunn av en overveldende frykt for smerte, når han åpner sin kropp for sin partner; er den unge mannen den eneste som mottar? Om den unge mannen mottar den andres sæd eller ei, mottar partneren tillit når den unge mannen gir ham adgang til sin kropp. I sitatene i teksten under er det selvsagt de unge menns egne ord som gjengis. Selv har jeg valgt å bruke variasjoner av «ta» og «penetrere» i forhold til analt samleie.

Å bli tatt: Fryktet og begjært

Hans' historie

Før jeg lar Hans' fortellinger introdusere temaet, er det nødvendig å understreke at ikke alle homoseksuelle menn har analt samleie eller anal sex på sitt seksuelle repertoar. Likevel er det ikke ualmennlig å tro at alle homser har anal sex. Også blant deltagerne i prosjektet var det menn som tidligere hadde antatt at anal sex med nødvendighet var del av homoseksuell praksis (Middelthun 1997; se også Arnes mfl. 1995). Peter Davies mfl. (1992:270) diskuterer hvordan «men who are new to sex with men, tend to assume that anal intercourse is the staple of sex». Dette er ikke underlig, siden forestillinger om homoseksualitet ofte er utledet fra forestillinger om heteroseksualitet og bygger på en implisitt (og til tider eksplisitt formulert) idé om det genitale samleiet som den paradigmatisk seksuelle handling. Men selv om analt samleie ikke nødvendigvis er på repertoaret til alle menn som har sex med menn, er det en viktig praksis for mange (f.eks. Davies mfl. 1993:122). I en studie i åtte europeiske land fant Michael Bochow mfl. (1994:541) at «three-quarters of Danes, Germans, Austrians, Swiss and Briton practice insertive or receptive anal intercourse or both». Videre understreker Gary Dowsett at anal sex er en «crystallizing force on male homosexual desire» og står helt sentralt i den sosiale definisjon av mannlig homoseksualitet (1996:37) (se også Johnsen 1999).

Hans formidlet sin historie til meg over år. Jeg vender tilbake til – og fortsetter – fortellingen hans i diskusjonens siste del (om anal seks kraft til å definere selvet). En grunn til å velge Hans' historie er at hans konflikter og frykt i forhold til anal sex ikke også var forbundet med redsel for hiv-smitte. Sosiale og kulturelle dimensjoner kan dermed rendyrkes. Hans brukte alltid kondom når det var påkrevd og følte seg beskyttet mot seksuelt overførbart smitte. Slik var det ikke for

alle som også opplevde skam og forakt i forbindelse med å bli penetrert. Mange av dem opplevde det som vanskelig å bruke kondom og å beskytte seg selv og sin partner mot hiv (Middelthun 1997).

Før Hans tillot seg å prøve ut det å bli tatt av en mann og senere innlemmet dette i sin seksuelle praksis, uttrykte han begjær og lengsel etter slike seksuelle møter. Når han på et tidligere tidspunkt ikke innrømmet for seg selv at han bar på slikt begjær, og også nektet seg selv å leve det ut, var det fordi han tok det for gitt at han ville møte forakt og miste ansikt, verdighet og manndom – i egne og andres øyne. I sitt arbeid frem mot å våge å la seg bli tatt var valg av partner(e) og fysisk posisjon under samleiet av avgjørende betydning. Det samme gjaldt kroppslig trening. Sammen med partner(e) og alene. I likhet med andre trente Hans på egen hånd for å oppnå kontroll over endetarmsmuskelen som han opplevde som å være utenfor kontroll. Første gang vi møttes, forklarte Hans hvorfor han foretrakk å være «aktiv» partner i anal sex:

Jeg liker ikke å bli knullet. Jeg synes det gjør vondt. Det høres kanskje litt rart ut, men det handler om verdighet. Verdigheten går tapt når du ligger med rompa i været. [...] Ved tre anledninger har jeg vært passiv. Jeg likte det ikke.

Andre gangen vi møtes, sier Hans at han ønsker å prøve ut å være passiv i analt samleie, og at han er opptatt av hvorfor det er så vanskelig for ham:

Jeg har prøvet ut en del med passivt analt samleie. Jeg vil, men jeg får det ikke til. Tror at det er en maskulin sperre. Nå føler jeg at jeg vil føle at jeg har tapt hvis jeg gjør det. Jeg klarer ikke å gjennomføre det. Det er fremdeles et spørsmål om verdighet. Synes det gjør vondt, jeg sperrer meg. Må stole 100 % på den andre hvis jeg

skal ligge med rompa i været. Jeg vil mestre det. Klare å slappe av. Kanskje å innrømme for meg selv at jeg liker å bli tatt. [...] Aktiv/passiv er problemet jeg møter hos meg selv. Jeg begynner å føle en dyp dragning mot maskuline menn, og dem er det få av.

Da vi møttes for tredje gang, hadde Hans vært på sauna og hatt sex med en mann som hadde penetrert ham, eller rettere, som Hans hadde penetrert seg selv på:

Det tok en halvtime og føltes som et år, etterpå dusjet jeg og gikk hjem. Det føltes sånn at jeg hadde lyst til å ringe vennene mine og si «nå har jeg gjort det». Det er sikkert sånn som jenter har det. [...] Men jeg er ennå ikke klar, fortsatt er det jeg som dominerer, er den aktive.

Hvordan da?

Ja, jeg la ham på ryggen og satte meg på ham. Det var vondt, hadde ingen glede av det. [...] Det tar veldig tid med meg. Jeg tenker at jeg kommer til å gjøre mer av det.

Det er ikke bare fordi han ønsker å være passiv at det er konfliktfylt for Hans å ta en annen mann, men også fordi han ikke klarer å la være å forakte de mennene han har tatt. Etter at han har penetrert dem, vil han ikke ha noe mer med dem å gjøre.

Jeg vil ikke ha noe med dem å gjøre etterpå. Nå føler jeg forakt for dem jeg har knullet. Vet med meg selv at i et forhold så vil det være en konflikt. Men det vil være lettest i et forhold hvor jeg kan være passiv. Men når jeg nå har gjort det med noen [tatt dem], så føler jeg bare forakt for dem etterpå. Hvis du [peker på meg] hadde spent på deg et dildobelte og knullet en mann, hvordan ville du sett på ham etterpå? Pudding liksom. Jeg har noen greier med det – om jeg noen gang skal greie å fjerne det at jeg mister

ansikt og manndom hvis jeg blir knullet. Nå klarer jeg det ikke omvendt en gang. Jeg klarer ikke å knulle dem og ta dem som mannfolk etterpå. [...] Jeg begynner å kjede meg hvis jeg ikke har analsex. Det er dumt. Begynner å føle at det er det, eller ikke noe. Det blir etter heterostandarden.

Fjerde gang vi møtes sier Hans at han har hatt et gjennombrudd i forhold til det å bli tatt. For å få kontroll over lukkemuskelen hadde han kjøpt og trent med dildo. Gjennom dette hadde han lært seg å slappe av. Muskelen hans var ikke lenger utenfor kontroll, og smerte ved inntrengning ikke lenger et problem. Han hadde også etablert et fast kjæresteforhold til en voksen mann, en mann han stolte på:

Å bli tatt er det jeg liker best, men kroppen min funket ikke. Jeg gikk ut og kjøpte et stk dildo – etter det gikk det bra – jeg lærte å slappe av. Det er viktig for meg å bli dominert hvis jeg skal få psykisk tilfredsstillelse.

På spørsmål om hva som skiller anal sex fra annen sex, svarte Hans:

Det er heftigere, hvis det er helt riktig analsex, skulle jeg gjerne sett det på film. Tårene mine spretter – plutselig er det som om jeg forstår fist-fucking. Hvis du har en sånn stor ting [viser meg knyttneven og underarmen] i deg, så er det han som bestemmer – det er som om du er hekta på ham. Det er som å bli hengt opp på en knagg, mentalt. En eksplosjon oppi hodet på meg. [...] Orgasmene mine er viktige for meg, men ikke for ham [kjæresten]. Han vil være dominerende – men det er som posisjon – ikke i analt samleie og sånt. Han liker det ikke når jeg får orgasme på den måten; «for guds skyld, vær da sivilisert», sånn virker det på meg som han ser på det. Jeg tror ikke at mine orgasmer, eller at jeg har

dem, er noe viktig for ham. Det jeg liker, er at den andre har helt kontrollen. Det med eksplosjon er helt nytt for meg.

Ved vårt femte møte, to år etter første intervju, var det slutt med kjæresten, og Hans deltok for tiden ikke i sex som innebar at han ble penetrert. For å sikre seg mot ydmykelse lot han seg ikke bli tatt av en annen mann, til tross for at han ønsket slik sex. Han hadde bestemt seg for å vente med å bli tatt til han igjen var i et forhold han opplevde som trygt og stabilt. Da jeg spurte om han fortsatt foraktet menn som lot seg penetrere, svarte han:

Det er fremdeles en snev av det, men det er ikke så tydelig. Det er mer sånn at jeg ikke lar noen ta meg.

Fire strategier

I denne delen av diskusjonen drøftes strategier for å løse eller redusere konflikter forbundet med å bli tatt eller penetrert. Strategiene er formulert av meg og er selvsagt verken uttømmende eller gjensidig utelukkende. De er som all slik kategorisering, nettopp det (kategorisering og/eller begrepsfesting), og ikke direkte gjengivelser av opplevelsene slik disse ble erfart av de unge mennene selv. Når jeg har valgt å la strategiene strukturere en del av diskusjonen, er det for å sette fokus på (den kontinuerlige) endringsprosessen og det (til dels) smertefulle arbeidet det var nødvendig for de unge mennene å utføre før de ble i stand til å praktisere sitt begjær uten skam eller frykt (eller i det meste med mindre skam og mindre frykt). I dette arbeidet var spørsmålet om å få – eller å ta – *kontroll* ofte avgjørende. «Kontroll» var et gjennomgående tema i samtalene. Dette gjaldt både i forhold til seksuell og sosial situasjon, partner(e), kroppslige posisjoner

under samleiet og den rent fysiske kontroll over endetarmsmuskulaturen. Ikke sjelden blir kontroll oppfattet som å stå i motsetning til overgivelse. En slik forståelse gir liten mening her (som ellers). Som det fremgår av diskusjonen under, opplevde de unge at å overgi seg til sitt begjær, forutsatte kontroll. Å være i stand til å gi fra seg kontroll hviler selvsagt på den forutsetning at en først har ervervet kontroll (som så kan suspenderes eller settes i parentes). Å nyte uten frykt forutsetter også at det som tidligere skapte redsel, er brakt under kontroll. Å ha ervervet en følelse av å besitte (i det minste et minimum av) kontroll ble opplevd som en forutsetning for å starte ikke-destruktiv utprøving (forholdet mellom kontroll og overgivelse er en av diskusjonene i Middelthon 2001a). Strategiene de unge menns erfaringer drøftes i forhold til er: *praktisere det fordømte; nøye valg av partner; nøye valg av posisjon under samleiet og «naturalisering» av handlingen.*

Praktisere det fordømte

Første strategi dreier seg altså om å praktisere det fordømte. Da jeg spurte Aril hva som gjorde anal sex forskjellig fra annen form for sex, svarte han slik:

Jeg prøvde å forklare det for en gruppe ungdommer en gang – jeg sa at det var en fin ting at det var spesielt nært, en fin handling og godt. Det er det at det gir meg en følelse av å være begjært og verdsatt på en måte. Det blir vakkert fordi det er så intenst, så intimt.

Da vi fortsatte å diskutere Arils erfaring i forhold til å bli begjært og verdsatt, spurte jeg om analt samleie for ham ble det ytterste uttrykk for begjær. Aril svarte slik:

På mange måter gjør det det. Ikke på den måten at da kan jeg si at jeg gir det fineste jeg har. Det er mer det at du kommer inn i det lidenskapelige rommet, føler at du er lidenskapelig, og at den andre er lidenskapelig på grunn av et begjær som er rettet mot kroppen din og det å bli tatt – og da mener jeg «tatt» i alle betydninger av ordet. Det har noe med en følelse av å bli erobret, i hvert fall når du er passiv. Det har noe å gjøre med rå lidenskap. Det har kanskje noe med tidligere skamfølelse å gjøre. Du får en utrolig lengsel etter den lidenskapen både fra deg selv og fra den andre – for å merke at det ikke bare er du som er sånn.

Aril sier hans lengsel strekker seg langt utover det å oppleve seksuell nytelse. Han lengter etter å oppleve lidenskap – andres og egen – rettet mot det som tidligere ble opplevd som skamfullt, men som nå ikke lenger er (bare) skamfullt, men også gjenstand for begjær og lidenskap. Å erfare at kroppen (egen og partners) utløser lidenskap (egen og andres) endrer opplevelsen av kroppen. Det samme gjelder det å bli tatt. Fra å være forbundet med skam knyttes kropp og handling til noe vakkert, noe fint. En slik omforming (det fordømte blir det begjærte) ser ut til å kunne reparere noe av det som er skadet. Nok en grunn til at Aril begjærer denne formen for seksualitet, er fordi opplevelsen av slike følelser (slik lidenskap og slikt begjær) fra andre – og sammen med andre – reduserer følelsen av å være alene og annerledes. Slik kan det å praktisere det som er fornedret, bidra til å gjenopprette noe av skaden forårsaket av negative kulturelle bilder av, forestillinger om, og tegn for anal penetrasjon mellom menn. Og en slik praksis kan minske eller fjerne følelsen av å være annerledes; han er ikke lenger den eneste som «er sånn». Jan uttrykte noe lignende. På spørsmål om hvordan han opplevde anal sex i forhold til annen sex, svarte han

at han tidligere hadde opplevd anal sex som skittent, men at følelsen kunne slettes hvis sexen var god: «Det er lenge siden sist, men da følte jeg meg ikke som en dritt fordi det var så godt.»

Mange unge menn hadde internalisert og inkorporert samfunnets forakt for en mann som lar seg ta av en annen mann. Kampen for å redefinere og motarbeide en slik inkorporering av kulturelle forstillinger førte de med, og på, egne og partners kropp. Når en slik kamp lykkes, vil ett utfall være at det å bli analt penetrert ikke lenger er i arbeid som et tegn for skam og begjær, men som et tegn for nytelse og begjær.

Nøye valg av partnere

Utfallet av en slik utprøving var selvsagt også avhengig av partneren og relasjonen mellom de to. Vi har sett at Hans fryktet ydmykelse og tap av mandighet, og derfor var forsiktig eller nøye når han valgte partner(e). Slik var det for mange av deltagerne som fryktet følelsesmessig eller fysisk smerte ved analt samleie. Noen planla å vente med å bli penetrert til de fant noen som var «forsiktige nok». Andre formulerte at de først ville «la seg ta» når de fant «mannen i sitt liv». Selv om disse planene endret seg over tid, er det likevel verdt å merke seg at gjennom å kategorisere det å bli penetrert som en eksklusiv handling (som bare gjennomføres med de(n) utvalgte), kunne konflikten mellom frykt og begjær midlertidig settes i parentes.

Kristoffer var blant dem som understreket at det å kjenne og stole på partneren var en forutsetning for å være i stand til å slappe av og nyte det seksuelle møtet:

Med en fremmed da er det usikkert [å bli tatt], du kan miste kontrollen. Å kunne miste kontrollen er et gode i seg

selv – men for å gi fra deg kontroll så må du ha hatt den først. Det jeg særlig liker med anal sex, er at her kommer det en stor voksen mann og tar deg i alle betydninger. Men for å nyte det, må jeg ha denne formen [å kjenne og stole på partneren] for kontroll.

Å ha erfart at han kan kontrollere hvem som har adgang til kroppen hans, var avgjørende for Gerhard. Før han tilegnet seg en slik følelse av kontroll, førte bare tilstedeværelsen av partnerens finger i området rundt endetarmen til en brå avslutning på hans seksuelle begjær og opphisselse.

Før mistet jeg tenningen bare de nærmest seg med en finger – nå har jeg funnet ut at det er opp til meg, og da er det greit.

Blant dem som hadde fysisk erfaring fra å bli analt penetrert, var det bare to som sa de aldri hadde opplevd frykt eller smerte. Alle de som ønsket eller begjærte slik sex og som ennå ikke hadde tillatt seg å bli tatt, uttrykte at de også fryktet fysisk smerte. De opplevde endetarmsmuskulaturen som autonom (som den fysiologisk også er) og utenfor deres kontroll. Til tider ble lukkemuskelen referert til og beskrevet som en aktør som opererte fullstendig på egen hånd. Når muskelen ikke ville åpne seg, eller når den ubedt lukket seg, ble det opplevd som både provoserende og beskyttende. Slik var det for Jakob som opplevde lukkingen av muskelen som en form for ubevisst selvbeskyttelse:

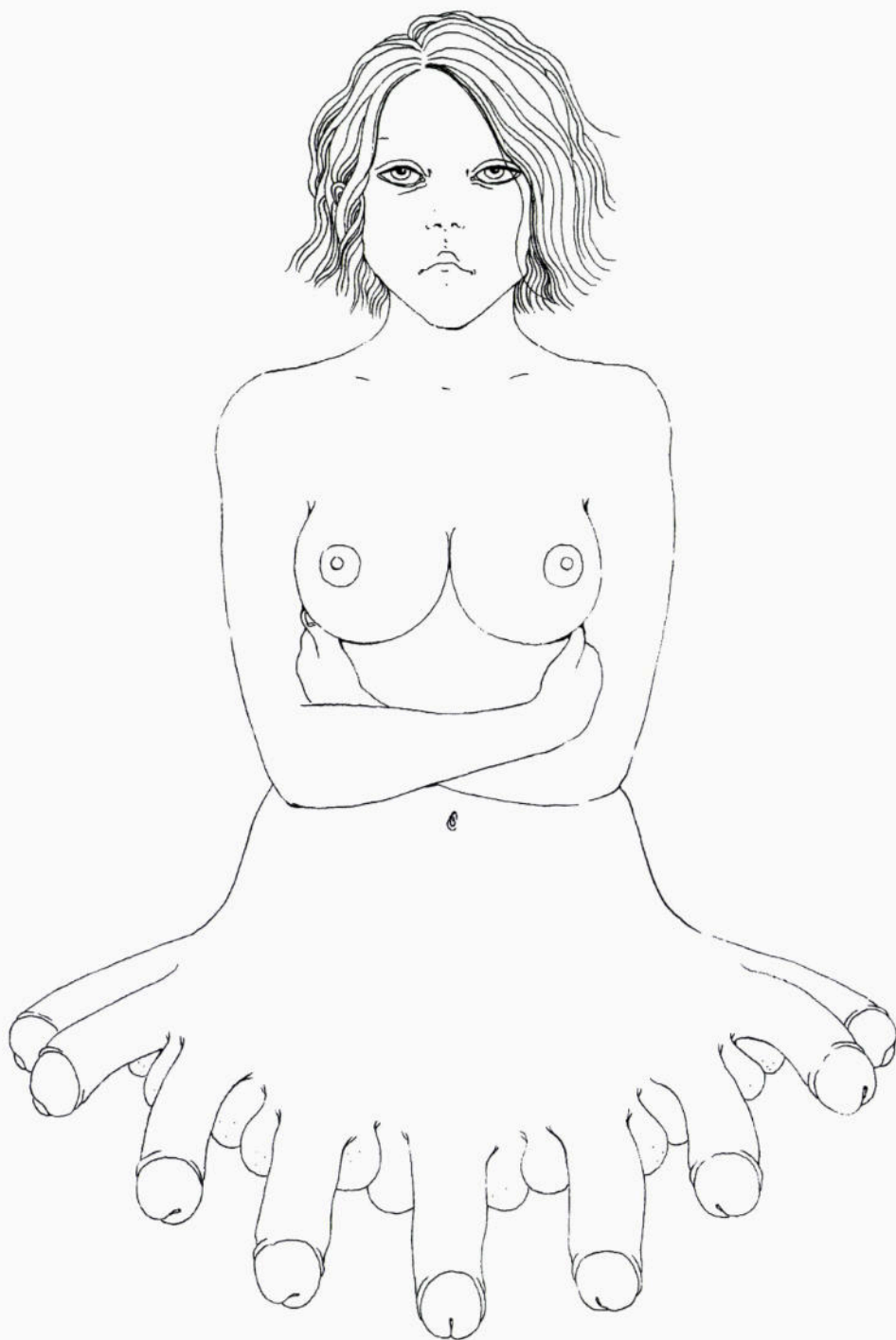
Det er sånn at hvis jeg ikke slapper helt av, så aldri i verden om noen slipper inn. Jeg prøver ubevisst ikke å slippe dem inn. Selvfølgelig gjør det grotesk vondt når noen da allikevel tvinger seg inn.

For dem som ønsket å åpne opp for part-

neren, var en strategi for å oppnå kontroll over den uregjerlige muskelen å gjøre som Hans; praktisere med dildo eller fingre. Men i tillegg – og fremfor alt – var det relasjonen mellom partnerne, og spørsmålet om den unge mannen følte at partneren var forsiktig og respektfull nok, som avgjorde hans mulighet for å åpne opp. Forsiktig her inkluderer å være fysisk forsiktig. Partneren kan være av stor betydning for den unges arbeid med å lære og forstå hvordan muskelen best kan håndteres, slik at han kan oppleve nytelse og unngå redsel, smerte og sår.

For Birger var partnerens relasjon til ham (hvordan han ble «sett» av partneren) avgjørende. I vårt femte møte (etter to år) fortsatte Birger og jeg vår diskusjon av to forhold vi hadde forsøkt å forstå i tidligere samtaler. Det første temaet dreiet seg om hvorfor han ofte ikke brukte kondom når han penetrerte en mann i analt samleie, det andre om hvorfor han ikke lot seg bli tatt når det var det han ønsket. I løpet av samtalen ble det klart at når det gjaldt faren for å miste reisningen, fryktet Birger at den ville han miste hvis han avbrøt flyten i det seksuelle møtet for å sette på seg kondomet. Hans redsel for å miste reisningen var ikke primært knyttet til å miste muligheten for å gjennomføre samleiet. Å miste reisningen var for ham et tap som innebar ydmykelse (i forhold til partneren og ham selv). Gjennom samtalen ble det også klart at det at han aldri hadde latt en partner penetrere seg, var et direkte resultat av hans frykt for at partneren skulle få avføring på penis:

Det er grunnen – det med avføring – de vil tro jeg er en dritt. Jeg er i grunnen ikke så redd for at det skal gjøre vondt – folk sier at det kreves trening. Jeg ville gjøre det med en person jeg er veldig trygg på – da vil jeg føle meg såpass trygg på at vedkommende ikke synes det er noe ille – for da vet vedkommende [allerede] hvem jeg er.



Det seksuelle møtet Birger fryktet fremfor alt, var et som innebar selv den minste mulighet for at (hans) avføring kunne bli involvert. Det farlige eller truende lå i muligheten for at slikt kroppslig materiale skulle bli lest om et tegn – en metafor – for hvem han var; nemlig dritt. For å unngå en slik ødeleggende opplevelse, planla Birger at han bare ville la seg ta av en mann som *på forhånd visste hvem han var* og dermed allerede hadde etablert et bilde av ham. Et bilde rester av avføring verken kunne true eller ødelegge. Da Birger og jeg traff hverandre igjen etter at de planlagte intervjuene var avsluttet (tre år etter første møte), var det som om frykten hans hadde smeltet bort. Han opplevde ikke lenger at «selvet» hans sto på spill hvis han ble penetrert eller mistet ereksjonen. Før Birger fikk kontroll over sin frykt og sin skam, var det ytterst sjeldent at han beskyttet sine partnere eller seg selv mot hiv (Middelthun og Aggleton 2001).

Siden jeg har brukt frykt for avføring som eksempel, legger jeg til at muligheten for å eksponere partneren for avføring eller ubehagelig lukt, ble oppfattet svært forskjellig. Mens noen aldri hadde opplevd dette som et problem, sluttet andre å bekymre seg så snart de hadde tatt forholdsregler (for eksempel brukt miniklyster) og følte seg rene. For dem som bar på en frykt lik Birgers, derimot, ble muligheten for å utsette partneren for avføring eller lukt opplevd som et uoverkommelig hinder for å leve ut sitt begjær. Birger fryktet (og var overbevist om) at partneren ville forholde seg til slikt kroppslig materiale eller lukt som et bevis for, eller tegn på, hvem han var. Valg av partner ble dermed essensielt.

Nøye med valg av posisjon under samleiet

Ikke bare valg av partner, men også valg

av fysisk posisjon under samleiet ble brukt aktivt for å skape mulighet for sikker utprøving og trygg praktisering av begjær. Fysisk posisjon under samleiet er selvsagt av betydning for opplevelse av nytelse. Som vi allerede har sett, kan slike posisjoner også ha betydning for opplevelse av ydmykelse eller kontroll. Mens noen posisjoner ble opplevd som å innebære fare for ydmykelse, ga andre beskyttelse mot slike opplevelser (gitt at det ikke var ydmykelse han ønsket å oppleve i denne spesifikke situasjonen). Fokuset på posisjoner skal ikke leses som en støtte til ideen om at homoseksuelle menn alltid tar faste posisjoner i seksuelle møter. SIGMA Project i England og Wales er klare på dette når de presiserer at funnene deres «strongly contradicts the idea that homosexual men tend to be exclusively active or passive during anal intercourse» (Coxon mfl. 1993:881, se også Weatherburn mfl. 1992 og Kippax mfl. 1993). Det eksisterer heller ikke noe grunnlag for å hevde at norske menn som har sex med menn, oppfatter det å være aktiv eller passiv – å ta eller bli tatt – som gjensidig utelukkende posisjoner. Etter å ha fått noe erfaring fra å ha sex med andre menn, verdsetter de fleste (også dem som opplever seg selv som primært – men ikke utelukkende – aktive eller passive) mangelen på fasttømret forløp eller rollefordeling i de seksuelle møtene, og muligheten for å nyte hele spekteret fra full passivitet til total dominans. Når det gjelder posisjoner under samleiet, var meningene og opplevelsene mange, som for eksempel:

Yak, bakfra er litt hundeaktig liksom. Jeg fortrekker bakfra, jeg vet ikke helt hvorfor, syns ansikt til ansikt blir litt komisk, litt mer ståkete.

Ansikt til ansikt – det er det jeg har i fantasiene – jeg synes det er så usexy i filmene når det bare er en rygg han ser.

Mange, i denne studien en majoritet av dem som ble intervjuet, hadde ansikt til ansikt som sin foretrukne posisjon. Dette betyr ikke at de ikke også nøt og/eller ønsket samleie bakfra. Årsakene til at de foretrakk ansikt til ansikt var mange: ønsket om «å se ansiktet og øynene»; fordi de ønsket å oppleve den formen for kommunikasjon som posisjonen gir; fordi posisjonen ble opplevd som «mer personlig» eller fordi den ga dem en sterkere opplevelse av å være i kontroll. For Jakob var følelsen av å ha kontroll avgjørende for hvilken posisjon han tok under samleiet. Da han startet et aktivt seksualliv med andre menn, opplevde Jakob å bli analt penetrert mot sin vilje, i et par tilfeller også uten at kondom ble brukt. For ham var dette opplevelser fylt av ydmykelse, redsel og maktesløshet (Middelthun 2001a). Da jeg traff Jakob fire år etter første gang vi snakket sammen (to år etter at de planlagte intervjuene var avsluttet), sa han at han nå fortrakk å bli tatt, men at det måtte skje i en posisjon som ga ham kontroll:

Hvis jeg ligger på ryggen, så har jeg kontrollen – jeg kan se ansiktet hans og ha beina rundt nakken hans – og nakken er et sårbart sted – da er det ikke noe problem å kaste ham av. Kanskje han tror at det er han som har kontrollen – men du behøver ikke å være underkastende selv om de tenker at det er det du er – du må respektere partneren, ellers blir forholdet et respektløst forhold. For å føle meg likeverdig må jeg ha like mye kontroll som partneren. Du må ha kontroll for å kunne nyte. [...] Ja, det går ikke bare på tillit – det er også respekt det står på. De aktive, du kan si aktive i gåsetegn, føler at den passive underkaster seg. Selv om jeg blir tatt – så er det ikke det jeg gjør, underkaster meg, mener jeg. Dét er forbundet med ydmykelse og fare.

I motsetning til da han startet et aktivt seksualliv, var det ikke lenger vanskelig for Jakob å initiere og å bruke kondom. Han praktiserte alltid sikker sex. For ham var behovet for kontroll ikke lenger også knyttet til frykt for hiv-smitte. Den kontrollen han nå søkte, var en som ga ham opplevelse av å være «likeverdig» og som hindret partneren i å oppfatte ham som underkastende. En kontroll som ga ham en mulighet for å handle fysisk og/eller forsvare seg, hvis partneren ikke viste respekt.

En mann som deltok i en av gruppesamtalene, sa at han hadde et sterkt ønske om å bli tatt, men at han ville føle seg ydmyket hvis han lot noen ta ham:

Hvis jeg skulle gjøre det – bli tatt bakfra – det er forferdelig ydmykende – da måtte jeg ha en mulighet for å få ta ham etterpå. Et eksempel på hvordan dette er for meg [sender meg et unnskyldende øyekast] er at hvis jeg ikke gjorde det, så ville jeg føle meg som en fitte etterpå. Hvis jeg også hadde tatt ham – da ville det ha gjenopprettet ydmykelsen.

Han hadde ennå ikke hatt analt samleie bakfra, og ting kan godt vise seg å gå bedre enn han forestilte seg. Men som det var, tillot han seg ikke å bli tatt på denne måten, fordi han så posisjonen som en som brakte ydmykelse. Dette gjorde han klart for meg ved å si at det ville få ham til å føle seg som en fitte. Et ord han brukte for å være helt sikker på at jeg tok poenget. Som han så det, kunne ydmykelsen bare fjernes hvis han etterpå tok partneren på samme måte. Guy Hocquenghem diskuterer dilemmaet når han formulerer at å bli penetrert for en mann «creates the risk of a loss of identity» fordi «[s]een from behind we are all women» (1978:87).

La meg til slutt si at ikke alle opplevde ydmykelse eller det å miste kontroll

som negativt. Per hadde bare blitt penetrert noen få ganger (noe han beklaget):

Det er litt hellig for meg. Det har skjedd en gang til ... [jeg spør om det var en god opplevelse] Ja, en annenledes opplevelse, mye mer seksuelt pirrende, jeg fikk mer ereksjon, ble overtent, det var vondt, men også veldig godt. Det gjorde ikke noe at det gjorde vondt. Men du føler deg ydmyket fordi du ikke har noe kontroll, men jeg likte faktisk å miste kontrollen. Jeg har funnet ut det i det siste at jeg vil være passiv. Nå føler jeg at jeg må gjøre begge deler.

Å bruke biologiens legitimerende kraft

Her gir jeg bare en knapp drøfting av en fjerde strategi som ikke knytter seg til konkret fysisk utprøving, men til retorisk legitimering av begjæret. I det siste av våre planlagte møter spurte jeg Lars hvordan han syntes det hadde vært å delta i prosjektet. Blant de tingene han brakte opp som hadde vært viktige for ham, var at han hadde lært om prostatakjertelen:

[...] at du sa det med prostata: Da ble det litt mer seksuelt det vi gjør ikke bare det med det hullet, rompepuler og sånn.

Gjennom hele prosjektet kom forhold assosiert med prostatakjertelen opp i dialogene. Noen ganger kom kjertelen opp som del av en diskusjon om behovet for – og fordelene ved – å ha kunnskap om egen kropp. Like ofte ble prostata brakt opp som et argument som legitimerte ønsket om analt samleie. En gruppe hadde kunnskap om kjertelen, men mange hørte om kjertelen for første gang i løpet av våre samtaler. Gleden og letelsen over å bli tilført kunnskap om kjer-

telens funksjon i analt samleie og/eller effekten av å stimulere den med fingre var ofte slående. Den umiddelbare gleden (over viten om kjertelens nevrologiske/fysiologiske funksjon i orgasmen og prosessen opp til denne) knyttet seg ikke så mye til utsiktene for intensivt nytelse, som til det at det også finnes fysiologiske forklaringer på orgasme og nytelse hos den som blir tatt. Henvisninger til fysiologiske realiteter så ut til å ha kapasitet til å bidra i prosessen med å «av-skamme» det å bli penetrert. Det biologiske arguments assosiasjon til natur «naturaliserer» nytelse og begjær (her analt samleie). Integreringen av slike fysiologiske realiteter – og med dem kulturelt gangbare forklaringer på begjær og nytelse – i de (komplekse) tegn som er i bruk i arbeidet for å forstå kroppslige og mentale reaksjoner i forhold til anal penetrasjon, kan ha bidratt til en slik av-skamming. Å diskutere biologiens makt til å naturalisere ligger utenfor det som skal gjøres her (men se for eksempel Strathern 1992; Franklin 1997). Betydningsfullt i vår sammenheng er opplevelsen av at «naturalisering» av seksuelt begjær og praksis kan ha kraft til å ta bort noe av skammen, og hva dette måtte avdekke om det dominante syn på sex, skam og natur.

Ikke sjelden pekte deltagerne på at mange heteroseksuelle også har analsex på sitt seksuelle repertoar. Til tider ble dette faktum fremsatt på en slik måte at det (for meg) så ut til også å uttrykke noe sånt som «det er ikke bare oss som gjør det». Nok en gang, det som er av interesse her, er opplevelsen av at det er nødvendig å rettferdiggjøre eller legitimere begjær og handlinger knyttet til det å bli tatt, og at sidestilling av homo- og heteroseksuell praksis kan fungere som legitimerende referanse. Tatt i betraktning at det ikke ser ut til å eksistere et tilsvarende behov for å naturalisere det heteroseksuelle samleiet, sier dette mye om eksisterende kulturelle oppfatninger og forestillinger om det å bli tatt i analt samleie.

Om å definere selvet gjennom å bli tatt

I denne siste delen av diskusjonen drøftes et fenomen som var gjennomgående i de unge mennenes fortellinger: Hvordan det å praktisere, begjære og/eller fantasere om det å bli tatt eller penetrert kan oppleves som handlinger som bærer vitnesbyrd om hvem den unge mannen er – om hans «selv». Andre seksuelle handlinger, som for eksempel gjensidig onanering eller munnsex, så ikke ut til å besitte samme kraft til å definere den unge mannen. Når jeg bruker «selv», er det både for å uttrykke hva vi i hverdagssamtalen mener med «selv» (seg selv, meg selv), og for å uttrykke hva som ellers formidles gjennom «subjektivitet», slik begrepet er utviklet av teoretikere som Kaja Silverman (1983; 1992) og Vincent Colapietro (1989).

Leo Bersani (1988:222) diskuterer hvordan mange homoseksuelle menn har inkorporert et bilde av «heterosexual association of anal sex with a self-annihilation». Vi så innledningsvis at for Hans var et slikt bilde i høyeste grad levende. Han hadde ikke utviklet eller tilegnet seg et tegn for penetrerende sex mellom menn som medierte dette møtet som et som (i det miste potensielt) kunne være bygget på likeverd og respekt. Et tegn som også kunne stå for menn som begjærte å underkaste seg og/eller utsette seg for ydmykelse eller dominans i denne spesielle sammenheng. Hans var overbevist om at han ville miste verdighet hvis han lot seg bli tatt i det han oppfattet som en kvinnes posisjon. Dette betydde ikke at han var bærer av en tilsvarende idé om at kvinner mistet verdighet hvis de ble penetrert. Det som bekymret Hans, var at han ville miste verdighet og mandighet hvis han *som mann* lot seg kroppslig penetrere. En tolkning han også gjorde gyldig for menn som ble tatt av ham. Når han tolket det å la seg penetrere langs slike slutninger (mann som blir tatt av

mann blir kvinne), fikk hans begjær og praksis kraft og kapasitet til å utslette ham som mann.

Paradoksalt nok kan det se ut til at høy kritisk bevissthet i forhold til kjønnsroller og stereotypier kan gjøre konfliktene enda vanskeligere for dem som bærer på et begjær etter å bli tatt og har konflikter i forhold til å leve begjæret ut. For Kristoffer var det slik:

Det var all right med ham [hans siste partner]. Jeg likte best å være passiv. Men det er ikke bare bra å være passiv – jeg tenker på den heteroseksuelle jenta som er underlegen og blir tatt. Det er ikke bra for selvfølelsen. Jeg var trygg med ham – men jeg vet ikke om jeg vil bli pult av en fremmed. Må være trygg. Det går på den psykiske følelsen av å bli tatt – jeg blir den svake, den underlegne. Tror nok at jeg har det der, fordi jeg overfører fra kvinne/mann. Å være overgitt til noen andre.

Verken Hans eller Kristoffer så kvinner som mindreverdige, men begge var seg bevisst at varianter av slike forestillinger fremdeles er utbredt. Og de antok at hvis de tok det de betraktet som kvinnens posisjon under samleiet, ville slike oppfatninger også omfatte dem. De unge mennene avviste og tok aktiv avstand fra stereotypiske forestillinger om manns- og kvinneroller. Likevel unnslopp de ikke slike kulturelle forestillinger. De var ofte i arbeid når de unge tolket egen eller partnerens seksuelle praksis.

Sosiologen Richard Sennett (1982:3) diskuterer med filosofen Michel Foucault «why sexuality has become so important to people as a definition of themselves», og også det historiske grunnlaget for at seksualitet er blitt «the means by which people seek to be conscious of themselves». I fortellingen til Hans som introduserte diskusjonen, så vi hvordan hans fantasier og seksuelle bilder truet opple-

velsen av eget selv. Hans er blant dem som holdt kontakt etter at intervjuperioden var avsluttet. Da jeg jobbet med temaet som diskuteres her, kom han innom. Grunnen til at han kom, var (som han sa) at han ble skremt av sine seksuelle fantasier og «ikke kunne ta sjansen på å snakke med noen andre om de». Det mest påtrengende var ikke de seksuelle bildene i seg selv, men hva han opplevde at de avslørte eller fortalte om ham:

Jeg ønsker ikke å bli ydmyket, men samtidig så sier min seksualitet at det er det jeg ønsker. Jeg vil ha en bra jobb og være vellykket, og samtidig bli tatt eller knullet, ha en manns knyttneve opp i meg, og til og med bli pisset på.

Det var ikke bare tanken på å praktisere sitt begjær som skremte Hans. Å ha eller ha hatt fantasier om slik sex var nok til å fylle ham med frykt. Hans forholdt seg til sine fantasier (og antok at «samfunnet» gjorde likedan) som tegn som sto for ham som person, som tegn som hadde makt til å overprøve andre tegn som uttrykte andre aspekter eller trekk ved ham, hans handlinger og/eller hans liv. Hvis han lot noe som hadde med ydmykelse å gjøre bli del av hans seksualliv, ville det, slik han så det, slette alle andre sider av hans liv og personlighet. Dette gjaldt enten begjæret «bare» ble levd ut i fantasien eller også i kroppslig praksis med andre menn. Richard Sennett avslutter sin og Michel Foucaults diskusjon om hvordan vårt begjær konstituerer vår kunnskap om oss selv på denne måten:

It is difficult, if not impossible, to deduce from private sexual desires a person's capacity for loyalty, courage, or truthfulness with others. That these thoughts, these desires, these fantasies should be seen as privileged, as of importance in defining the whole of an individual personality, is what cre-

ates such a mystery about individual difference. The privilege accorded to desire is a Christian heritage. We are today far from being able to cope with what we have inherited. (Sennett 1982:21)

Slik har det i stor grad vært for mange unge menn. I motsetning til andre som etter hvert fant måter å arbeid seg gjennom sine tvil og konflikter på, opplevde Hans at han fremdeles ikke mestret dette på en måte som var tilfredsstillende for ham. I arbeidet med å definere seg selv ga han fremdeles sine seksuelle fantasier en privilegert posisjon (f.eks. Plummer 1975:141–147 for en tidlig diskusjon av seksualitetens makt til å betegne selvet).

Mens enkelte nøt analt samleie og det «å bli tatt» første gang de prøvet det, var evnen til å nyte samleiet fullt ut en kapasitet de fleste ervervet gjennom en prosess som både kunne være smertefull og strekke seg over år. Opplevelsen av at intet mindre enn «selvet» sto på spill, var av sentral betydning. Nettopp fordi opplevelse av selvet – av hvem han er som person – erverves intersubjektivt, er det av avgjørende betydning hvordan den unge mannen møtes av andre, hvordan han opplever seg selv i andres øyne, og hvordan han blir sett og oppfatter seg selv som å bli sett av «generaliserte andre» inklusive «samfunnet» som en slik generalisert annen (jf. Mead 1962).

Når en konklusjon om selvet kan trekkes på bakgrunn av seksuelt begjær, sier dette noe om de kulturelle krefter begjærets rettethet (her å bli penetrert) har kapasitet til å vekke. Negative tegn og forestillinger om anal sex og menn som blir tatt av menn, er i allmenn sirkulasjon i dagens Norge. Som medlemmer i det norske samfunn vil unge homser med nødvendighet også oppleve sine seksuelle handlinger og fantasier gjennom de dominante vurderinger av disse handlingene og fantasiene. Også der dette har

selvfornedrende konsekvenser. Aril formulerte den bitre opplevelsen av å ha anvendt allment sirkulerende negative tegn mot andre homser og gjennom denne handlingen, på generalisert vis, også å ha vendt dem mot seg selv:

Det er klart at hvis du er en ung gutt på 16 år, så er du veldig sårbar så er analt samleie den mest skremmende delen. Det du har gjort narr av: homser puler hverandre i ræva.

Konklusjon

Mangelen på positive kulturelle tegn og bilder for anal sex mellom menn var slående gjennom hele prosjektet. Ikke bare i forhold til anal sex var mangelen på gode eller adekvate tegn slående, slik var det generelt for kjærlighet og sex mellom menn. Et slikt fravær har betydning for hvordan de unge forstår, opplever og erfarer eget begjær og egen seksuell praksis. For å kompensere for fraværet av adekvate tegn var oversettelse av eksisterende tegn for samleie mellom kvinne og mann en hovedstrategi. Som vi har sett, er en slik nødløsning ikke uten omkostninger.

Møter med andre homser eller «homsemiljøer» kan gi muligheter for erfaring med anal penetrasjon – som kroppslig praksis og komplekse symbolske samhandlinger. For dem som kjemper med konfliktfylte lyster og lammende tvil i forhold til det å bli penetrert, kan slike møter gi mulighet for utvikling, innsikt og selvtransformering. Meninger og oppfatninger om det å bli penetrert sirkulerer og (re)fortolkes i møter og forhold mellom homser, og (mer bredt) innen forskjellige homsemiljøer. Dette kan være vitale ressurser for unge menn som er i ferd med å arbeide seg gjennom konflikter og tvil.

Et felles mål for endringsarbeidet som har vært diskutert her, har vært å skape

mulighet for å fri seg fra destruktive og hemmende konsekvenser av eksisterende kulturelle tegn og bilder. De unges kamp for å forsvare seg mot, og redefinere eller komme forbi, negative bilder og tegn var én viktig del av deres arbeid for å utvikle et rammeverk av tegn og bilder som ikke gjorde vold mot, men ytte rettferdighet til, deres opplevelser og erfaringer. Som det fremgår av fortellingene over, vitner stemmene om hvor nødvendig kroppslig eller somatisk utprøving er, både for å oppnå kroppslig kompetanse og kontroll, og for å endre eller transformere tegn for og forståelsen av eget selv. Jeg lar Tor-mods ord om hva det er han liker og nyter når han tar sin kjæreste, og når kjæresten tar ham, avslutte diskusjonen:

Nå syns jeg det er godt. Jeg synes jo det er veldig godt fordi det presser. Det er ikke det med sammensmeltningen, mer det med kraft – en sitrende følelse – det er veldig tenst. Nå er det både/og når det gjelder hvem som tar hvem – før var det veldig sånn at det var jeg som ble tatt, men nå har jeg prøvd å ta ham og synes at det er veldig all right. Egentlig kunne jeg foretrukket ansikt til ansikt – når jeg tar ham er det ansikt til ansikt – men han liker best å ta meg bakfra. Jeg synes det er godt å bli tatt og å ta og så ser jeg at det er godt for ham og det tenner meg. Jeg liker at det er trangt og godt – at jeg har kraften til å endre noe i ham.

*Anne-Lise Middelthon
postdoktorstipendiat*

*Seksjon for medisinsk antropologi
Universitetet i Oslo*

Noter

1. Store deler av materiale og diskusjonene er tidligere publisert på engelsk i Middelthon 2002a.

2. De unge mennene som deltok i prosjektet delte sine erfaringer, følelser og refleksjoner med stort alvor, imponerende mot, smittende humor og grenseløs generøsitet. Uten deres bidrag hadde prosjektet selvsagt vært umulig. Ansatte og frivillige i Helseutvalget for homofile har vært uvurderlige partnere i dialog og samarbeid. Når det gjelder analysene, står jeg i særlig gjeld til Vincent Colapietro. Ingrid Rudie, Gary Dowsett, Arne-Harald Hanssen, Per Kristian Hilden, Jo Kittelsen og Rolf Thomassen har også bidratt med verdifulle kommentarer. Forskningsrådet og Helsetilsynet finansierte studien.
3. Semiotikk, slik den er utviklet i tradisjonen etter Charles Sanders Peirce, informerer diskusjonen. Med «tegn» menes således det dynamiske triadiske tegn. I denne tradisjonen er tegn det som står for noe (kalt dets objekt), på en slik måte at relasjonen mellom dem genererer et nytt tegn (kalt dets interpretant). Tegn defineres etter funksjon. Det vil si hva de gjør i vårt (kontinuerlige) arbeid for å forstå, formidle, uttrykke og fortolke den virkelighet vi konfronteres med og inngår i. I denne tradisjonen kan alt som har kapasitet til å bære mening; til å betegne noe annet, og dermed formidle og/eller skape mening fungere som (og dermed analyseres som) tegn (for eksempel, hendelser, ord, forestillinger, handlinger, ting, lyder eller sammensatte og kompliserte enheter av slike tegn).
4. Jo Kittelsen gjennomførte en gruppesamtale og ledet to andre sammen med forfatteren.

Litteratur

- Arnes, Lynda J., Alana B. Atchinson og D. Thomas Rose 1995. Love, Lust, and Fear: Safer Sex. Decision Making Among Gay Men. *Journal of Homosexuality* 30 (1), 53–72.
- Bersani, Leo 1988. Is the Rectum a Grave? I Douglas Crimp (red.): *AIDS Cultural Analysis, Cultural Activism*. The MIT Press, An OCTOBER Book, Cambridge MA.
- Bochow, Michael, F. Ciarotti, P. Davies, F. Dubois-Arber, W. Dür, J. Fouchard, F. Gruet, T. McManus, S. Markert, T. Sandford, H. Sasse, M.-A. Schiltz, R. Tielman og F. Wasserfallen 1994. Sexual behaviour of gay and bisexual men in eight European countries. *AIDS CARE* 6 (5), 533–549.
- Butler, Judith 1990. *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. Routledge, New York.
- Colapietro, Vincent M. 1989. *Peirce's Approach to the Self: A Semiotic Perspective on Human Subjectivity*. SUNY Press, Albany, NY.
- Coxon, Anthony P.M., N. Huw Coxon mfl. 1993. Sex role separation in sexual diaries of homosexual men. *AIDS* 7, 887–882.
- Davies, P.M., P. Weatherburn, A.J. Hunt, F.C.I. Hickson, T.J. McManus og A.P.M. Coxon 1992. The sexual behaviour of young gay men in England and Wales. *AIDS CARE* 4 (3), 259–272.
- Davies, P.M., F.C.I. Hickson, P. Weatherburn og A.J. Hunt 1993. *Sex, Gay Men and AIDS*. Falmer Press, London.
- Dowsett, Gary W. 1996. *Practicing Desire. Homosexual Sex in the Era of AIDS*. Stanford University Press, Stanford, CA.
- Franklin, Sarah 1997. *Embodied Progress: a cultural account of assisted conception*. Routledge, London.
- Hocquenghem, Guy 1978. *Homosexual Desire*. Allison and Busby, London.
- Johnsen, Ole 1999. Det er berre i Paris ein lever...Om laster og lyster, kjærleik og hat. *Syn og Segn* 105, 308–317.
- Kippax, Susan, R.W. Connell, G.W. Dowsett og J. Crawford 1993. *Sustaining Safe Sex: Gay Communities Respond to AIDS*. The Falmer Press, London.
- Lauretis, Teresa 1984. *Alice Dosen't. Feminism, Semiotics, Cinema*. Indiana University Press, Bloomington, IN.
- Mead, George Herbert 1962. *Mind, Self and Society*. The University of Chicago Press, Chicago.
- Middelthon, Anne-Lise 1997. Sexual Debut and the Risk of HIV Infection among Young Gay Men in Norway. I Peter Aggleton, Peter Davies og Graham Hart (red.): *AIDS Activism and Alliances*. Taylor & Francis, London.
- Middelthon, Anne-Lise 2001a. Interpretations of Use and Non-use of Condoms among Young Norwegian Gay Men. *Medical Anthropology Quarterly* 15 (1), 58–83.
- Middelthon, Anne-Lise 2001b. *Being Young and Gay in the Context of HIV. A qualitative Study among Young Norwegian Gay Men*. Doktoravhandling. Universitetet i Oslo, Oslo.
- Middelthon, Anne-Lise 2002a. Being Anally Penetrated: Erotic Inhibitions, Improvisations and Transformations. *Sexualities* 5 (2), 182–200.
- Middelthon, Anne-Lise 2002b. Unge homofile menn og fravær av adekvate tegn og kulturelle bilder. *Tidsskrift for den Norske Lægeforening* 122 (1), 82–84.
- Middelthon, Anne-Lise og Peter Aggleton 2001. Reflection and Dialogue for HIV prevention among Young Gay Men. *AIDS CARE* 13 (4), 515–526.
- Middelthon, Anne-Lise og Vincent Colapietro 2004 (under utgivelse). *Absent Signs, Elusive*

- Experiences: On young gay men and absence of adequate signs and cultural images.*
- Plummer, Kenneth 1975. *Sexual stigma: an interactionist account*. Routledge & Kegan Paul, London.
- Savan, David 1987–88. *An Introduction to C.S. Peirce's Full System of Semiotic*. Toronto Semiotic Circle Monograph Series, No 1, Toronto.
- Sennett, Richard 1982. Argument. I Michel Foucault og Richard Sennett: Sexuality and solitude. *Humanities in Review* (1), 3–21. Cambridge University Press, Cambridge.
- Silverman, Kaja 1983. *The Subject of Semiotics*. Oxford University Press, New York.
- Silverman, Kaja 1992. *Male Subjectivity at the Margins*. Routledge, New York.
- Strathern, Marilyn 1992. *After Nature: English kinship in the late twentieth century*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Weatherburn, Peter, Andrew J. Hunt, Ford C.I. Hickson og Peter Davies 1992. *The Sexual Lifestyles of Gay and Bisexual Men in England and Wales*. Report, Project Sigma, London.

Postfeminisme, sex og pornografi på film¹

Med roadmovien *Baise-moi* som eksempel

Av Wencke Mühleisen

Hvordan og hvorfor er den pornografiske estetikk som en fortettet vestlig grunnfortelling om seksualitet av interesse i et feministisk perspektiv? Den franske roadmovien *Baise-moi* fra 2000 kan tjene som filmatisk case. Filmen synes nemlig å gjenta i 77 minutter at kjønn, sex, vold og makt henger sammen, noe en del «hardnakkede» feminister i og for seg lenge har hevdet. Spørsmålet er derfor hvilke estetiske og kjønnspolitiske betydninger som denne filmen produserer – en film der massiv vold og pornografisk estetikk settes i filmatisk omløp av kvinnelige regissører og kvinnelige pornoskuespillere. Er dette en spekulativ, nihilistisk film, slik noen av kritikerne har hevdet, eller benyttes vold og pornografi som en brutal problematisering av heteronormative seksuelle maktforhold og konvensjonelle skildringer av kvinner og sex på film?²

Norske forlag gir for tiden ut pornografiske klassikere³ samt saksrelaterte bøker⁴ om pornografi. Den offentlige samtalen om pornografi er i noe mindre grad enn tidligere preget av en forutsigbar «for eller imot»-debatt. Snarere kan vi skimte en ny sensibilitet overfor pornografiens estetikk og tematikk relatert til kjønn,

seksualitet og makt i litteratur og film.

Denne trenden er i stor grad inspirert av Frankrike, der en pornografisk bølge har slått inn fra slutten av 1990-tallet. Det er et særtrekk ved denne som har ført til stor interesse. Vi er vitne til en rekke *kvinnelige* forfattere og regissører med eksplisitte feministiske intensjoner som

inkluderer pornografiske element i sine uttrykk. I litteraturen er det dukket opp verk der seksualitet og pornografiske trekk spiller en vesentlig rolle som for eksempel Claire Castellons' *Le Grenier* (2000) eller Catherine Cussets *Jouir* (1999). Caroline Lamarche med romanen *La Nuit l'après-midi* (1995) lar for eksempel den kvinnelige hovedpersonen svare på en sexannonse, hvorpå hun involverer seg i sadomasochistisk sex av ren nysgjerrighet. Her kan vi også hente frem den anerkjente kunstdidsskriftredaktøren Cathérine Millet som publiserte sine seksuelle memoarer *La Vie Sexuelle de Cathrine M.* (2001).

Kvinnelige filmregissører i Frankrike har laget filmer med eksplisitte pornografiske skildringer så som Laetitia Massons *A Vendre* (1998), Virginie Wagon med *Le Secret* (2000), Claire Denis med *Trouble Everyday* (2001), og Catherine Breillat med eksempelvis *Romance* (1999) og *A ma Soeur* (2001). Filmen denne artikkelen fokuserer på, er *Baise-moi* (2000) av Virginie Despentes og pornofilmregissøren Coralie Trinh Thi. Denne filmen har vakt særlig oppsikt og debatt.

Den pornografiske estetikk i en eller annen form for feministisk eller post-feministisk tapping ser med andre ord ut til å vinne gehør. Dermed opplever vi et brudd med den tidligere feministiske berøringsangst relatert til pornografien som *estetisk uttrykksform*. Pornografien som *sosialt* og *samfunnsmessig* problem har – særlig i USA – imidlertid blitt forsket på og diskutert. I USA er debatt og forskning i stor grad preget av feminister som er for sensur⁵ eller mot sensur.⁶ Som estetisk sjanger har pornografien i mindre grad funnet innpass i litteratur- eller medieforskningen. Susan Sontags klassiske essay «The Pornographic Imagination» fra 1966 (Sontag 1991) legitimerte på mange måter forskningens interesse for det pornografiske representasjonssystemet. Dette kulturalanalytiske essayet undersøker pornografiens estetiske felles-

trekk og virkemidler i de *høykulturelle*, klassiske tekstene. Hennes essay ble oppfattet som banebrytende ettersom hun argumenterte for at noen klassiske pornografiske verk (for eksempel av Bataille, de Sade, Réague) fortjente betegnelsen «kunst». Den pornografiske *populær- og mainstreamkultur*, derimot, har i mindre utstrekning pådratt seg forskningens oppmerksomhet. Mainstreampornografien er som regel forvist til pornosjapper og videokiosker og er dermed unndratt sirkulasjon i den kulturelle kritiske offentligheten via kritikk, anmeldelser og forskning.

Innenfor kjønns- og medieforskningen brøt bl.a. den amerikanske filmhistoriker Linda Williams tausheten relatert til mainstream film- og videopornografi med boken *Hard Core. Power, Pleasure and the «Frenzy of the Visible»*, først utgitt i 1989. Williams' anliggende er å vise at filmatisk hard-core-pornografi er et representasjonssystem med sin egen utviklingshistorie som fremviser historiske endringer i kjønnsrelasjonene og de sosiale dynamikker som produserer kjønn. Sentralt i denne historien er den økende problematiseringen av det tilsynelatende naturlige og universelle kalt seksualitet. Seksualitet forstått som synliggjøring av det som foregir å være helt naturlig, er hard-core-pornografiens ledende fiksjon. Denne fiksjonen dekker over at de tennings- og begjærsformene som pornografien setter i omløp, spiller på lag med det normsystemet som produserer kjønn. Er det slik at pornografi som sjanger ønsker å handle om sex, men ved nærmere ettersyn alltid viser seg å handle mer om kjønn? Kjønnforskjellens problematikk og råmateriale ser i hvert fall ut til å stå dramatisk på spill i pornografien (Williams 1999:268). Min analyse av *Baise-moi* viser at denne filmen på svært ubehagelige måter stiller spørsmål ved konsekvensen av tradisjonelle kjønns- og seksualitetsnormer. Jeg undersøker i denne artikkelen *Baise-mois* spesifikke



Marit Victoria Wulff Andreassen: *Lommefitte*, 29,4 x 48,0 cm, 2003 (Originalen er i farger)

pornografiske trekk og disses kjønnede betydningsmuligheter i et postfeministisk perspektiv. Avslutningsvis fokuserer jeg på filmens skeive, utopiske element – som den deler med den pornografiske sjangeren. Men aller først en presentasjon av det postfeministiske prosjektet som denne filmen her leses opp mot.

Postfeministisk estetikk

Med tanke på artikkelens hovedspørsmål om hvilke nye betydningsmuligheter som oppstår i og med feministisk eller postfeministisk inkorporering av pornografiens estetikk, vil jeg særlig fremheve *Baise-mois skeive* eller *queerutopiske* element. Menneskeligheten, kjærligheten og den antydningssvis likekjønnede seksualiteten ivaretas av forholdet mellom de kvinnelige hovedpersonene – noe jeg kommer tilbake til.⁷ Aggresjon, vold, seksualitet og marginalisering i senmodernitetens urbane omgivelser utgjør en påtrengende tematikk i filmen. Denne estetikken som selvrefleksivt går i dialog med den mediale massekulturens kjønnsstereotyper og klisjeer, har fått merkelappen *postfeministisk* estetikk (jf. Krewani 1995, Gade 2000 og Mühleisen 2002).

Postfeministisk estetikk er knyttet til *postfeminismen* som fenomen. Postfeminisme relaterer til et skifte innen feminismen. Fra diskusjoner om likhet (mellom kvinner) og likestilling (for kvinner) fikk vi på slutten av 1980- og 90-tallet en vending mot diskusjoner som fokuserte på forskjeller. Denne vendingen handler ikke om feminismens depolitisering. Snarere dreier den seg om et politisk skifte i feminismens begrepsmessige og teoretiske agenda. Vi kan snakke om et sammenbrudd av feminismens konsensus rundt begrep som «undertrykkelse», «patriarkat», «seksualitet», «identitet» og «forskjell», slik disse begrepene er blitt brukt av den moderne, hvite middelklassefemi-

nismen. Postfeminismen beskjeftiger seg kritisk med tidligere feministiske politiske og teoretiske begrep og strategier. Den knytter det feministiske prosjekt til postmodernisme, poststrukturalisme, postkolonialisme og skeiv teori (Brooks 1997:4–5).⁸

Postfeminismen ser et viktig estetisk og politisk potensial i populærkulturen. Dette innebærer en reevaluering av populærkulturen – som en arena for produktive forhandlinger av feministiske anliggender og ikke kun et felt for reduktiv kommersialisme eller «falsk bevissthet». Dette gir seg utslag i en lydhørhet overfor subversive muligheter i felt som tidligere er blitt avskrevet som entydige uttrykk for markedskrefter. Denne holdningen knytter postfeminismen til skeiv teori. Det skeive perspektivet fokuserer nettopp på fenomener som i kraft av sin skeivhet eller subversivitet bryter med en heteroseksuell norm (heteronormativitet) *sosialt, politisk, estetisk og etisk*. En skeiv tilnærming utfordrer likeledes det som til enhver tid defineres som en gitt norm, blant annet ved å destabilisere konvensjonelle forståelser av hva som fremstår som sentrum (normalt) og som periferi (unormalt) (Seidman 1996). På denne bakgrunn har det utviklet seg en forskningsstrategi som vektlegger brudd, destabilisering, kulturelle representasjoner og estetiske uttrykk som vesentlige for politisk endring (Foucault 1978, Butler 1990, 1993, Halberstam 1998).

Vår senmoderne livsverden er i stor grad preget av medierte representasjoner. Dette innebærer vekt på distanse, refleksivitet og visualitet med fokus på estetisering og seksualisering av omgivelser og mennesker (Bech 1999:47). Dette får konsekvenser for både identitet og sosial praksis og for politikk og meningsdannelse generelt. Populærkulturen er preget av destabiliseringer av moderne kategorier og forskyvninger av tradisjonelle skillelinjer mellom det private og det offentlige, mellom kritikk og kunst, mellom det

høy- og det lavkulturelle. En av konsekvensene av denne utviklingen er destablisering av konvensjonelle kjønns- og seksualitetskategorier.

Postfeminismens utfordring av identitet, representasjon og politikk går så å si hånd i hånd med sen- eller postmodernitetens estetiske uttrykksmodi. Den politiske og estetiske ambivalensen mellom representasjonsmessig eksperimentering og alminneliggjøring og kommersialisering utgjør her en fascinasjon. Dette innebærer at populærkultur, som film og fjernsyn, er aktuelle steder for subversive omformuleringer og dekonstruktiv estetikk, *samtidig* som konvensjoner og normer får sin bekreftelse (jf. McRobbie 1997, Brunsdon 2000, Hollows 2000, Lotz 2001).

En mer populær forståelse av postfeminisme har sitt opphav i et medieskapt fenomen fra begynnelsen av 1980-tallet og konnoterte til å begynne med en slags lystig feminin frigjøring fra en tilsynelatende håpløst foreldet feministisk bevegelse. Begrepet henviser ofte til populærkulturelle fenomener som Spice Girls, Madonna og populære fjernsynserier med kvinnelige heltinner som *Ally McBeal* eller *Sex and the City*. Stikkord her er frihet, individualitet, seksuell utfoldelse, konsum og makt. I deler av den feministiske litteraturen blir imidlertid postfeminisme benyttet i en negativ beskrivende hensikt. Den amerikanske sosiologen Suzanna Danuta Walters setter for eksempel i boken *Material Girls* (1995) postfeminisme lik med *antifeminisme* og amerikanske *backlash*-tendenser som fratar feminismen en felles definerbar kvinnelighet og solidaritet. Det eksisterer med andre ord en skepsis mot det som oppfattes som den mediale postfeminismens seksualiserte overflatespill, i tett forbindelse med populærkultur, subkultur og mainstreammedier. I medieoffentligheten ser vi iscenesettelser av kjønn og seksualitet som kan sies å være basert på den moderne feminismens fokus på kvinners

fellesinteresser og vekt på forskjellighet fra menn. Samtidig med dette eksisterer postfeministiske iscenesettelser som ser ut til å trekke teppet vekk under enhver enhetlig forståelse av hva kjønn eller seksualitet kan bety. Ofte eksisterer disse forskjellige forståelsene i samme uttrykk (Mühleisen 2003).

På litteraturens område ser vi forfattere som fokuserer på forskjellige kvinnelighetskonstruksjoner gjennom myter, kunst, litteratur og medier.⁹ De fiktive figurene i denne litteraturen leter så å si ikke lenger etter alternativer til det eksisterende samfunnet. Figurene leter etter individuelle nisjer i et ofte voldelig skildret samfunn. Mange av de litterære tekstene er da også lokalisert til storbyene.¹⁰ Kvinnebildene virker ofte attraktive, ettersom disse næres av massekulturens klisjeer fra film, fjernsyn og reklame. Det er bruddet med offerposisjonen og den lystbetonte leken med tidligere maskulint konnoterte maktposisjoner som her utøver fascinasjon. Med dette låner postfeministisk estetikk trekk av narsissistiske identifikasjonsmuligheter fra tidligere mannlig identifiserte maktposisjoner. Postfeministisk orienterte forfatterne foretar kulturkritikk idet de parodisk siterende leker med kjønnete kulturelle klisjeer og dermed går inn i tradisjonen av postmoderne tekster (Krewani 1995:165). I popmusikken er Madonna, Missy Elliot og Peaches utropt til postfeministiske popikoner. Den sistnevnte iscenesetter seg med hår under armene, skjegg, synger om lesbisk og heterofil seksualitet og leker med pornografiens estetikk og uttrykksmåter.

Vi kan se lignende tendenser i samtidskunsten. Prosjektene til unge kvinnelige samtidskunstnere som britiske Tracey Emin, østerrikske Elke Krystufek eller de norske «Kebbevennene» ved Vanessa Baird og Mette Hellenes og *G.M. Salong* ved Toril Goksøyr og Camilla Martens blir ofte plassert under merkelappen postfeministisk kunst eller

postfeministisk estetikk.¹¹ Også disse verkene innreflekterer/kritiserer den moderne feminismen. Kunstuttrykkene ligger tett på masse- og popkulturens retorikk og kommunikasjonsmåter og innebærer offensiv selvpromotering på konsumkulturens premisser. Sanseappell, hedonisme, selvbiografiske trekk og humor står sentralt. Seksualitet, vold og aggressivitet med referanser til den senmoderne, urbane livsverdenen kjennetegner også noen av disse verkene (Gade 2000).

Mange av disse forfatterne og kunstnerne har eksplisitte ambisjoner om å produsere pornografiske (tekst)element. Dette er interessant sett i forbindelse med feminismens nevnte berøringsangst når det gjelder den pornografiske sjanger og representasjon av seksualitet som bryter med offerbeskrivelser, eller med empatiske og psykologisk skildrede seksuelle relasjoner. I det feministiske feltet har det i liten grad vært tale om intertekstualitet på seksualitetens område. Det pornografiske språk kan imidlertid få ny betydning slik postmodernistisk estetikk åpner for resitering og nybesetting av tradisjonelle sjangere og betydninger.

Postmodernistisk, postfeministisk og skeiv estetikk er beslektet med hverandre så vel teoretisk som estetisk. Disse posisjonene innebærer alle et oppgjør med modernismens vekt på avantgardismens bruddbaserte estetikk, så vel som med sosialpsykologisk realisme, og står i kontrast til frigjøringsutkast lagt til utopiske utenforsteder (Mühleisen 2002:186–188). *Baise-moi* spiller på maskulint assosierte sjangertrekk fra lavkulturelt innordnete filmsjangere som rape-revenge-filmen, roadmovie og mainstream pornofilm. Den iscenesetter også ikke-konvensjonelle kvinnelige subjektposisjoner og insisterer på sammenhenger mellom kjønn, seksualitet, marginalisering og makt. Dette gjør filmen relevant i et postfeministisk perspektiv. For å få et grep om utviklingstrekk i nyere kunsth

av kvinnelige regissører som inkluderer pornografiens estetikk, vil jeg hevde nødvendigheten av en forståelse både av postfeminismens prosjekt og den postfeministiske estetikks virkemidler og meningsdannelse. Ved en analytisk tilnærming til en konkret film ønsker jeg å eksemplifisere denne estetikks muligheter.

Nedenfor følger et resymé av *Baise-moi* og påpeking av noen filmatiske kjennetegn, der jeg blant annet understreker likheter og forskjeller til roadmovien *Thelma og Louise* (1990). Jeg går videre kort inn på filmens kombinasjon av lavkulturell pornografisk estetikk i et kunsthfilmprosjekt og noen anmelderes resepsjon av filmen.

Resymé

Baise-moi er en adaptasjon av Virginie Despentes prisbelønte bok med samme tittel, som ble en salgssuksess. Filmen ble til å begynne med tillatt for vanlig distribusjon i Frankrike. Etter tre dager endte filmen som en sak i høyesterett. Retten kom til den konklusjon at filmen skulle bli forbudt for vanlig kinovisning etter klager fra verdikonservative grupper ledet av en kampanje av Nasjonal Front.

Den engelske direkte oversettelsen av *Baise-moi* ville være *Fuck me*, og det er megetsigende at filmen i engelsk distribusjon fikk tittelen *Rape me*, som mildt sagt er misvisende. Imidlertid kan vi spørre om dette er en mer politisk korrekt kvinnelig oppfordring enn «fuck me». *Baise-moi* handler om to kvinner, pornoskuespillerinnen Manu (Rafaëlla Anderson) som lever i et urbant flerkulturelt forstadshelvet, og prostituerte Nadine (Karen Bach). Førstnevnte blir utsatt for en gruppevoldtekt sammen med en narokovenninne. Her gjenfinner vi rape-revenge-filmens opptakt og motivasjon for fortellingen.¹² I motsetning til sin fortvilte venninne nekter Manu å innta den

forventete voldtektsofferholdningen, og når hennes bror beskylder henne for å ha latt seg voldta og kaller henne hore, skyter hun ham og stikker av med pengene hun finner i kassen til kafeen han driver. Parallelt kommer Nadine i konflikt med sin moraliserende samboerske og kveler henne. Nadine finner sin beste venn og narkotikahandler skutt, hvorpå hun flykter til T-banestasjonen og treffer Manu som også er på flukt. De finner hverandre, og her starter roadmovien i form av en eksessiv volds- og sexorgie gjennom Frankrike. Ofrene kan være på feil sted til feil tid, som første kvinne ut som blir skutt fordi antiheltinnene er blakke og raner til seg bankkortet hennes. Flertallet av ofre ser imidlertid ut til å være menn med verbalt eller kroppslig «uheldige» strategier, som en tilfeldig forbipasserende med bemerkningen: «Hei, har du lyst å kjenne ballene mine daske mot rumpa di?», eller en som insisterer på sikker sex ved kondombruk. Hovedpersonene finner imidlertid også partnere de utveksler tilsynelatende lystfylte seksuelle opplevelser med. Voldseksessen ender på en sexklubb der samtlige gjester midt i diverse sexaktiviteter blir henrettet. Filmen avsluttes med at Manu blir skutt av en kioskeier hun forsøkte å rane, og Nadine i sorg over sin venninne forsøker å begå selvmord, men blir overrumplet av politiet.

Filmatiske strategier

Filmen holder seg til den realistiske konvensjon, filmet med digital video, håndholdt kamera og lav lyssetting. Plot og dramaturgi er uryddig og delvis ulogisk, energisk og potensielt sosialt provokativ. Fortellingen underbygger bare antydningssvis karakterenes psykologi eller motivasjon og bryter dermed med roadmoviesjangerens personlige og psykologiske dannelsesreise. De to hovedpersonene i *Baise-moi* gråter ikke, syter ikke

og verken psykologiserer eller reflekterer i særlig grad, og de har følgende kommentar underveis i filmen: «The more you fuck, the less you think and the better you sleep.»

De hardtslående antiheltinnene står i gjeld til fatale kvinneskikkelser som har brøytet vei for kvinnelig seksuell utfoldelse og voldsbruk på film. Femme-fatale-figuren går – tross faser med berusende pistolbruk og seksuelle utskielser – imidlertid som regel en ublid filmskjebe i møte. De blir enten drept eller giftet bort – noe som visstnok går ut på det samme. Og selv om *Baise-moi* skiller seg fra den tradisjonelle roadmoviesjangeren, er den også en eksplisitt gest til *Thelma og Louise* (1990). Parallellene er åpenlyse: I begge filmene danner en voldtekt opptakt og motivasjon for flukten/reisen. Det er snakk om to kvinnelige hovedpersoner som erstatter kvinners tradisjonelt stasjonære passivitet i roadmoviesjangeren (jf. Bjurström og Rudberg 1997:19), og de bryter med en rekke konvensjonelle forestillinger om kvinners handlingsrom og muligheter knyttet til vold og seksualitet. I begge filmene utvikler kvinnene et nært vennskap, og eskapadene belønnes eventuelt først i himmelen. De kvinnelige antiheltinnene dør, og selv om Nadine i *Baise-moi* overlever, er det mot hennes egen vilje.

Forskjellene mellom de to filmene er imidlertid like åpenbare: Hovedpersonene i *Baise-moi* skiller seg klassemessig og når det gjelder etnisk bakgrunn fra protagonistene i *Thelma og Louise*. Manu og Nadine er henholdsvis pornoskuespiller og prostituert og lever i et ekstremt urbant lavklasse miljø og er langt mer sosialt marginalisert enn karakterene i *Thelma og Louise*. *Thelma og Louise* benytter seg av stjerneskuespillere, mens *Baise-moi* satser på skuespillere fra pornofilmbransjen som er ukjent for kino- og kunsthimpublikum. *Thelma og Louise* bygger opp en psykologisk realisme knyttet til hovedpersonenes motivasjoner

og følelsesmessige reaksjoner og relasjoner, som gjør at empati og identifikasjon ligger stødig hos hovedpersonene. *Baise-moi* er basert på et delvis ulogisk plot i motsetning til *Thelma og Louises* klassiske dramaturgi, og *Baise-mois* ikke-psykologiserende iscenesettelser av hovedpersonene, samt deres tilsynelatende tøylesløse volds- og sexutøvelse, garanterer ikke sympati. Voldshandlingene som i *Thelma og Louise* for det første er relativt «harmnløse» og til syvende og sist fremstilles som rettferdige, iscenesettes i *Baise-moi* bortenfor enhver rettferdighet, realistisk motivasjon eller forklaring. Voldshandlingene er en eneste filmatisk eksess som markant unndrar seg narrativ målrettethet eller psykologisk meningsfullhet. Slutten i *Baise-moi* er derfor på alle måter mer tragisk. *Thelma og Louise* velger døden og forseglar pakten med et kyss før de svever over avgrunnen; bildet fryses, og – hvem vet – kanskje de er på vei inn i himmelen. I *Baise-moi* er jentene ikke en gang i stand til å regissere sitt eget selvmord. *Thelma og Louise* bærer dessuten på alle måter hollywoodfilmens filmatisk velpolerte stempel når det gjelder produksjonsmessig og filmatisk amerikansk kvalitet, mens *Baise-moi* står frem som en problematisk blanding av lavkulturelle sjangere og kunstfilmens estetiske ambisjoner. Dette kommer jeg tilbake til.

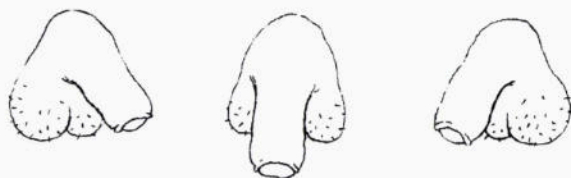
Filmen har en selvbevisst metaholdning til tradisjonen slik også Ruth Williams påpeker i en artikkel i *Sight and Sound* (2001). Filmens nihilistiske etikk er koblet med mange intertekstuelle henvisninger til forløpere. Dette inkluderer trekk fra såkalt exploitation cinema: amerikanske off-hollywood-produksjoner om tabubelagte temaer fra 1930–40-tallet, referanser til *Bonnie and Clyde* (1967) og som nevnt en gest til *Thelma og Louise*. Mer komplekse er henvisningene til 1990-tallets «reinkarnasjoner» av exploitationfilmer. Mens jentene i *Baise-moi* raner en våpenbutikk, er Nadine kledd i

svart, tettsittende dress og en parykk à la Uma Thurman i Tarantinos *Pulp Fiction* (1994). Etter å ha skutt to personer i en sexklubb, tvinger Manu en mann til å stå på alle fire og grynte før hun skyter ham ved å kjøre pistolen opp i baken på ham, med referanse til den beryktete «å skrike som en gris»-scenen i John Boormans *Deliverance* (1972)¹³ og dens parodi i Tarantinos film. *Baise-mois* intertekstuelle «hilsninger» og henvisninger peker alle på seksualiserte voldsscener som direkte uttrykk for maktformer som viser normene for konstruksjoner av kjønn mediert gjennom heteronormativitetens diskurs. *Baise-moi* kommenterer sin egen trashestetikk idet hovedpersonene klager over sin manglende Tarantino-aktige humor etter å ha skutt eieren av en våpenbutikk for å komme i besittelse av håndvåpen:

Manu: «Fuck, we're useless. Where are the witty lines?» Nadine: «We've got the moves. That's something. We're not that bad I think.» Manu: «I mean people are dying. The dialogue has to be up to it; good and crucial like!» Nadine: «We can't write it in advance.» Manu: «You're right. That's totally unethical. Let's grab some drink.»

Kunstfilm eller trashfilm?

Hva skjer når en film benytter seg av filmestetikk vi forbinder med lavkulturelle sjangere i kombinasjon med eksplisitte pornografiske skildringer? Siss Vik påpeker i en artikkel i *Norsk medietidskrift* (2002) at *Baise-mois* lavkulturelle pornoestetikk er en av hovedårsakene til at den ble sensurert eller unntatt visning av importører. Ifølge anmelderne innfrir ikke filmen forventningene om fransk kunstfilmestetikk på grunn av det pønke- te og brutale uttrykket og innlemminger av hard-core pornoestetikk. Det som med



TRO

HÅP

KJÆRLIGHET

Marit Victoria Wulff Andreassen: *Tro, håp og kjærlighet*, 24,4 x 30,2 cm, 2003

andre ord har vakt oppsikt, er først og fremst den konvensjonelle heteropornografiske, lavkulturelle estetikk. Denne er tatt inn i varmen i en film som har kunstfilmambisjoner, ikke minst med to kvinner som utagerende sex- og voldsmaniacs. Har det lavkulturelle her inntatt det høykulturelles estetikk, og har det feminine inntatt den kulturelt definerte maskuline utsangsposisjon i denne filmen?

Baise-moi er verken en horrorfilm eller en konvensjonell pornofilm, og dette er muligens et problem. Pornografien i filmen er neppe tilfredsstillende for et tradisjonelt pornofilmpublikum ettersom den ikke lever opp til sjangerkravet om produksjon av opphisselse. Den innfrir heller ikke horrorfilmens voldseffekter. De fleste av *Baise-mois* voldsscener har en teatral, amatørmessig effekt og kan minne om pornografiske amatør- eller hjemmevideoopptak. Det som er uvanlig i *Baise-moi*, er blandingen av dokumentariske pornoscener med fiktiv, urealistisk vold; blandingen av autentisk pornografiske iscenesettelser med simulerte voldelige bilder (Williams 2001:16).

Filmens inndragning av elementer fra lavkulturelle sjangere som hard-core pornofilm, exploitation cinema, horrorfilm og rape-revenge-film, koblet med mange henvisninger til filmhistorien, har altså blitt et problem for mottakelsen.

Dette i motsetning til eksempelvis Catherine Breillats film *Romance* (1999). Denne lever estetisk opp til kunstfilmen og plasserer kvinnelig seksualitet trygt i konvensjonelle borgerlige og psykoanalytisk inspirerte forestillinger om masochisme, selvoppgivelse og selvhat. Der noen radikalfeministiske gruppers opposisjon mellom menn som konsekvente undertrykkere og kvinner som evige ofre tilsynelatende når sitt heteronormative klimaks i *Romance*, virker *Baise-moi* langt mer ubehagelig problematiserende i sin fremstilling av kvinnelige subjektposisjoner og mannlige ofre.

Det er grunn til å spørre om eksplisitte og direkte filmatiske skildringer av seksualitet i dag vekker lignende diskusjoner som vold og gore-elementer gjorde på 1970-tallet. Det ser ut til å eksistere en parallell til diskusjonene om voldfilmer og estetikk i såkalte exploitationfilmer fra 1970-tallet som *Texas Chainsaw Massacre* (1974), *Last House on the left* (1972) og *I spit on your grave* (1978).¹⁴ Den nye «sex på film»-trenden med nøkterne, direkte og pornografiske skildringer av seksualitet står i kontrast til særlig hollywoodfilmens erotiserende, metaforiske bildespråk. I de nye filmene innebærer seksualiteten ikke lenger en forløsning eller harmoniserende løsning på noe som helst. Det virker som et brutalt farvel til 68-ernes frigjøringsdrømmer om et bedre

samfunn, der seksualiteten utgjorde et slags utopisk fikseringspunkt. Fra seksualitet som det prinsipielt uutsigbare som både poetisk og perverst ble sublimert og fetisjert på filmrullet, kan det se ut som om seksualiteten i den nypornografiske trenden er redusert til rå fysisk akt. Filmene viser det heteroseksuelle samleiet i alle sine konkrete kroppslige besværligheter og/eller nytelser. Slike skildringer som noen kvinnelige regissører for tiden arbeider med innen kunstfilmen, var tidligere forvist til kommersiell filmatisk pornografi og unndratt den kritiske offentlighetens anmeldelser og diskusjoner.

Hvorfor er den pornografiske estetikk interessant for et feministisk perspektiv?

Michel Foucault beskriver hvordan fokus på – og vitenskapeliggjøringen av – seksualiteten som ledd i den moderne tids diskurser om subjektet, fører til identifikasjon og kategorisering av mange forskjellige spesialiserte seksuelle praksiser. Selv om dette er et ledd i en disiplinering av kropp og subjekter, et verktøy for og en effekt av makt, produseres i denne prosessen et forvirrende antall diskurser om nytelser og perversjoner. Selve *mangfoldigheten* av disse praksiser vil, ifølge Foucault, uvilkårlig virke mot den tidligere forestillingen om en entydig norm for seksualiteten som alt ble målt opp mot (Foucault 1978:48 i Williams 1999:114). Derfor vil jeg hevde at pornografiens mangfoldige uttrykk er interessant i et kritisk feministisk perspektiv, ettersom dette perspektivet har en spesifikk interesse i å dekonstruere og kritisere normer knyttet til kjønn og seksualitet.

Hovedpoenget her er å fastslå at et konstant element i seksualitetens historie har vært manglende diskurser og uttrykk om kvinners seksualitet utenfor den dominerende maskulint identifiserte nytelsesøkonomi. Dermed kan vi spørre

om de disiplinerende praksiser Foucault beskriver så godt, har hatt større konsekvenser for kvinners enn for menns kropp (jf. Williams 1999:4)? Og her er den moderne pornografien muligens nøkkel-sjangeren til å studere dette – i hvert fall om vi følger pornofilmhistorikeren Linda Williams' resonnementer. Williams anfører en rekke definisjoner av den pornografiske filmen. Det hun kaller en minimal og mest mulig nøytral definisjon, er som følger:

[...] the visual (and sometimes aural) representation of living, moving bodies engaged in explicit, usually unfaked, sexual acts with a primary intent of arousing viewers. (Williams 1999:30)

Og filmteoretiker Anette Kuhn (1985:24) har foreslått enda et konstant element, nemlig at pornografi generelt produserer betydning som handler om kjønnsforskjeller.

Feministisk forskning og kritikk har imidlertid hatt problemer generelt med sjangere laget av og for menn – og da særlig relatert til pornografi. Inntil ganske nylig har det nærmest innebåret en anti-pornografisk feministisk refleks å benytte distinksjonen mellom såkalt hard- og mykporno for å beskrive den mannlige seksualiteten som pornografisk og den kvinnelige som erotisk (Mühleisen 1999). Men dette bildet har endret seg med massemarkedets romantiske fiksjon som blir stadig mer seksuelt eksplisitt, og med hard-core film- og videopornografi som tidligere bare var rettet mot menn. Nå har pornofilmer blant annet par, kvinner, lesbiske og andre som målgrupper. Lars von Triers produksjonsselskap i Danmark har eksperimentert med kvinnerettede henvendelsesformer i pornosjangeren, og kvinnelige pornoprodusenter som Candida Royalle i USA og den nye franske kunstfilmbølgen gjør at det blir stadig vanskeligere å opprettholde en slik

opposisjon. *Baise-moi* aktualiserer i høyeste grad spørsmålet om oppdelingen mellom en myk, sart, lite eksplisitt kvinnelig erotikk og en hard, grusom, brutal og eksplisitt fallisk pornografi er ved å bryte sammen (jf. Williams 1999:6). Dette spørsmålet understreker det Foucault-inspirerte synspunkt som gjør det problematisk å konstruere forestillinger om maktfrie, utopiske utenomsteder der seksualitet inngår i forskjellsløse idyller som fritar aktørene fra makstens besmittelse.

På 1980-tallet fremsto pornofilmen med større interesse for heteroseksuell kvinnelig, lesbisk og homoseksuell seksualitet. Problemer rundt den kvinnelige seksualitet som dukket opp allerede på 1970-tallet, fikk sine første pornofilmatiske svar og uttrykk først inn på 1980-tallet. Ikke minst henger dette sammen med diskursene påkalt av feminismen og den homoseksuelle politiske bevegelsen på denne tiden. Disse aktualiserte konfliktene innenfor det heteroseksuelle paradigmat. I løpet av 1980-tallet representerer pornofilmen et langt større mangfold av uttrykk. Kvinnelig lyst blir ikke lenger ansett å være utelukkende komisk, grotesk eller truende (Williams 1999:183). Likevel har noen anmelderes resepsjon av *Baise-moi* utløst nettopp disse konvensjonelle reaksjonene knyttet til resepsjon av kvinnelig seksualitet (f.eks. Ebert 2001, Thomas 2002, Freeman 2002). John Nesbit (2002) har følgende kommentar i sin anmeldelse:

The killings only serve to link sex scenes and build a modicum of suspense. Nadine and Manu follow a predictable pattern of seducing men who are ready to fuck and be sucked – many of them are destined to be blown to bits afterwards, but that's up to the two girls. The hidden agenda is control – the men stand a chance of living another day as long as they allow the horny girls to do what they want. But

pity the man who wants so much as a condom. These women mimic black widows and just may destroy the men after copulation.

Moderne pornofilmer for kino- og video-distribusjon inneholder gjerne et drama bestående av initiering, opphisselse, klimaks og (som regel) tilfredsstillelse for både de mannlige skuespillerne og de vanligvis mannlige tilskuerne. Dette er ganske viktig, ettersom poenget nettopp ikke bare er å vise at penetrasjon har funnet sted, men attpåtil tilfredsstillelse – orgasme. Denne narrative konklusjon oppnår den moderne pornofilmen via konvensjonen om ekstern ejakulasjon, altså utenfor kvinnens kropp. Dette blir i produksjonssjargong kalt «the money shot». Samleiestillinger uten denne konvensjonen kalles *meat shots* (Williams 1999:72). Money-shotets betydning ligger selvfølgelig i dokumentasjonen av det usynlige, «beviset» for orgasmen om enn her bare i form av en maskulin narsissistisk selvrefleksjon. Og her kommer vi til problemet med kjønnsforskjellen, ettersom den kvinnelige orgasme – i hvert fall ifølge konvensjonelle standarder – ikke lar seg dokumentere. Sjangeren forsøker å slå fast det den aldri kan være sikker på: den ikke kontrollerte orgastiske bekjennelsen, eller en «hard core frenzy of the visible» som Williams kaller det (ibid.:94). Fordi pornosjangeren må holde seg tett til dokumenterende bevis for den antatte seksuelle sannhet, har den motsatt seg kompleks narrativ utvikling, insistert på sin episodiske form og likeså motsatt seg komplekse plot og karakterutvikling. Dette er nettopp trekk vi kan kjenne igjen i *Baise-moi*. I motsetning til den klassiske filmens fetisjering av kvinners kropp, er fetisjeringen nettopp en hindring for pornofilmens målsetting om å dokumentere kvinners seksualitet.

Det er ikke bare i pornofilmer og i kunstfilmer av kvinnelige regissører det

er uorden i kjønnskonstellasjoner og utfordringer til våre forestillinger om kvinnelig og mannlig seksualitet, men også i filmer av mannlige regissører. I Patrice Chereaus *Intimacy* (2001) skildres blant annet en rituell iscenesettelse av seksualiteten som bryter med heteroseksualitetens standardrepertoar. Den kvinnelige hovedpersonen Claires holdning til seksualitet mimer en maskulin iscenesettelse. Hun er på jakt etter seksualitet som rekreasjon, som lek og nytelse uten ansvar. Den mannlige hovedpersonen Jay, derimot, iscenesetterer en konvensjonelt feminin tilnærming til seksualiteten. Han håper at onsdagssexen kan forvandles til noe mer. Dette møtet mellom rekreasjonssex og forpliktende seksuell relasjon refererer til sentrale endringer i samtidens kjønnsorden.

I sterk kontrast til denne velkomne problematisering av filmkonvensjonens heteronormative repertoar står Caspar Noés film *Irreversible* (2002). Denne filmen har trukket mye oppmerksomhet på grunn av dens realistiske skildring av ekstrem vold. Den inneholder også en ni minutters uredigert anal voldtektsscene. Den vakre, unge kvinnelige hovedpersonen, spilt av den kjente stjernen Monica Bellucci, blir brutalt angrepet og voldtatt i en t-banetunnel. Gjerningsmannen er en homoseksuell hallik som avslutningsvis knuser ansiktet hennes mot betonggulvet. Dennes filmens sofistikerte kunstoffilmestetikk har gjort inntrykk og hindret de fleste anmeldere i å ta inn over seg filmens hyperkonservative kjønnsfremstilling. Denne inkluderer bruken av homoseksuelle og etniske minoriteter som symboler for en verden som er gått fullstendig av hengslene. Voldtektsscenen objektiviserer den unge, vakre og hjelpeløse kvinnen på konvensjonelt vis. Rødt lys konnoterer bordellet, hennes bryst og lange eksponerte ben fetisjerer kvinnekroppen. Dette er definitivt ikke hard-core-pornografiens dokumentariske estetikk. Dette står også i kontrast til *Baise-*

mois dokumentarisk registrerende stil. Iscenesettelse av seksualitet i *Irreversible* plasserer seg trygt i filmtradisjonens metaforiserende og estetiserende konvensjoner: kvinnen som i de mest ydmykende situasjoner, der hun står i fare for å bli utslettet, og tross all sin nedverdiggende hjelpeløshet blir iscenesatt som et seksuelt attråverdig objekt.

Å hevde at pornografiens temaer og estetikk er fruktbare i et feministisk perspektiv er ikke helt uproblematisk. I det siste er det i den offentlige debatt og i forskningen blitt hevdet at den såkalte «seksualiseringen av offentligheten» er et stort problem. Seksualisering av kulturen, som preger et spekter av populære og avantgardistiske kulturelle uttrykk, ble identifisert på 1990-tallet og har forsterket sin posisjon inn i det nye årtusen. Seksualisering er ikke det samme som pornografi. Det innebærer derimot representasjoner av det pornografiske og den seksuelle kulturen, dens tema og estetikk. Dette kan bety anerkjennelse, avstandtagen, pastisj, parodi eller undersøkelser av seksualiteten. Med andre ord betyr denne utviklingen en postmodernistisk transformasjon av det seksuelle som blir tatt opp av mainstreamkulturelle produkter så som reklame, film, fjernsyn, journalistikk, kunst og forskning (jf. McNair 2002). Den danske kjønnsforskeren Anette Dina Sørensen (2003) hevder for eksempel at seksualiseringen som henter inspirasjon fra pornografien, innebærer en form for tilbakevending til stereotype kjønnsrepresentasjoner. Der knyttes femininiteten entydig til blikkfang, tilgjengelighet og seksuell serviceinnstilling. At disse stereotype fremstillingene eksisterer i pornografien som i kulturen for øvrig, er en rimelig påstand. Det er imidlertid ikke sikkert at massekulturens lydhørhet overfor pornografiens temaer og estetikk kun bør tolkes i et kulturpesimistisk perspektiv.

Et annet spørsmål vi kan stille til seksualiseringen av offentligheten, som jeg

her bare vil antyde, kan være å spørre om hva denne kulturelle insistering og tilsynelatende eksessive opptatthet av seksualitet kan fortelle om seksualitetens plass i kulturen. Eksplicitte representasjoner av seksuell aktivitet og praksis er fremdeles nesten utelukkende delegert til pornografien. Tross liberalisering, tross direkte og indirekte henspilling på pornografien i massekulturen, er seksualiteten fremdeles omgitt av sterke normer, disiplineringer og grenser, med andre ord majoritetssamfunnets «fellesverdier». Dermed beholder seksualiteten og pornografien noe av sin diskursive status som spiller på det tabubelagte og overskridelsen. I tråd med argumentasjonen i denne artikkelen er moderne mainstreampornografi ikke så entydig stereotypet kjønn som vi kan få inntrykk av. En annen konsekvens av seksualiseringen er en pluralisering av diskurser om kjønn og seksualitet i offentligheten. Medienes opptatthet av emnet resulterer også i synliggjøring av marginaliserte seksualiteter som lesbisk, homoseksuell og biseksualitet. Denne mangfoldiggjøring av diskurser om seksualitet har samtidig en underminerende effekt på entydig stereotypifisering av kjønn og seksualitet.

Er *Baise-moi* en pornografisk film?

Filmen virker unektelig som pornografisk. Scener som kunne ha vært klippet rett ut av mainstream heteropornofilmer – dokumentarisk iscenesatt sex av to av pornoindustriens skuespillere. De kjente amerikanske antipornografiaktivistene og sensurforkjemperne Catherine MacKinnon (1993) og Andrea Dworkin (1979) har definert pornografi i forhold til noen hovedkriterier som i all korthet går ut på påstanden at kvinner konsekvent blir presentert som seksualobjekter, som ikke-mennesker, ved å bli utnyttet, voldtatt, bundet, kuttet og mishandlet. Om vi hol-

der oss til disse kriteriene, er det kun *Baise-moi* innledende motiverende voldtektsscene som kan kalles pornografisk. Det er da også denne som er blitt foreslått sensurert. Voldtektsscenene i pornofilmer fra 1980-tallet viser i motsetning til tidligere – og i likhet med *Baise-moi* – imidlertid sjelden kvinner som *nyter* mishandlingen. Isteden fokuseres det på voldtekten som vold mot kropp og vilje (Williams 1999:166).

Mot denne bakgrunn er den motiverende voldtektsscenen i *Baise-moi* typisk for fortellende pornofilm fra 1980-tallet og utover. Manu og hennes narkovenninne blir utsatt for en ekstremt rå gruppevoldtekt, der de overraskes i en park i ferd med å dele noen øl. De blir kjørt til en forlatt garasje. Første delen av voldtektsskvensen viser hvordan Manus venninne blir mishandlet og voldtatt – fullstendig ute av stand til å verge seg. Dermed starter voldtektsscenen i den konvensjonelle binariteten: Kvinnen som offer kontra mannen som overgriper. Dette scenariet blir imidlertid satt på spissen i *Baise-moi* voldtektsscene ved at Manu – som også blir voldtatt – nekter å levere tegnene som prinsipielt skal kontrastere og høyne misbrukerens nytelse: tegn på smerte, fortvilelse og den totale ydmykelse. Midtveis i scenen bytter nemlig voldtektsmennene ofre. Når kameraet fokuserer på Manu som blir utsatt for samme volds mann som hennes venninne, skjer det en interessant endring i offerets reaksjonsmåte. Hun undertrykker angstreaksjoner og viser ingen følelser. Når overgriperen blir frustrert over hennes mangel på reaksjoner mens han voldtar henne bakfra, kommanderer han henne: «Shit, it's like fucking a zombie! Move your ass a bit.» Manu snur seg mot ham og svarer: «What's that between your legs, asshole?» Denne forakttfulle reaksjonen fører til at voldtektsmannen ikke er i stand til å fortsette det seksuelle overgrepet. Dermed kollapser overgrepets logikk som har offerets selvhat, depresjon og handlings-

lammelse som mål. Denne logikken forutsetter en bestemt iscenesettelse av makt som betingelse for maskulin opphisselse. Ved at hovedpersonen nekter å innfri denne logikkens feminint konnoterte posisjon – frykten – mister overgriperen bokstavelig talt evnen til å gjennomføre overgrepet. Ved å definere voldtekt som en performativ handling innskrevet i en diskurs om kjønn og makt, muliggjør vi en glippe mellom det kulturelle skriptet og de konkrete aktørene. På denne måten innebærer dette en oppfordring til å omskrive den dramatiske hendelsen via potensielle motstrategier (Marcus 1991:389).

Selv om voldtektsscenen fungerer som motivasjon og katalysator for den følgende hevntokt, forsikrer Manu, i kontrast til sin sønderknuste venninne, at voldtekt ikke er det verste som kan vedereføres kvinner. Voldtekten er både fortellervirkemidlet som motiverer de påfølgende voldelige hendelsene og det bakenforliggende traume som nettopp ligger til grunn for rape-revenge-filmene.

I mainstreamfilmen har voldtektsscenen ofte den funksjon å psykologisere en karakter, for eksempel en ond mannlig eller traumatisert kvinnelig karakter. I *Baise-moi* er voldtektsscenen blottet for symbolikk. I den realistisk skildrede scenen der slag, spark og mishandling inngår, klippes det inn hard-core pornografiske nærbilder av penetrering. Disse klippene ser ut til å omvende pornofilms konvensjonelle nytelseeffekt og insistere på det abjektale, frastøtende og smertefulle: Hard-core som frastøtelseffekt. Her fremstilles noe som på sett og vis ikke kan italesettes. Dette er en form for realitetseffekt som den amerikanske kunsthistoriker Hal Foster kaller «the return of the real». Det er nettopp bilder med abjektalt innhold: Katastrofiske bilder hvor kroppens grenser penetreres og lemlestes (Foster 1996:147). Traume er således overskridelser der grenser brytes, og en karakteristisk respons til slike trau-

mer er det påtrengende behovet for å gjenopprette eller markere grenser, slik *Baise-moi* protagonister vender volden mot de andre; voldens paradoksale gjenopprettelse.

Holdt opp mot antipornografenes definisjoner kan vi imidlertid hevde at filmen «ikke» er pornografisk ettersom det blir problematisk å definere hovedpersonene som utnyttede seksualobjekter – hvis vi ser bort fra voldtektsscenen som er opp-takten til kvinnenens motreaksjon. Det er kvinnene som objektiviserer menn og benytter dem entydig til egen lyst, tilfredsstillelse og maktovergrep. Det er ikke pent, ikke etisk og ikke estetisk, men det bryter med den viktigste regelen: den kvinnelige offerposisjonen. Det er altså særlig den eksessive kvinnelige sex- og voldsutøvelse som har vakt oppsikt. Eksess kan relateres til både det etiske og det estetiske plan: Innenfor det kulturelt legitime rommer ligger det sosialt og kulturelt tillatte, det som defineres som orden, som norm, som «straight», som det etisk gode og det estetisk skjønn. Det som ligger utenfor dette rommet, er uordentlig, unormalt, «queer», smakløst og forkastelig (Gentikow 1998:34). Vi ser at eksess filmatisk relaterer til scener frigjort fra narrative sammenhenger, der hovedfunksjonen ligger i sanseappellen (Thompson 1986). Eksess som virkemiddel tilhører tradisjonelt varietéformatet og senere nettopp den pornografiske sjanger. Dette virkemidlet har avgjørende betydning for pornografiens resepsjonsmåte bestående av distraksjon og diversjon, langt unna den borgerlige kunstens resepsjonsmodus (Hansen 1991:29). Avstand til denne kunstens resepsjonsforventning som gir seg utslag i skepsis og avvísning, fikk vi demonstrert gjennom kritikernes respons til *Baise-moi*.

Til tross for at filmen bryter med den kvinnelige offerposisjon er det liten tvil om at *Baise-moi* benytter seg av pornografiens estetikk og dermed deler noen trekk med konvensjonell pornofilm. Det

er iøynefallende hvor stereotypt sexscenene i *Baise-moi* følger den konvensjonelle heteropornofilmens sexscener. Posisurene, stillingene og nærbildene er langt fra eksperimentelle, men følger katalogen av forventete sexscener i pornofilmens arkiv. Dette kan leses som en bekreftelse av det heteronormative maktaspektet i mainstream heteroseksuell pornografi. Dette er som nevnt basert på den maskulint konnoterte nytelsesøkonomi som i stor grad fordeler subjektposisjoner, synsvinkler og dominans til fordel for den maskuline posisjonen. Men Manu og Nadine iscenesettes konsekvent som initiativtakere til de seksuelle situasjonene. De holder en stram regi og nøler ikke med å vende seksualitet til vold om hendelsene utvikler seg i uønsket retning. Dessuten fremstilles Manu og Nadine som ekstremt selvsikre og dyktige i sin stiliserte iscenesettelse av seksuelle situasjoner. Stiliseringen og hyperseksualiseringen som er typisk for de seksuelle scenene, peker også på kjønn og seksualitet – ikke som indre egenskaper, men på deres estetiske, teatrale aspekt. Judith Butler skriver kjønn og seksualitet inn som estetiske uttrykksmodi der *kroppsspråket* spiller en helt avgjørende rolle. I artikkelen «Performative Acts and Gender Constitution» (1997 [1990]) kaller Butler de sosiale aktørene «actors» som er i samspill med «social audience». Hun henter inn begrep fra teateret og overfører disse til sosial og kulturell praksis. Dette står i kontrast til den vederheftige koblingen mellom seksualitet, kjønn og det naturlige og indre. Sexscenene i *Baise-moi* vektlegger nettopp det stiliserte, rituelle skriptet, den relativt fastlagte dramaturgien og aktørenes teatrale miming av mainstreampornografien som forelegg.

***Baise-mois* queer-utopiske element**

Interessant nok avviker *Baise-mois* por-

nografiske scener fra den konvensjonelle pornofilmens *narrative konklusjon* – det såkalte *money-shot* – slik jeg har beskrevet ovenfor. Money-shotet som dokumentasjon for tilfredsstillelsen er helt fraværende i denne filmen. Sexscenene består utelukkende av meat-shots, et skue av varierende samleiestillinger, typisk for den heteroseksuelle pornofilmen. Dette setter jeg i sammenheng med at denne filmens fokus er på de kvinnelige hovedpersonenes lysttilfredsstillelse og eskapisme. Dermed dominerer heller ikke den tradisjonelle pornofilms opptatthet av kvinners *tap av kontroll* som forutsetning for kvinners seksualitet, ettersom *Baise-moi* viser kvinnes kontroll over det seksuelle universet. Lysten dokumenteres i stedet i *fraværet eller tap av maskulin kontroll* – i krass motsetning til filmens innledningsvis motiverende overgrepsscene. Dessuten viser *Baise-moi* at løsningen på «problemene» ikke finner sted på soverommet, slik det skisseres i pornofilmen. Løsningen på denne filmens problemer finner, slik jeg ser det, sted på to *utopiske* nivå: i voldens eksess og i relasjonen mellom hovedpersonene. Voldens eksess lar jeg i denne sammenheng ligge, annet enn å vise til at de samfunnsmessige og kjønnspolitiske problemer knyttet til klassemessig marginalisering og kvinners utsatthet for vold og sexmisbruk, finner sitt svar i voldsscenenes «return of the repressed»: voldens svar på traumet i bokstavelig betydning.

Den britiske filmteoretiker Richard Dyer viser til at makt vanligvis ikke tematiseres i politisk forstand i pornografien. Dens «løsning» søkes gjennom en *utopisk* energi: opphisselse, intensitet og transparens relatert til den seksuelle akt. Han hevder videre at de problemene som masseunderholdningen generelt tenderer å unngå, vanligvis er fundamentale konflikter relatert til klasse, kjønn, seksualitet og rase (Dyer 1981:177). *Baise-moi* peker derimot direkte på disse proble-

mene – selv om løsningen er langt fra realistisk.

Mens den konvensjonelle pornofilm altså har en eskapistisk, utopisk sensibilitet og tilbyr den vanligvis mannlige tilskuer løsninger innenfor den dominerende heteronormative logikk, er det vanskelig å se slike løsninger i *Baise-moi*. Til tross for dette ivaretar *Baise-moi* det eskapistiske og utopiske element fra den konvensjonelle pornofilmen i de presumptivt lystfulle, frivillige sexscenene der mennene blir pent behandlet. Sex fungerer her som overskudd eller gave som man gir bort uten foranledning, som når antiheltinnene spontant inviterer tilfeldige menn til sex eller når Manu på et hotellrom gir bort sin partner som en kjærlighetsgave til Nadine: Manu og Nadine har invitert to unge menn med seg på et hotellrom. Der har de sex i diverse samleiestillinger med de vanlige pornografiske nærbildene av kjønnsdeler, munn, bryst, etc. I en pause foreslår Nadine elsker at det ville være fint om jentene likket hverandre. Manu smiler hånlige og kaster ham på dør. Manu nekter med andre ord å innfri den mannlige elskerens ønske om å se de to kvinnene praktisere såkalt lesbisk sex tilrettelagt og som vorspiel for det heteroseksuelle mannlige blikk. Hun kaster ham på dør. Når Manu deretter starter seksuelle aktiviteter med sin elsker, får hun blikkontakt med Nadine, hvisker elskeren noe i øret, hvorpå han lydig og vennligsinnet tilbyr sine tjenester til Nadine. Filmens billedforbud mot «lesbisk» sex gjentas også senere i filmen.

Som innledningsvis antydnet vil jeg hevde at filmen spiller på et skeivt, utopisk element relatert til forholdet mellom de to kvinnelige protagonistene. Denne relasjonen får – i seksuell forstand – en spesifikk utopisk funksjon, ettersom den ikke proklameres høylydt og entydig og den seksuelle relasjonen ikke språkliggjøres eller realiseres utover denne lavmælte sensibilitet. Dette er interessant,

ettersom utopien nettopp mister sin utenforposisjon som det som (ennå) ikke eksisterer innenfor normativitetens språk, om den tydeliggjøres som et eksplisitt realisert budskap. Om det queerutopiske relasjonelle elementet mellom hovedpersonene hadde blitt seksuelt realisert i filmen, ville dette støte på potensielle problemer. Jeg tenker på det faktum at såkalt lesbiske pornofilmer – tross sin annerledeshet gjennom fokus på likekjønnet sex – også plasserer seg *innenfor* den heteronormative logikk, særlig med henblikk på iscenesettelse av femininitet og maskulinitet, som – tross åpenbare forskyvninger – siteres med hensyn til kulturens konstruksjon av det aktive mannlige begjær kontra den passive kvinnelige hengivenhet. Innenfor lesbisk seksuell ikonografi er denne likekjønnede skeive imitasjonen av tradisjonelle kjønnskategorier knyttet til de såkalte «butch»- og «femme»-iscenesettelsene. Butch innebærer i så måte en skeiv imitasjon av den maskuline posisjonen, mens femme siterer og etterligner den feminine.

Baise-moi løser dette ved å pålegge seg et billedforbud: Den eneste antydningssvis «lesbiske» scenen i filmen fungerer tilsynelatende som opptakt og konvensjonell teaser til forventete hard-core heteroscener. Denne scenen finner sted på atter et hotellrom. Nadine og Manu danser til diskomusikk. Fulle av overskudd og lekenhet inntar de positurer som inviterer et «lesbisk» blikk. Iført sexy undertøy berører de hverandres kroppsdeler i dansen, Nadine holder rundt Manu bakfra, de antyder seksuelle stillinger, kaster blikk til hverandre og betrakter hverandre i speilbildet. Men scenen mimer bare et vorspiel, som brått kuttes, nærmest sensureres som det som snyter kikkerblikket. Scenen innfrir dermed ikke fullt ut vår skopofile lyst. Den inviterer derimot inn til et «annet rom» utenfor heteronormativitetens og voldens kjønnete logikk – som de fleste av scenene i denne filmen ellers spiller opp til.

Slik jeg leser denne filmen innebærer den en form for *queering* av den heteronormative pornofilmen og konvensjonelle filmatiske sexskildringer. Den amerikanske litteraturteoretikeren Eve Kosofsky Sedgwick (1991), som er en betydningsfull forfatter for utviklingen av queerteori, oppfordrer til å spørre om tekster innebærer en destabilisering av heteronormativt begjær, altså en form for pervers *estetikk*. *Baise-moi* synes å gjøre dette. Den perverse estetikken viser seg for det første ved sjangerblanding og miksen av lavkulturell pornoestetikk i et kunstfilmprosjekt. For det andre viser den seg i bruddet med konvensjonelle kvinnelige subjektposisjoner og reaksjonsmønstre relatert til marginalisering, vold og heteroseksualitet. Og for det tredje kommer den perverse estetikken til syne i den lavmælte, skeive relasjonen mellom de kvinnelige hovedpersonene. *Baise-moi* representerer imidlertid ikke en «annerledes» film som eksemplarisk eller didaktisk alternativ til mainstreampornografien eller filmkonvensjonene. Problemet med det eksemplariske og det eksplisitte alternativet, det som tilsynelatende er skeivt eller annerledes, er at det står i fare for å få en normativ funksjon. Det som i *Baise-moi* er annerledes relatert til den likekjønnede relasjonen, defineres i denne filmen gjennom *fraværet* og det seksuelle billedforbudet i en film som ellers viser «alt». Relasjonen forblir i det imaginære og får derigjennom en utopisk funksjon som et fantasmatisk bakteppe for hevnen. Denne er neppe en frigjøring, men må betraktes som en pervers miming av maktens og voldens logikk. En sådan filmatisk sitering av filmkonvensjonen og mainstreampornografien – med noen tilleggsbetydninger – er et illustrerende eksempel på postfeminismens estetiske strategier.

Dermed kan denne filmen, som synes å mime heteronormativitetens voldelige filmscenarier, leses som en radikal intervensjon i pornografiens og heteroseksualitetens filmatiske estetikk. Seksualitet og

kjønn relatert til makt, vold og marginalisering utgjør en vesentlig politisk tematikk i filmen. Det ligger nettopp i feminismens prosjekt å påvise og dekonstruere normer som styrer seksualitetens kjønne, sosiale konsekvenser og kulturelle betydninger. Roadmoviens utopiske dimensjon er blitt tolket som dypest sett konservativ idet den tilbyr frihet som er umulig å virkeliggjøre (jf. Bjurström og Rudberg 1997:24). Også *Baise-moi* blir innhentet av den brutale virkelighet anti-heltinnene er på flukt fra. Men i stedet for å lese denne filmens «perverse estetikk» inn i et slikt konservativt budskap, velger min lesning å holde det ikke entydig realiserte åpent som en viktig mulighetsbetingelse som kan være med å tenke frem motdiskurser. Menneskeligheten og kjærligheten er reservert til de traumatiserte hovedpersonene. Midt oppe i volds- og sexsessene antydes her en relasjon som kan være i stand til å bryte den traumatiske reaksjon/motreaksjon-logikken som ligger i filmens realiserte volds-scenarier.

Wencke Mühleisen
postdoktorstipendiat

Senter for kvinne- og kjønnsforskning
Universitetet i Oslo

Noter

1. En annen versjon av denne artikkelen er trykket i antologien *Femme fatalities. Representations of Strong Women in Film and Television* redigert av Anne Gjelsvik og Rikke Schubart og utgitt på Nordicom 2004.
2. Takk til to anonyme fagpersoner som har gitt verdifulle referee kommentarer! Disse har vært til stor hjelp i ferdigstillingen av artikkelen.
3. For eksempel Sade 2002, Bataille 2002, Aragon 2003, Réague 2001, Cleland 2001 og Sacher-Masoch 2002.
4. For eksempel Rolness 2003 og Synnevåg 2002.
5. For eksempel Dworkin 1979, Griffin 1981, Kappeler 1986, MacKinnon 1993.
6. For eksempel Carter 1978, Ellis mfl. 1986, Kuhn 1982, 1985, Straayer 1996, Sobchack 2000.

7. Det «skeive» – eller queerperspektivet – er en betegnelse på det ikke normativt-heteroseksuelle, det som på en eller annen måte forholder seg «skeivt» til normen. Dette kritiske perspektivet er av særlig betydning for feministisk kjønnsforskning ettersom seksualitetens betydning her blir grunnleggende tematisert (f.eks. Sedgwick 1991 og Petersen 1998).
8. Postfeminismens stemmer er komplekse, og mange skriver ut fra en opplevelse av en problematisk «moderne hegemonisk» feminisme (f.eks. Butler 1990, Haraway 1991, Spivak 1988, Lauretis 1991, Braidotti 1991, Fraser 1989, Nicholson 1990).
9. Den tyske litteraturviter Angela Krewani trekker i denne forbindelse frem forfattere som britiske Angela Carter (1977, 1979, 1982), amerikanske Kathy Acker (1988, 1989a, 1989b) og Helen Zahavi (1991) som eksempler på litteratur basert på en postfeministisk estetikk.
10. F.eks. Janowitz 1986.
11. Den danske kunsthistorikeren Rune Gade (2000) klassifiserer denne tendensen med begrepet «neofeminisme».
12. Den typiske rape-revenge-filmens plot handler gjerne om en ung, attraktiv heteroseksuell kvinne som blir etablert uavhengig og singel. Hun blir voldtatt, og dette blir ofte skildret brutalt og direkte. Dette tjener som motivasjon for resten av handlingen. Den kvinnelige hovedperson søker hevn på grusomme og oppfinnsomme måter. Rape-revenge-filmen er å regne som en subsjanger til horrorfilmen.
13. Dette er kanskje en av filmhistoriens mest berømte avmaskuliniseringsscener.
14. Takk til Rikke Christina Schubart som gjorde meg oppmerksom på denne parallellen.

Litteratur

- Acker, Kathy 1988. *Empire of the Senses*. Grove Weidenfeld, New York.
- Acker, Kathy 1989a. *Blood and Guts in High School*. Grove Weidenfeld, New York.
- Acker, Kathy 1989b. *Literal Madness: Kathy goes to Haiti, My Death my Life by Pier Paolo Pasolini and Florida / Three novels by Kathy Acker*. Grove Press, New York.
- Aragon, Louis 2003. *Irenes fitte*. Spartacus forlag, Oslo.
- Bataille, Georges 2002. *Historien om øyet*. Spartacus forlag, Oslo.
- Bech, Henning 1999. *Leisure Pursuits. Studies in Modernity, Masculinity, Homosexuality and Late Modernity. A Survey of some Results*. Sociologisk rapportserie nr. 3, 1999. Sosiologisk Institut, Københavns Universitet
- Bjurström, Erling og Monica Rudberg 1997. *Hungry heart – moderne mannlighet og kvinnelighet på vei*. I Monica Rudberg: *Kjærlighetsartikler: ungdom, kjønn og kjærlighet i forandring*. Tano Aschehoug, Oslo.
- Braidotti, Rosi 1991. *Patterns of Dissonance: A study of Women in Contemporary Philosophy*. Polity Press, Cambridge.
- Brooks, Ann 1997. *Postfeminisms. Feminism, Cultural Theory and Cultural Forms*. Routledge, London og New York.
- Brunsdon, Charlotte 2000. *The Feminist, the Housewife, and the Soap Opera*. Oxford University Press, Oxford.
- Butler, Judith 1990. *Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity*. Routledge, London, New York.
- Butler, Judith 1993. *Bodies that Matter. On the Discursive Limits of «Sex»*. Routledge, New York.
- Butler, Judith 1997 [1990]. *Performative Acts and Gender Constitution: An Essay in Phenomenology and Feminist Theory*. I Katie Conboy og Nadia Medina mfl. (red.): *Writing on the Body. Female Embodiment and Feminist Theory*. Columbia University Press, New York.
- Carter, Angela 1977. *The Passion of New Eve*. Gollancz, London.
- Carter, Angela 1978. *The Sadeian Woman and the Ideology of Pornography*. Pantheon Books, New York.
- Carter, Angela 1979. *The Sadeian Woman: An Exercise in Cultural History*. Virago, London.
- Carter, Angela 1982. *The Infernal Desire Machines of Dr. Hoffman*. Penguin Books, London.
- Castillons, Claire 2000. *Le Grenier*. Anne Carrière, Paris.
- Cleland, John 2001. *Fanny Hill*. Kagge forlag, Oslo.
- Cusset, Catherine 1999. *Jouir*. Gallimard, Paris.
- Dworkin, Andrea 1979. *Pornography: Men Powering Women*. Putman, New York.
- Dyer, Richard 1981. *Entertainment and utopia*. I Rick Altman (red.): *The Musical – A Reader*. Routledge & Kegan Paul, London.
- Ebert, Roger 13.7. 2001. Chicago Sun-Times.
- Ellis, Kate, Nan D. Hunter, Beth Jaker, Barbara O'Dair og Abby Tallmer 1986. *Caught Looking: Feminism, Pornography, and Censorship*. Caught Looking, Inc., New York.
- Foster, Hal 1996. *The Return of the Real: The Avantgarde at the End of the Century*. MIT Press, Cambridge.
- Foucault, Michel 1978. *The History of Sexuality. Vol.1: An Introduction*. Pantheon Books, New York.
- Fraser, Nancy 1989. *Unruly Practices: Power, Discourse and Gender in Contemporary Social Theory*. Polity Press, Cambridge.

- Freeman, Mark 2002. Critical Eye – Internet movie Database, <http://www.imdb.com/>.
- Gade, Rune 2000. «I want to feel real». Tracy Emin og det biografiske realitet. Arbejdspapirer nr. 4. Nordisk Insitut, Aarhus Universitet.
- Gentikow, Barbara 1998. Eksesser – et kulturkritisk blikk på sex- og voldstekster. I *Norsk medietidsskrift* 2.
- Griffin, Susan 1981. *Pornography and Silence: Culture's Revenge Against Nature*. Harper & Row, New York.
- Halberstam, Judith 1998. *Female Masculinity*. Duke University Press, Durham og London.
- Hansen, Miriam 1991. *Babel and Babylon. Spectatorship in American Silent Film*. Harvard University Press, Cambridge, MA og London.
- Haraway, Donna 1991. *Simians, Cyborgs and Women: The Reinvention of Nature*. Routledge, New York.
- Hollows, Joanne 2000. *Feminism, Femininity and Popular Culture*. Manchester University Press, Manchester.
- Janowitz, Tama 1986. *Slaves of New York*. Picador, London.
- Kappeler, Susanne 1986. *The Pornography of Representation*. University of Minnesota Press, Minneapolis.
- Krewani, Angela 1995. 'Harte Mädchen weinen nicht.' Narrative Strategien des Post-Feminist-Writing. I *Zeitschrift für Literaturwissenschaft und Linguistik*. Heft 98, 162–170.
- Kuhn, Anette 1982. *Women's Pictures: Feminism and Cinema*. Routledge & Kegan Paul, London.
- Kuhn, Anette 1985. *The Power of the Image: Essays on Representation and Sexuality*. Routledge & Kegan Paul, London.
- Lamarche, Caroline 1995. *La Nuit l'après-midi*. Spengler, Paris.
- Lauretis, Theresa de 1991. Queer Theory: Lesbian and Gay Sexualities. An Introduction. I *Differences. A Journal of Feminist Cultural Studies* 3 (2), III–XVIII.
- Lotz, Amanda D. 2001. Postfeminist Television Criticism: Rehabilitating Critical Terms and identifying Postfeminist Attributes. I *Feminist Media Studies* 1 (1), 105–121.
- MacKinnon, Cathrine 1993. *Only Words*. Harvard University Press, Cambridge.
- Marcus, Sharon 1991. Fighting Bodies, Fighting Words: A Theory and Politics of Rape Prevention. I Judith Butler og Joan W. Scott (red.): *Feminists Theorize The Political*. Routledge, New York og London.
- McNair, Brian 2002. *Striptease Culture. Sex, Media and the Democratisation of Desire*. Routledge, London og New York.
- McRobbie, Angela 1997. Pecs and Penises: The Meaning of Girlie Culture. I *Soundings* 5, 157–166.
- Millet, Catherine 2001. *La vie sexuelle de Catherine M.* Seuil, Paris.
- Mühleisen, Wencke 1999. Umulig begjær. Da seksualitet ble politikk. I Cathrine Sandnes, Beate Nossun og Christina Smith-Eriksen (red.): *Matriark. Nesten sanne historier om å være kvinne*. Gyldendal, Oslo.
- Mühleisen, Wencke 2002. *Kjønn i uorden. Iscenesettelse av kjønn og seksualitet i eksperimentell talkshowunderholdning på NRK fjernsynet*. Dr. art- avhandling. Institutt for medier og kommunikasjon, Universitetet i Oslo.
- Mühleisen, Wencke 2003. Spenninger i postmoderne feminisme: Kjønn som estetisk iscenesettelse i dagens medieverden. I *Kvinneforskning* 1/03, 47–60.
- Nesbit, John 2002. «Fucking the viewer». <http://ofcs.rottentomatoes.com/click/movie-1108213/reviews.php?critic=movies&sortby>.
- Nicholson, Linda (red.) 1990. *Feminism/Postmodernism*. Routledge, New York og London.
- Petersen, Alan 1998. *Unmasking the Masculine. 'Men' and 'Identity' in a Sceptical Age*. Sage, London, Thousand Oaks, New Delhi.
- Réague, Pauline 2001. *Historien om O.* Kagge Forlag, Oslo.
- Rolness, Kjetil 2003. *Sex, løgn og videofilm. Et usladdet oppgjør med mytene om porno*. Aschehoug, Oslo.
- Sacher-Masoch, Leopold von 2002. *Venus i Pels*. Kagge forlag, Oslo.
- Sade, Marquis de 2002. *Filosofi på kammeret*. Spartacus forlag, Oslo.
- Sedgwick, Eve Kosofsky 1991. *Epistemology of the Closet*. Harvester Wheatsheaf, New York.
- Seidman, Stephen 1996. *Queer theory / sociology*. Blackwell, Cambridge.
- Sobchac, Vivian 2000. *Carnal Thoughts: Bodies, Texts, Scenes and Screens*. University of California Press, Berkeley.
- Sontag, Susan 1966. *Against Interpretation and other Essays*. Dell Publ., New York.
- Sontag, Susan 1991 [1971]. *Pornografien som forestillingsverden*. Cappelen forlag, Oslo.
- Spivak, Gayatri Chakravorty 1988. In *Other Worlds. Essays in Cultural Politics*. Methuen, New York.
- Straayer, Chris 1996. *Deviant Eyes, Deviant Bodies: Sexual Re-orientation in Film and Video*. Columbia University Press, New York.
- Synnevåg, Marit 2002. *Pornografi*. Tapir forlag, Trondheim.
- Sørensen, Anette Dina 2003. Pornography and Gender in Massculture. I *NIKK magasin* 3, 34–37.
- Thomas, Kevin 1.6.2002. Los Angeles Times.

- Thompson, Kristin 1986. The Concept of Cinematic Excess. I Philip Rosen (red.): *Narrative, Apparatus, Ideology. A Film Theory Reader*. Columbia University Press, New York.
- Vik, Siss 2002. Hvorfor Baise-moi gjør oss flaue. I *Norsk medietidsskrift* 1.
- Walters, Suzanna Danuta 1995. *Material Girls: Making Sense of Feminist Cultural Theory*. University of California Press, Berkeley.
- Williams, Linda 1999 [1989]. *Hard Core: Power, Pleasure, and the «Frenzy of the Visible»*. University of California Press, Berkeley, CA.
- Williams, Ruth 2001. Sick Sisters. I *Sight & Sound*, juli.
- Zahavi, Helene 1991. *Dirty Weekend*. Donald I. Fine, New York.
- A Vendre* 1998, Laetitia Masson.
- Baise-moi* 2000, Virginie Despentes og Coralie Trinh Thi.
- Bonnie and Clyde* 1967, Arthur Penn.
- Deliverance* 1972, John Boorman.
- I spit on your grave* 1978, Meir Zarchi.
- Intimacy* 2001, Patrice Chereau.
- Irreversible* 2002, Caspar Noé.
- Last House on the left* 1972, Wes Craven.
- Le Secret* 2000, Virginie Wagon.
- Pulp Fiction* 1994, Quentin Tarantino.
- Romance* 1999, Catherine Breillat.
- Texas Chainsaw Massacre* 1974, Tobe Hooper.
- Thelma og Louise* 1990, Ridley Scott.
- Trouble Everyday* 2001, Claire Denis.

Filmreferanser

A ma Soeur 2001, Cathrine Breillat.

Fjernsynsreferanser

Ally McBeal 1997 –, Fox Network, David E. Kelly.

Sex and the City 1998 –, Home Box Office (HBO).

Salg av seksuelle tjenester mellom kvinner

Av Agnes Bolsø

Denne artikkelen utfordrer til debatt om hva kvinners seksuelle praksis kan være. Utgangspunktet er en analyse av salg av seksuelle tjenester fra en kvinne til en annen, med bakgrunn i spørsmål og problemer en er kjent med fra en relativt sett mer rikholdig litteratur om heteroseksuell prostitusjon. Det er særlig forhold knyttet til makt som diskuteres.

Hovedpersonen i Robbi Sommers novelle «Marie» klarte ikke å dy seg da hun så annonsen: «Eskortetjeneste. Kvinner for kvinner. Diskret». Hun måtte bare finne ut hva dette var. Det var imidlertid under stor tvil hun ringte det oppgitte telefonnummeret:

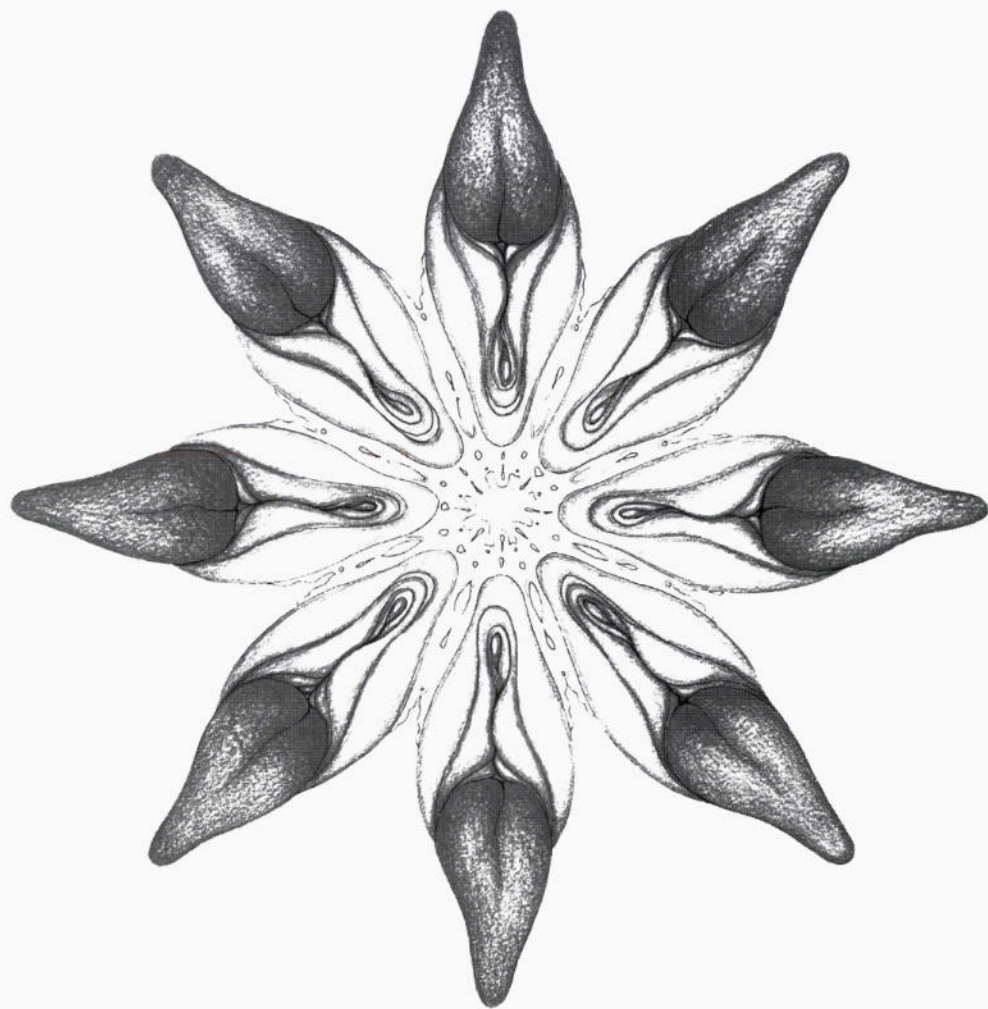
Leie en kvinne? Det var for absurd. Leie en kvinne? Hvilken kvinne ville gjøre det? Og likevel, jeg klarte ikke å trekke øynene bort fra de fem usmin-kede ordene. Hva kunne det skade å ringe, bare for å få en følelse med hvordan slike ting virker. Ikke at jeg noen gang ville vurdere... ikke at jeg ville ha interesse av ... (Sommers 1997:20, min oversettelse)

Denne protagonistsens følelse av det absurde i å kjøpe seksuelle tjenester fra en annen kvinne kan stå som en illustrasjon av den allmenne forestillingen om at den som kjøper sex, er en mann. Hovedpersonen i Sommers novelle kan på den andre siden illustrere at den kvinnelige kunden som kjøper tjenester fra andre kvinner, faktisk er en mulighet. Å synliggjøre det som en mulighet kan sees på som lite ønskelig, særlig for likestillingsorienterte og feminisme-positive lesbiske, som kanskje vil tenke at vi bør holde «det lesbiske seksuelle rom» fritt for kommersielle aspekter. Hvorfor skal vi bidra til å synliggjøre og med det kanskje legitimere den lesbiske horekunden, når vi etter tretti år med

forskning vet hva prostitusjon kan innebære av psykiske og fysiske skader for den kvinnen som yter tjenestene? Problemstillingene som denne artikkelen søker å belyse, gjelder maktulikhet og konsekvenser av maktulikhet mellom selger og kjøper når det er kvinner på begge sider av transaksjonen. Innenfor det sosiologen May-Len Skilbrei (1998:28) kaller «den typisk nordiske tilnærmingen» til forskning om prostitusjon, er det vanlig å se prostitusjon som det mest kondenserte uttrykket for de tradisjonelle kjønnsrollenes seksuelle innhold, med mannen som subjekt og kvinnen som objekt for menns lyst. Hva skjer med subjekt- og objektposisjonene, og hva skjer i særdeleshet med maktforholdet, når kvinner selger sex til kvinner?

Den videre hensikt med å reise problemstillinger som skissert ovenfor, er å bidra til den offentlige samtalen om kvinners seksualitet. Hensikten er også å levere innspill til diskusjoner som ofte oppstår når lesbiske samles privat eller i seminarer for å diskutere seksualitet.¹ Hvorfor har ikke lesbiske den samme sauna- og cruisingkulturen som homsene har, hvorfor har ikke lesbiske sex på offentlige steder på den samme åpne måten som de har, hvorfor er kvinnelige homoseksuelle lite eksplisitte på sex som teknikk og kropp, men svært tydelige på sex som romantikk, følelser og langsiktig relasjonsbygging? Lesbiske har en annen subkulturell praksis enn homsene på dette feltet, men må det nødvendigvis være slik? Ser vi en selvsensur i muligheten for å skape eksplisitt erotiske møteplasser innenfor lesbiske subkulturer, og er eventuelt dette en speiling av den allmenne kulturelle kontrollen med kvinnelig seksualitet? Kvinnen som kunde er en ekstremvariant av hva en kvinne kulturelt sett *ikke* bør være i seksuelle forhold. En undersøkelse og drøfting av salg av sex mellom kvinner er et innspill til diskusjoner om hva sex kan være for kvinner.

Det er sparsomt med relevant faglitteratur om kommersiell sex der det er kvinner på begge sider av transaksjonen. I sentrale nordiske prostitusjonsundersøkelser nevnes i liten grad den kvinnelige kunden, og fenomenet ansees som så marginalt at det ikke får særskilt fokus. I særdeleshet er det taust omkring kvinnelige kunder som søker en kvinne til å betjene seg (Borg mfl. 1981, Høigård og Finstad 1986, Järvinen 1993, Prieur og Taksdal 1989, Smette 2003). Av norske forskere er historikeren Nils Johan Ringdal (1997) den eneste som adresserer temaet utover å si at det forekommer sjelden. Ringdal sier om kvinner som holder seg med mannlige elskere på fast lønn, at disse kvinnene har høy sosial status, og at mennene ikke regner seg som prostituerte. «Historisk sett,» sier han, «har bare prostituerte menn med mannlige kunder identifisert seg som horer» (Ringdal 1997:462). Han hevder også, antakelig med rette, at lesbiske som ønsker å kjøpe seksuelle tjenester av kvinner, må være ekstremt diskrete, fordi kjøp av sex er ansett som mer politisk ukorrekt i de lesbiske miljøene enn i andre miljøer. Med referanse til organisasjoner for prostituerte hevder han at det er umulig å gripe, analysere eller anslå omfanget på denne delen av handelen med sex. Det vil bli referert til norsk og internasjonal forskning om heteroseksuell prostitusjon, samt andre forskningsbidrag til forståelsen av kjønn og seksualitet. Den særegne empirien for analysen i denne artikkelen er beretningen til en av intervjupersonene i et nå avsluttet prosjekt om lesbiske og seksualitet (Bolsø 2002).² Her intervjuet jeg i 1998–99 tjue norske kvinner, hvorav atten definerte seg som lesbiske, en som biseksuell og en som heteroseksuell. Aldersspennet var fra slutten av tenårene til godt og vel fylte femti, og det var stor bredde i sosial status i gruppen intervjupersoner. Lesbiske Dina var utypisk i den forstand at hun i en periode i slutten av 1960-årene og begynnelsen av 1970-



Tungetale, 33,0 x 3 6,5 cm, 2003 (Originalen er i farger)

årene hadde mottatt økonomisk vederlag fra andre kvinner for seksuelle tjenester hun utførte.

Det utypiske intervjuet

Prosjektet handlet om seksuelle dynamikker i lesbisk seksuell praksis. Det første intervjuet med Dina varte i 1 1/2 time, og som i de andre intervjuene i undersøkelsen, handlet intervjuet om konkrete seksuelle opplevelser, om hva hun og eventuelle partnere hadde gjort og gjorde, og hva hun tenkte om sine erfaringer. Det ble spurt lite om kontekst, lite om identitet, lite om «komme ut»-prosessen og også lite om oppfatninger av homopolitiske spørsmål. Dynamikken i seksuell praksis var fokus. Informantene ble intervjuet kun én gang, men etter å ha kommet i gang med arbeidet med analysen av Dinas erfaring med salg av seksuelle tjenester til andre kvinner, fant jeg det nødvendig med en særlig oppmerksomhet på spørsmålet om anonymitet. Hun kunne bli lett å kjenne igjen ved publisering. Det ble også viktig for meg å forankre min egen forståelse av transaksjonene i en samforståelse med Dina på noen punkter. Siden dette kunne betraktes som et tabubelagt og mulig stigmatiserende tema, ville jeg forsikre meg om at Dina sa seg enig i noen av aspektene ved analysen. Dina fikk et utkast til beskrivelse og analyse for gjennomlesning og kommentar, og ble deretter intervjuet en andre gang med varighet omtrent som ved første. Hun hadde konkrete forslag til hvordan graden av anonymitet kunne bedres, og var uenig på ett punkt i analysen. Det kommer jeg tilbake til.

Det Dina forteller i intervjuet, blir i stor grad forstått å være hennes erfaring og en sann fortelling. Fortellingen blir i seg selv brukt som utgangspunkt for å diskutere allmenne spørsmål som har med kjønn og seksuell praksis å gjøre. Det finnes åpenbart andre måter å forstå

intervjuet på. Det kan for eksempel i større grad enn det gjøres i denne artikkelen, stilles spørsmål ved den logiske konsistensen i Dinas fortelling. Det ville også vært interessant å analysere fram hvordan Dina skaper historien om seg selv som selger av seksuelle tjenester. Hvilke diskurser forholder hun seg til i konstruksjonen av sin historie? Hvilke forståelser av kvinnelighet trekker hun på? Hvilke forståelser av sex, seksualitet og kvinnelighet tar hun i bruk i beretningen om seg selv? Det handler altså denne artikkelen ikke om. Et eksempel på en slik tilnærming i internasjonal forskning finner vi i artikkelen «Positioning as a means of understanding the narrative construction of self: a story of lesbian escorting» (Swan og Davina 2000), hvor forfatterne dekonstruerer et intervju med en lesbisk eskorte som selger tjenester til kvinner. En slik tilnærming kunne også vært egnet til å reise spørsmål som spiller inn i debatter om kjønn og seksualitet. Analysen og diskusjonen er altså basert på Dinas fortelling sett som Dinas erfaring. Fortellingen er unik i nordisk prostitusjonsforskning, og det er umulig å si hvor typiske hennes erfaringer er for andre kvinner som selger seksuelle tjenester til kvinner. Det er også umulig å si sikkert om det finnes andre typer «kontrakter» for seksuelle transaksjoner mellom kvinner med penger og gaver involvert enn de Dina forteller om her, men det er sannsynligvis variasjoner her som i den heteroseksuelle prostitusjonen.

Tre utsnitt av en historie om sex og økonomisk vederlag

I denne delen gjengis tre relativt lange utsnitt av intervjuet med Dina. De gjengis refererende og uten at det blir stilt analytiske spørsmål i første omgang. Hensikten med det er å vise noe av hvordan Dina forstår sin egen sosiale situasjon i de tidsrommene hun forteller om, samt hvordan

spørsmålet om økonomisk kompensasjon faktisk kom opp i intervju sammenheng. Spørsmål om salg av sex til andre kvinner var i utgangspunktet ikke med på listen over tema. I intervjuet med Dina framkom de første historiene om penger og gaver som en sidekommentar da hun svarte på et spørsmål om hun hadde hatt seksuelle opplevelser som overrasket henne.

Dina: Det var ikke noe som overraske meg noe større. Jeg tror ikke jeg blir overraske sånn, jeg. Overhodet ikke. Det har jo vært.. jo, jo! Det har jo vært med avføring og greier, men det var senere. Det overraske meg, hun var liksom ikke typen.

AB: Var det en tekkelig dame?

Dina: Ja, det var de som var de verste. Jeg og DV, en venninne av meg.. Det var nede i NNgate og der var det en kafé for finere fruer ... DV og jeg gikk dit og sjekke opp damer. Vi var aldeles idioter, altså. Det gikk helt fint da. Jeg var 19 og 20 da jeg herja på som verst..

AB: ..og da sjekke dere..

Dina: ..damer som satt på kafé. Men den var kjent den kafeen, både for menn som ble sjekka opp og damer som ble sjekka opp.

AB: Var damene eldre enn dere, 25-30?

Dina: Ja, i hvert fall. Ja, de var vel sånn rundt der..

AB: ..med pene hjem og mann og barn?

Dina: Ja, sånn formiddags..

AB: Betalte de?

Dina: Jada, de spanderte fælt.

AB: Hvordan var denne sexen?

Dina: Den ga ikke meg noe. Men jeg syntes at jeg var helvetes til jente sjøl. Jeg hadde sånn selvtilit at det var helt til å spy av.

AB: Så, du betjente altså damer?

Dina: Ja.

AB: Og gjorde det de ville?

Dina: Ja, men det var ikke bare det. Veldig mange av de damene ville ha noen å snakke med.

AB: Hvor gikk dere og hadde sex?

Dina: Hjem til de, det var ingen hjemme der. Gruppe også. DV dro med seg en, og det kunne være venninner og de drev på som gærne.

AB: Var det alkohol på formiddagen da?

Dina: (...) Damene drakk vin. De måtte antakelig ha mot. Men vi vørte ingenting.

AB: De spanderte sier du. Fikk dere penger i hånda?

Dina: Det skjedde det også, og så kjøpte de ting til oss.

AB: Hadde dere samme folkene flere ganger?

Dina: Ja, det skjedde, men så fikk jeg følge mer ordentlig. Og da ble det helt slutt. (Dina:4-5)

Dina og en venninne vanket om formiddagene på en sentrumskafe, der de pleide å komme i kontakt med kvinner fra høyere samfunnslag enn det de selv representerte. Etter å ha spist og drukket på de bedrestilte kvinnes regning, ble de med kvinnene hjem for å ha sex med dem. Innimellom mottok Dina og venninnen hennes penger og gaver. Dina sluttet med denne praksisen da hun inngikk mer permanente kjærlighetsforhold. Jeg spør henne om hun kan fortelle om én av de gangene hun ble med noen hjem:

Dina: Jeg var med ei. Jeg var nervøs. Det var en av de første gangene. Når du kom aleine med meg, så var jeg ikke så fryktelig oppessen tror jeg. Og da var det mye snakking og hun drakk. Og jeg skravla jo som en foss, for egentlig så hadde jeg ikke lyst til dette. Det var helt sånn med nedrulla gardiner. Og så la vi oss. Og hun ville at jeg skulle ha munnsex med henne. Og ukjent, og det var ikke akkurat det som ... ikke ukjente folk. Men da skul-

le jeg prøve på også da, så da gikk vi i dusjen. For da syntes jeg heller at jeg kunne etterpå. Vi hadde det innmari fint der. Og hun ville veldig mye. Det var den gangen hun ville ha griseprat. Drømmer, at jeg skulle fortelle hva jeg gjorde med andre og halvparten av det jeg fortalte hadde jeg jo ikke gjort. Det var kanskje en av de gangene.. Det var ikke sadomasochisme ... Du må spørre meg mer.

AB: Hva mer ville hun? Du sa at hun ville du skulle ha munnsex med henne og så gikk dere i dusjen og så var det ålreit og så gikk dere tilbake til..

Dina: Ja, er det noe mer å si om dette?

AB: Du sa noe om at du snakka til henne?

Dina: Ja, hun ville at jeg skulle si hva ... både ... vet du, dette er rart altså, og sitte og prate om sånt noe..

AB: Ja, det er rart..

Dina: Det passer bedre over en halv pils (latter og enighet fra AB).

AB: sm-tendenser?

Dina: Bare prate om det, men jeg skjønte ikke det.

AB: Så du fikk ikke til å følge opp på pratinga der?

Dina: Nei, for jeg hadde ingen erfaring. I det hele tatt snakke stygt..

AB: Gikk det for henne?

Dina: Ja.

AB: Enn for deg?

Dina: Nei, hun tok ikke på meg hun.

AB: Det var bare du som holdt på med henne?

Dina: Ja.

AB: Så dette var en slags salg av sex?

Dina: Ja, det var det.

AB: Det tror jeg er ganske ukjent.

Dina: Det er ikke så veldig ukjent.

AB: Det foregår sikkert i dag også.

Dina: Helt garantert. Blant annet en kvinnelig drosjesjåfør jeg kjenner (...) det skjer at hun får spørsmål om å yte tjenester. (Dina:5)

den som vanligvis bestemmer hva som skal skje når hun har sex med noen:

Dina: Ja, det gjør jeg.

AB: Er du dominant i sengen?

Dina: Ja.

AB: Har du noen gang hatt et seksuelt forhold der du ikke har fått være det?

AB: Ja, jeg var sammen med en som jobbet i XX (stor internasjonal arbeidsorganisasjon). Da fikk jeg også betaling. Hun var veldig ... Hun skulle egentlig vært operert (latter). Ja, fadern det var noe av det verste jeg har vært borti. Men innmari snill og grei jente, det er ikke det, men da mista jeg helt styringen. Da ble jeg usikker og..

AB: Hva gjorde hun?

Dina: Nå har jo jeg ikke noe større erfaring med menn. Jeg går ut fra at hun var helt mann altså. Hun måtte ligge oppå, ellers tror jeg ikke hun fikk det til i det hele tatt. Og hun skulle også bruke dildo på meg, men det ble det aldri noe av.

AB: Og du måtte ligge..

Dina: ..sånn helt jente, vet du. Måtte helst ligge bare på ryggen.

AB: Og det var ikke helt tingen for deg?

Dina: Nei, det var det ikke.

AB: Det gikk for henne da, når hun gnutte seg opp mot deg?

Dina: Ja, det gjorde det.

AB: Fikk hun det til å gå for deg?

Dina: Det skjedde noen ganger, når jeg hadde drevet faktisk, for da slapp jeg meg litt mer løs.

AB: Så du var sammen med henne noen ganger?

Dina: Ja, jeg var sammen med henne ganske lenge, i hvert fall et halvt år.

AB: Og hun betalte hele tida?

Dina: Jada. Det går det frasagn om i byen. Jeg kan i hvert fall skryte av at jeg fikk 500 kroner nummeret om ikke noe annet.

AB: Det var mye på den tida det!

Dina: Ja, er du gæren. Hun tjente jo så

mye penger. Jeg kjørte henne på jobb. Jeg hadde mønstret av. Da jobbet jeg på båt. Jeg hadde ikke noe å gjøre heller og hun betalte jo bra. Så jeg kjørte henne på jobb om morgenen og hadde bilen hennes hele dagen. Og bodde jo der ute da. Hun hadde jo det digre huset. Det var jo ikke pent. Hun ble jo veldig utnyttet. Men hun var jo klar over det sjøl. Jeg tror ikke det gjorde noe. Hun skulle jo reise tilbake til der hun kom fra likevel, for tida hennes i Norge var over.

AB: Du var åpen på det overfor dine venner da?

Dina: Det var jo latter da. Hun skjønte jo ikke hva vi sa noen ganger. Jeg har truffet henne siden. Da var hun sammen med en som het D. Da jobbet hun i Frankrike. Så var jeg der og hilste på dem. Da snakka vi også om det at hun skulle vært operert, D og jeg. Hun var jo faen meg høyt på strå ... Nei, hun var mann. Og det sjokkerte meg litt. Det sjokkerte meg og mine følelser også, som syntes dette var ekkelt. Da kan du si at jeg ble sjokkert.

AB: I de langvarige forholdene du har hatt der det har vært sex, og du sier du gjerne er dominant i senga. Blir det da du som bestemmer i det hverdagslige livet også?

Dina: Nei, der er vi to. Jeg prøver kanskje å yppe meg, men de jeg har vært sammen med har hatt hardere bein i nesa enn meg. Nei, så det er liksom bare der. (Dina:8)

Pengene og de andre godene hun oppnår er ikke det mest sentrale i beretningen om den andre perioden hvor Dina får økonomisk kompensasjon for sex, slik det heller ikke var da hun fortalte om kaféfruene. Utgangspunktet og det sentrale i denne delen av intervjuet er spørsmålet om dominans i sex. Etter å ha sagt litt om penger og fordeler, vender Dina tilbake til hvor mannlig hun oppfattet denne kvinnen.

Hva er spesielt når både selger og kjøper av sex er kvinner?

At to kvinner er involvert i et seksuelt møte markerer møtet som homoseksuelt. Homoseksualitet er fortsatt ikke en likeverdig begjærsform i vårt samfunn, og hemmeligholdelse eller utydeliggjøring av begjærsretning («skapet») er fortsatt del av hverdagen for homoseksuelle. I analysen legges det innledningsvis vekt på at dette bidrar til utformingen av maktaspektet ved relasjonen mellom kjøper og selger.

Skapet

«Skapet» er sentralt i begge periodene der Dina selger sex, i den forstand at ingen av kvinnene som Dina betjente var kjent i sine omgivelser som kvinner som kunne tenke seg sex med andre kvinner. Dette var en side ved deres begjærsspraksis som var ukjent, i første tilfelle for mann og barn, og i andre tilfelle for kolleger. Å vite om en persons kjøp av seksuelle tjenester er et kort på enhver sexarbeiders hånd. Menn som kjøper seksuelle tjenester av kvinner, ønsker heller ikke offentlighet om dette. Også for menn kan det være mye som står på spill dersom deres status som kunder ble kjent. Det kan være forholdet til eventuell partner, karriere, allmenn anseelse, legitimiteten av hvilke typer tjenester en kjøper etc. I den homoseksuelle utvekslingen risikerer ikke Dinas klienter bare alt dette. De risikerer også at deres ønske om en homoseksuell opplevelse blir «avslørt». Skapet gjør klienten ekstra sårbar.

Dina var en del av en lesbisk subkultur gjennom vennskap, fester og samvær på bestemte møteplasser. Hennes utenlandske klient ble del av dette ved å være i følge med Dina, og det var kjent blant vennene til Dina at Dina mottok penger for sex. En viktig del av denne klientens sosiale liv måtte dermed også skjules, og

hun var avhengig av Dina for å ha sosiale kontakter i det lesbiske miljøet. Dina var hele tiden en «åpen» lesbisk, i den forstand at hun fortalte offentlig at hun valgte andre kvinner som partnere. Dina kunne ikke «avsløres», slik både hun og vennene hennes hadde mulighet for med klientene. Skapet kan slik sies å ha bidratt med en maktfordel for Dina sammenlignet med klientene. Det er vanskelig på bakgrunn av intervjuet som foreligger, å komme med forslag til hvilke konkrete konsekvenser dette kunne ha hatt. Fikk Dina eller andre noen ekstra fordeler på grunn av dette, oppsto det situasjoner som kunne utnyttes? Brukte Dina eller klientene trusselen om avsløring som noe som kunne erotisere relasjonen, brukte Dina det til å styrke sin posisjon som dominant seksualpartner, brukte hun det som et middel i å sette grenser for hva hun ville gå med på og ikke?

Uberørbarhet (untouchability) og seksuell service

I litteraturen om kvinner som selger sex til menn, setter kvinnene grenser for berøring som en strategi for å beskytte seg selv. Å nekte kunden kyssing og berøring av kjønnsorgan er vanlig, i et forsøk på å skille mellom kunder og kjærestere (Skilbrei 1998). For Dina fikk spørsmålet om berøring en spesifikk utforming.

De kvinnene som Dina plukket opp, eller som plukket opp Dina fra sentrums-kaféen, fikk ikke «ta på» henne, dvs. de fikk ikke berøre hennes genitalia. Hun forhindret dessuten at hennes siste klient penetrerte henne med en dildo. Dina sier om seg selv at hun er ganske dominerende i sengen, og at hun alltid er mer dominerende enn sine partnere bortsett fra i tilfellet med den siste klienten. Når det gjelder orgasmisk nytelse, sier Dina:

Dina: Jeg er sånn at jeg behøver ikke å få det til å gå, bare den andre får det til

å gå, hvis de vil det. Det er ikke alltid det å få det til å gå er det helt store. For vi liker å leke.

AB: Så du sørger heller for den andre?

Dina: Ja, jeg gjør det, for det gjør meg så innmari god. (Dina:9)

Det kan argumenteres for at Dina oppviser noen av kjennetegnene ved den historiske og klassiske «untouchable butch» (stone butch), kjent fra lesbisk fiksjon og forskning (Feinberg 1993, Kennedy og Davis 1993, Nestle 1987, 1992).³ Kennedy og Davis beskriver «stone butch» på følgende måte:

En «stone butch» gjør alt som skal gjøres og lar aldri sin elsker gjøre gjengjeld på en tilsvarende måte. Å være uberørbar betydde å kjenne nytelse bare i å sørge for andres nytelse. (Kennedy og Davis 1993:192, min oversettelse)⁴

Judith Butler reflekterer over butchen og hennes serviceorientering i sin beskrivelse av den erotiske utvekslingen som ligger i butch-femme-konstellasjonen:

En butch kan presentere seg selv som kyndig, kraftfull og alt-ytende, og en stone-butch kan prøve å konstituere sin elsker som det eksklusive åstedet for erotisk oppmerksomhet og nytelse. Og likevel kan denne ytende butch, som til å begynne med ser ut til å reproducere en ektemannlignende rolle, finne seg selv fanget i en omsnuingslogikk, der viljen til å yte snur til selvpoppoffelse, som medfører at hun havner i den urgamle fellen av feminin selvfornektelse. (Butler 1993:315, min oversettelse)

Å yte seksuell service er altså viktig for hvordan forskere har forstått den klassiske (stone-)butch. Dina kan leses i lys av dette. Hun yter service og sier at det gjør henne godt. Lest som (stone-)butch, med

seksuell nytelse først og fremst i fokuset på sin partner, vil det kunne ligge erotisk butch-femme-nytelse i dette for Dina selv. Å komme fram til en positiv lesbisk selvforståelse, en bevissthet om en homoseksuell partnerpreferanse som ikke domineres av selvforakt, er fortsatt et strev for mange, til tross for ideer om postmodernitet og flytende identiteter (Hegna mfl. 1999, Pedersen og Kristiansen 2003). Homoseksuell identitet må fortsatt tilkjempes, og åpenhet krever en kontinuerlig «komme-ut-prosess». Dina og mange andre åpne lesbiske har gått en lang vei for å erkjenne og anerkjenne sitt lesbiske begjær. Bevisstheten om å ønske en *kvinne* som seksualpartner, og fryden over å faktisk få det, vil kunne bli et trekk ved egen nytelse som vedvarer (Bolsø 2002). Dette gjør Dinas nytelse, her lest som butch nytelse, troverdig. Å finne nytelse i sin partners nytelse er selvfølgelig ikke et spesifikt homoseksuelt fenomen, men butchen er en homoseksuell figur som har sitt fremste erotiske karakteristika ved dette. Det er spesielt og finner ingen parallell hverken innenfor det homoseksuelt mannlige eller det heteroseksuelle. Særlig kan en ikke innenfor en norsk likestillingsdiskurs konstruere en heteroseksuell kvinnefigur hvis fremste erotiske karakteristika er å tilfredsstille sin mannlige partner, mens butchen kan sies å ha en slags postmoderne renesanse (Morgan 1993).

En alternativ fortolkning av Dinas fortelling om nytelse er å forstå det som selvbedrag, tilpasning, kvinnelig andreorientering, lite bevissthet og kunnskap om egne behov, kort sagt: et alternativ er å forstå denne nytelsen i Butlers termer om feminin selvfornektelse. Det er virkelig ikke lett i Dinas tilfelle. Da hun solgte tjenester i den første perioden, hadde hun følelsen av å være en «helvetes jente», og hun sier at hun hadde en selvtillit på grensen til det kvalmende. Dina uttrykker i intervjuet høy grad av bevissthet om hva hun liker og ikke liker, både i

sex med seg selv og i sex med andre.

En prostituert som trekker butchens betjenende posisjon langt, er hun som skriver under pseudonymet «Les von Zoticus» (zoticus for «gutte-hore» i antikkens Roma) (Nagle 1997:279):

Det som drev meg til handling i mitt tjuetredje år, var mangelen på bensin til bålet for kvinners seksuelle fantasier. Som en butch lesbisk som seksuelt begjærer femme kvinner, så jeg mye mer seksuell underholdning (både innenfor og utenfor den lesbiske verden) som var tilpasset min seksuelle smak enn tilfellet var for de kvinnene som liker butch seksuell energi. Jeg mener at det å få næring til seksuell nytelse gir en nødvendig pause fra andre utmattende oppgaver for å fremme menneskeheten. Den triste og likevel så standhaftige idé om at det feminine alltid skal være i seksuell tjeneste for det maskuline og aldri motsatt, gjorde meg urolig helt inni kjernen av mine feministiske følelser.⁵ Svaret var ikke å eliminere det feminine som kulturelt seksuelt ikon – det ville vært en nytteløs øvelse. Den eneste løsningen jeg kunne finne var å tilby meg selv som seksuelt objekt og bli en butch gigolette. (Zoticus 1997:170, min oversettelse)

Ikke bare identifiserer Zoticus seg som butch, men også som en feministisk butch med en misjon. Hun nyter det feminine, ser at hun får mer enn sine femme venner, og vil bidra til å bedre situasjonen for dem. Zoticus er positivt dedikert til sin oppgave. Dina lager ingen tilsvarende overbygning for sine seksuelle tjenester. Den direkte foranledning handlet nok ikke om politikk, men heller om ungdommelig utprøving og mot i den første perioden, og sansen for et stort hus, en bra bil og gode penger i den andre perioden. Les von Zoticus illustrerer at det for butchen kan være kort avstand mellom en allmenn

serviceinnstilling i sex og det å selge sine tjenester, dvs. kort avstand mellom nytelse og salg. Tilsvarende kan Dinas dominante og butchpregete seksuelle preferanser ha fungert beskyttende mot utnytting og «feminin selvfornektelse», selv om en fra intervjusekvensene vanskelig kan se at det garanterte for hennes nytelse.

Utforskning av seksuell identitet

Dina var ung da hun begynte trafikken med de bedrestilte fruene. Var denne praksisen en måte for Dina å få erfaring som kvinneelsker? Var det en del av hennes identitetsprosjekt?

Dette var et av temaene i det andre intervjuet med Dina. Hun avviste ideen om at det skulle ha handlet om å utforske det lesbiske. Hun hevdet at hun allerede så på seg selv som lesbisk og at hun var fornøyd med det. Ifølge Dina handlet det om at kvinnene så på henne som «ei fin jente», hun opplevde å være ønsket og at det var noe hun var god til. I tillegg var det svært spennende, et kick hun hadde sammen med en venninne, nesten som å hoppe i strikk. På dette punktet er det relevant å utfordre den indre koherens i Dinas historie, selv om det tidligere er sagt at hennes historie vil bli forstått som hennes erfaring og sann. Dina fortalte nemlig at en tredje jente drev kafétrafikken sammen med Dina og hennes venninne DV. Problemet med denne tredje jenta var at hun også solgte seksuelle tjenester til menn. Dina innrømmer at de så ned på henne for dette, og hevder at denne tredje jenta ble «utnyttet både på kropp og sjel» i heteroprositusjonen. De hadde altså en forståelse av at det å prostituere seg for kvinner var noe annet enn det å prostituere seg for menn. En kan derfor likevel tenke videre på om ikke det lesbiske relasjonelle og seksuelle identitet var i spill.

Dina forklarer at kvinnene ga penger «for å få det litt unna» (Dina: andre gangs intervju). Kunne det være at det var vik-

tig for fruene å sørge for betaling for å opprettholde distansen mellom denne relasjonen og et kjærlighetsforhold? Så de at Dina og hennes venninne var unge og sårbare, og at penger ville være en tydelig markør mellom sex og romantisk kjærlighet, og dermed hensiktsmessig for å unngå misforståelser og hindre at jentene ble såret? Så de at dette var jenter som var på oppdagelsesferd? Var de på oppdagelsesferd selv? Var det å ha sex med en annen kvinne så truende for deres heteroseksuelle identitet at det i alle fall måtte markeres at dette ikke hadde noe med følelser å gjøre? Det kan ikke bestemmes med bakgrunn i dette empiriske materialet, men det er relevant å stille spørsmål knyttet til identitet på begge sider av transaksjonen. Dersom det har noe for seg at det kan handle om seksuell identitet for begge parter, bevisst eller ubevisst, så er begge sårbare i handelen og av årsaker av samme karakter. Dette kan ha jevnet ut maktbalansen mellom partene, som ellers var i temmelig ulike sosiale posisjoner i samfunnet.

Et annet argument for at dette kan ha hatt noe med identitet å gjøre, er at det ikke var (eller er) etablert et allment kjent marked for salg av sex mellom kvinner. Dette gjelder både i Norge og i andre land. I mangel av et åpent marked av lesbisk karakter besøkte den lesbiske skribenten Jane Goldman de legale bordellene i staten Nevada, USA, for å se om hun der kunne få kjøpt sex. I det lesbiske magasinet *Girlfriends* (august 1998) beretter hun fra sitt besøk. Goldman finner at det er svært få av de som arbeider på bordellene som kan tenke seg henne som kunde, og hun får ikke gå inn i baren og se på jentene selv. Dette korresponderer med norske erfaringer (Høigård og Finstad 1986). Det er sannsynligvis lite eller ingen overlapp mellom de tradisjonelle markedene for salg av sex og det markedet som kan sies å være for salg av sex mellom kvinner.⁶ Kvinnene er avhengige av å møtes og dermed forbin-

des på andre måter enn gjennom den distansen som er etablert *på forhånd* i de ordninger og forståelser som det etablerte sexmarkedet representerer. Er det mulig for to kvinner å gå inn i en sånn type forhandling uten å «risikere» eller sette i spill noe som handler om egen selvforståelse og identitet? Dina kaller det et kick. Kan det være uttrykk for at dette var forbundet med en viss risiko? Var det mulig for Dina å opprettholde en «profesjonell» distanse til kvinnene hun traff ute på kafé da hun var 19–20 år og med en nyvunnet lesbisk identitet? Måtte ikke nødvendigvis hennes selvforståelse som kvinne elsker formes i en konstellasjon av kjøp og salg? Her kan reises spørsmål som både handler om hvordan dette gikk inn i Dinas identitetsprosjekt og hvilken effekt det kom til å ha på henne som seksuell aktør senere i livet.

Moral

Det skal mye til for at en mann blir billig, lett på tråden, får et rykte etc. i seksuell forstand. Disse betegnelsene hører fortsatt først og fremst til i jentenes og kvinnenes erfaringsverden (Frøberg og Sørensen 1992, Langeeggen 1996, Rasmussen 1984, Skugge mfl. 1999, Solheim og Vaagland 1999, Træen 1995, Widerberg 1995). «Horen» er prototypen på den billige og umoralske kvinnen. Den mannlige kunden kan nok bli sett på som en horebukk, utro, uromatisk og teknisk, men billig blir han ikke. I det lesbiske økonomisk definerte møtet oppstår en vridning i spørsmålet om moral. Vi ser her to falne kvinner, to horer. Den kvinnelige kunden kan ikke vente å unnslippe en moralsk vurdering innenfor en kontekst av rådende forestillinger om kvinner og seksualitet, der alle kvinner har et rykte å passe. Det kan til og med argumenteres for at det er kunden som her blir horen, fordi den dominante kvinne, som er dyktig i å betjene kvinner seksuelt, like lett kan assosieres med Don

Juan som med horen. Dette gjelder absolutt i Dinas tilfelle. Konteksten Dinas transaksjoner foregår i, der hun er åpen lesbisk og del av en vennegjeng, samt hennes mer personlige kjennetegn ved at hun scorer høyt på butchskalaen og finner nytelse i å tilfredsstille kvinner, bidrar til det.

Et annet tema som kan være aktuelt å drøfte i forbindelse med spørsmålet om moral, er hva Dina faktisk gjør med kvinnene hun betjener. Det hun sier om perioden hvor hun er sammen med kvinner hun treffer på kafé, er at hun snakker «dirty» og at hun bruker hendene og munnen for å stimulere kvinnene til orgasme. Sammen med den utenlandske kvinnen ligger hun på ryggen, den andre gnir seg mot henne og stimulerer seg selv til orgasme på den måten. Ikke på noe tidspunkt er Dinas service å stille sine kroppsåpninger til disposisjon – hun er aldri i disse transaksjonene i praktisk seksuell forstand et «hull», et begrep som er brukt i dagligtale for å understreke hvor horete enkelte kvinner kan være. «Å være et hull» er å være åpen for alle, og det innebærer tap av enhver form for moralsk legitimitet. Ved salg av seksuelle tjenester fra en kvinne til en annen er det i allmennhet verre å forstille seg den selgende part redusert til et hull, selv om det både symbolsk og teknisk sett selvfølgelig er mulig. Dina og hennes venninne DVs fordømmelse av den tredje venninnen, hun som også solgte tjenester til menn, kan ha en sammenheng med dette.

Det er et poeng her at spørsmålet om moralsk fordømming av salg av seksuelle tjenester er knyttet til kontekst for transaksjonene og til hva som skjer i praksis. Den amerikanske historikeren Rachel Maines' bok om legestandens behandling av kvinner for hysteri på slutten av 1800-tallet er et illustrerende eksempel på det (Maines 1999). Det var slett ikke alle som ble lagt under kniven for å få operert bort clitoris, livmor eller andre kroppsdelar som ble antatt å huse hysteriet. Europeise-

ke og nordamerikanske overklassekvinner mottok ifølge Maines orgasmisk service i stort omfang, og de betalte godt for det. Mange leger brukte metoden med å frambringe «hysterical paroxysms», eller plutselige og voldsomme utbrudd ved massasje av kvinnes underliv. Kvinnes betaling for dette utgjorde en viktig del av inntekten for legestanden på denne tiden. De første vibratorene ble utviklet for å korte ned tiden legene og deres assistenter, som kunne være jordmødre, brukte på å oppnå dette utbruddet som vi i dag vil kalle orgasme. Legene bidro altså med betalte orgasmer, men ingen ville finne på å foreslå at dette skulle bety mindre sosial status for dem, enn si at det skulle gå utover deres moralske omdømme. Denne virksomheten ble ikke fortolket i lys av seksuell nytelse som kvinner på noe vis fortjente, men i lys av kvinnelig begjær på avveie, nevroses, tilkortkomming og mangler. Det var ved slutten av 1800-tallet med andre ord brukt det vi kan kalle helseargumenter for at leger skulle yte orgasmisk service til kvinner, slik handikappede og ensomme menns helseproblemer i dag brukes av enkelte i forsvaret for prostitusjonen. Selv om diagnosen hysteri ikke brukes i dag, kan dette likevel være til ettertanke for dagens kvinner, som kan være hardt prøvet på andre måter. Det er faktisk en kulturell mulighet for at høystatus menn kan yte seksuelle tjenester til kvinner, i full offentlighet og uten at hverken den ene eller andre part noteres for manglende moral. Det er bare et spørsmål om en passende sosio-kulturell fortolkningsramme, og altså et spørsmål om politikk.

Under overskriften «Hva er spesielt når både selger og kjøper av sex er kvinner?» har jeg tatt opp tema med utgangspunkt i «skapet», uberørbarhet, identitet og moral. Flere ganger er spørsmålet om makt nevnt. Fra faglitteraturen om mainstream heteroseksuell prostitusjon er diskusjonen om maktulikheten blant annet knyttet til den kvinnelige pro-

stituertes økonomiske avhengighet samt hennes risiko for fysiske og psykiske skader. I to avsnitt følger en diskusjon av dette i Dinas tilfelle.

Økonomi

Dina var i en underlegen posisjon i forhold til sine kunder når en betrakter den økonomiske siden av relasjonene. Hun var en arbeiderklassejente, som vanligvis hadde jobber som ikke krevde utdanning. Hun var også yngre enn dem hun betjente. Kvinner fra høyere sosiale lag betaler for seksuelle tjenester fra en kvinne med langt lavere sosial status. Denne forskjellen er godt kjent fra forskning om salg av seksuelle tjenester fra kvinner til menn, særlig når det gjelder prostitusjon som ikke foregår på gaten (Järvinen 1993, Faugier og Sargeant 1997, Prieur og Taksdal 1989). Dina snakker om økonomien i dette på måter som bare kan forstås slik at hun ikke var avhengig av inntektene fra akkurat denne virksomheten. Hun sluttet trafikken med «kafékvinnerne» da hun fikk seg kjæreste. I perioden med den utenlandske kvinnen hadde Dina annen jobb på hånden. Dette var i en tid da det norske arbeidsmarkedet var gunstig for arbeidssøkende. Både tilleggssinntektene i den første perioden og «underholdet» i den andre var noe Dina foretrakk framfor annet mulig arbeid. Hun beskriver seg ikke som prisgitt disse inntektene. May-Len Skilbrei peker på det samme forholdet i sin studie av kvinner som arbeider ved massasjeinstitutter i Oslo (1998).

Margaretha Järvinen har laget et analyseverktøy for klassifisering av prostitusjon, hvor hun ikke opererer med et strengt skille mellom prostitusjon og ikke-prostitusjon. Hun erklærer at «seksuelle transaksjoner er vage og avhengig av hvilke kriterier en bruker i definisjonsprosessen» (Järvinen 1993:24, min oversettelse).⁷ Hun bruker fem kriterier som

er vanlig å benytte i prostitusjonsforskning. Det er kriterier knyttet til kommersialitet, promiskuitet, ikke-selektivitet, tilfeldighet og emosjonell likegyldighet, med det kommersielle aspektet som det viktigste. På det sistnevnte har ikke Dina høy score. I den første perioden fikk hun ikke alltid betaling. I den andre perioden var hun godt betalt, men kunne lett ha skaffet seg et annet levebrød. Dette indikerer liten grad av økonomisk avhengighet av handelen. Hun var promiskuøs i den første perioden, men ikke da hun levde med den utenlandske kvinnen. Dina var selektiv, og kontaktene varierte fra ganske tilfeldige i den første perioden til ikke tilfeldige i den andre perioden. Hun var ikke emosjonelt likegyldig på noe tidspunkt. Hun minnes kvinnene hun var sammen med som hyggelige, og hun følte stor sympati for dem, særlig på grunn av ensomheten hun var vitne til. Hun hadde til og med noen positive seksuelle opplevelser. Järvinen bruker kriteriene til å klassifisere prostituerte i forhold til graden av profesjonalitet, og kommer opp med tre kategorier: amatører, halvprofesjonelle og profesjonelle. Amatørene oppfyller ingen av prostitusjonskriteriene på entydig måte. De profesjonelle, derimot, er avhengig av pengene for livsopphold over tid, er lite selektive, er promiskuøse, er følelsesmessig uengasjerte og tar personer de tilfeldig møter som kunder. Dina kan i henhold til Järvinenes kategorier sees som halvprofesjonell.

Dersom en skal sammenligne Dinas situasjon med det vi fra faglitteraturen vet om prostituerte i heteroprostitusjon, er det viktig å holde fast ved at kjennetegnene ved Dina kan jevnføres bare med tilsvarende grupper prostituerte i det heteroseksuelle markedet, jf. for eksempel Järvinens måte å gruppere på. Heteroseksuelle halvprofesjonelle i Järvinens undersøkelse lå med mennene fordi de «ville», fordi han var «mitt livs kjærlighet...på det tidspunktet», fordi «mennene interesserte dem» (Järvinen 1993:147,

min oversettelse). Dette korresponderer på noen måter dårlig og på noen måter godt med måten Dina snakker om sine klienter på. Hun gir ikke på noe tidspunkt uttrykk for at disse kvinnene interesserte henne som kjærlighetsobjekter. Hun gir ikke inntrykk av å ha vært forelsket i noen av dem, mens hun ellers forelsket seg hyppig i kvinner som var del av det lesbiske miljøet og har hatt mange kjæresteforhold. Hun opplever ved noen anledninger god sex, men en bør vel innrømme Dina retten til å oppleve god sex uten å være forelsket eller ha et mer langsiktig kjæresteforhold i tankene. På den andre siden så er det en mulighet at Dina her underkommuniserer sine følelsesmessige investeringer i de betalte relasjonene. Tross alt sluttet hun å selge tjenester i første periode fordi hun fikk seg en fast partner, og en kan spørre om kafédamene hadde dekt det behovet fram til da. I andre periode hadde hun ikke andre partnere enn hun som betalte for seg, og en kan igjen spørre om ikke denne klienten dekte Dinas ønske om kjæreste. Dina hadde positive følelser for kvinnene hun fikk penger og gav fra, hun ytte seksuelle tjenester / hadde sex med dem, og hun var ung. Det kan hende Dina var mer følelsesmessig sårbar enn hun vil se, mer enn tjue år etter. Å være følelsesmessig involvert i klienter som prostituert er vanligvis regnet som problematisk. Dersom den prostituerte ikke klarer å holde emosjonell distanse gjennom ulike forsvarsstrategier, blir hun svært sårbar i transaksjonen. Hvordan var denne risikoen når det gjaldt Dina?

Mulige skader

Dersom vi aksepterer at Dina ikke lette etter Ms. Right blant klientene sine, at hun var bevisst på hva hun fikk ut av disse forholdene, og at hun var eller raskt ble bevisst at det var andre typer forhold hun ville ha, må vi også akseptere at Dina opererte med et skille mellom hva hun

gjorde med kroppen sin og hva hun følte. Dette er i debatten om seksuelle overgrep og prostitusjon betraktet som et tegn på emosjonelle problemer eller skade. Må det nødvendigvis være det? Er det nødvendigvis et dårlig tegn at en kvinne kan ha sex, utføre seksuelle tjenester og samtidig ha en følelsesmessig distanse?

Dina ser ikke på det som skadelig. I hennes fortelling om «kafédamene» har hun det moro og fikk attpåtil betalt da hun «herja på som verst» (Dina:4). I det andre intervjuet kaller hun det «et kick». Hun sier hun hadde en selvtillit som var litt i største laget, kvinnene ville ha henne og hun følte seg bra. Det er noe Don Juansk over Dina her, og det kan argumenteres for å forstå Dina som en kvinneerobrer i denne perioden. Dina hadde sympati for kvinnene, som hun i mange tilfeller forstår som ensomme og innestengt i etteskap de ikke hadde råd til å forlate. Dina sier hun føler seg skamfull for at hun hadde så stort ego på den tiden, men trøster seg med at hun i det minste følte godt for dem. Når det gjelder kvinnen som forsørget henne i et halvt år, er Dina litt skamfull over å ha utnyttet henne, men trøster seg i dette tilfellet med at kvinnen likevel skulle forlate landet – det kunne ikke pågå over tid. Dina er ikke opptatt av hva disse relasjonene eventuelt kunne ha implisert av psykologiske skader for henne selv. Det er de andre som bekymrer henne: at hun har utnyttet ensomheten deres. Det kan selvfølgelig være at Dina fortrenger opplevelsen av å ha skilt det emosjonelle ved sex fra sex som noe en gjør med kroppen. Dina hadde hatt dårlige oppvekstforhold som barn, og hun fikk etter hvert behandling innenfor det psykiske helsevernet. Hun gikk i terapi i noen år, og dette var en meget positiv erfaring ifølge henne selv. Hun tenkte aldri på at opplevelsene med å ha solgt seksuelle tjenester burde vært et spesifikt tema for terapisesjonene, og tillegger det ikke stor vekt i dag heller. Dette kan være fortregning og etterpårasjonalisering,

men det kan også være at det faktisk ikke var så skadelig for Dina. Det er her argumentert for at hennes dominante seksuelle stil, og at hun satte grenser for det som var tillatt og det som ikke var tillatt, kan ha hatt en beskyttende effekt. Hun ble ikke genitalt berørt i den første perioden, og hun satte grenser i den andre mot å bli penetrert. Jeg har tidligere vært inne på beskyttelsen som er ansett å ligge i dette, og vil drøfte det litt mer.

Faglitteraturen om prostitusjon viser hvordanprostituerte beskytter seg ved å sette grenser for hva som er tillatt. For eksempel vil vaginal penetrasjon ikke være del av avtalen i perioder (Skilbrei 1998). En måte å resonnerer på som er parallell til dette, kommer fra det norske sosialdepartementet. I et veiledningshefte lager en distinksjoner i forhold til alvorlighetsgraden i overgrep mot barn, der penetrasjon av kroppsåpninger er det verste (Poulsson 1992:17). I mange kulturer betyr det et symbolsk tap av kontroll å bli penetrert, og en korresponderende gevinst til den penetrerende. Voldtekt er det mest åpenbare eksemplet, men eksempler finnes også i situasjoner som ikke er overgrep. Blant homoseksuelle menn og mannlige transvestitter i New Mexico finner Annik Prieur (1994) en distinkt statusforskjell mellom de som aldri lar seg bli penetrert og de som tillater det. Ying Ho og Tat Tsang (2000) gjør lignende funn i en mannlige homoseksuell asiatisk subkultur. Den sterke symbolske «forbindelsen mellom å bli penetrert og feminisert» er også utgangspunktet når den amerikanske litteraturkritikeren Ann Cvetkovich prøver å redefinere penetrasjon ved et begrep om «aktivt mottak» (Cvetkovich 1995:129). En som knytter dette til kvinnekroppen i et sterkt billedlig språk, er sosialantropologen Jorun Solheim i boken *Den åpne kroppen* (1998). Hun hevder at feministisk teori om kvinnekroppen har konsentrert seg om en åpenhet som vender «utover» og at dette er en åpenhet «hvor det kvinnelige

flyter over sine bredder – som melk, barn, blod», og videre:

Kvinnekroppens *seksuelle* åpenhet, og det heteroseksuelle samleiet som sådan, synes ikke å ha fått den samme oppmerksomhet som symbolsk meningsstruktur, som gestalt. Fokus har her vært på patologiene: voldtekt, mishandling, incest. Men det vanlige, ordinære samleiet, dette at menn gjennom den heteroseksuelle kjønnsakten kan sies å «invadere» kvinnekroppen utenfra, og at kvinner omvendt «omslutter» menn og tar dem *inn i seg*, er i liten grad utforsket som symbolsk meningsparadigme. Min vurdering er at det er denne *kjønnsfigur* som kanskje mer enn noe annet setter spørsmålet om kroppens grenser som en absolutt kontrast mellom kjønn, som en relasjon mellom det «åpne» og det «lukkede». (Solheim 1998:74)

I det heteroseksuelle samleiet Solheim ser for seg her, er det kvinner og menn og de respektive kjønnsorganer som er involvert i faktisk forstand. I symbolsk forstand genereres, slik jeg leser Solheim, en meningsbærende idé om femininitet (og urenhet, lidelse, krenkelse) knyttet til det penetrerte. Et seksuelt møte mellom to kvinnekropper vil være et møte mellom to «åpne kropper» i faktisk forstand, men Solheims tenking setter ingen grenser for en lesbisk meningstilskrivelse eller delt forståelse av disse to kroppene som én «åpen» og én «lukket» kropp. Det kan i symbolsk forstand ligge et uttrykk for maktovertak og kontroll i den enes penetrasjon av den andre, og det er i denne betydning Dinas strategi med å ikke ville la seg penetrere med en dildo av en annen kvinne kan være en virksom form for beskyttelse. Penetrasjonens symbolske konnotasjoner til kontroll, og tap av kontroll, kan kanskje være noe av forklaringen på at menn som prostituerer seg for

kvinner ikke kaller seg selv horer (Ringdal 1997). Innenfor en slik forståelsesramme vil horen symbolsk være forbundet med et åpent hull, og det skal en omfattende symbolsk snuoperasjon til for å få en mann til å se seg som det, selv, eller kanskje særlig, når han er i seksuell tjeneste for en kvinne.⁸

Fysisk vil det vanligvis være lettere å stoppe uønskede handlinger for en kvinne som selger sex til andre kvinner, enn for henne som selger sex til menn, selv om en ikke skal være naiv og tro at det ikke kan forekomme seksualisert vold i forhold mellom kvinner (Girshick 2002).

En av de mest profilerte feministiske sexarbeiderne i USA, Carol Queen, har møtt mange sexarbeidere. Hun sier at det er noen forhold som skiller de som tar skade av denne type arbeid fra de som ikke gjør det: dersom du er feminist, er positiv til sex og har mye kunnskap om sex, så går det som oftest bra. Da vil du være bevisst det dersom ufrivillighet er involvert og bevisst at du ikke setter i scene de mest negative forventninger til deg som kvinne i en sexistisk og sexnegativ kultur. Hvis du ikke oppfyller kriteriene om sexpositivitet og feministisk bevissthet, bør du finne raskeste vei ut av bransjen (Queen 1997). Også den aldrende pornostjernen og norgesvennen Annie Sprinkle vektlegger hvordan feministisk bevissthet førte til at hun begynte å ta bedre vare på sin egen psykiske helse som sexarbeider (Sprinkle 1997).⁹ At bevissthet om seksualitet og eget verd som kvinne virker positivt inn på spørsmålet om å ta vare på seg selv som selger av sex, virker logisk. I Dinas tilfelle kan det beskrives som følger: Dina vet hva hun vil og ikke vil, har mye erfaring med ulike seksuelle praksiser, er svært positiv til sex, synes sex er viktig og ville sannsynligvis ikke protestere om hun ble kalt feminist. Dette kan ha hatt en positiv innflytelse på hvordan Dinas erfaring som sexselger har satt seg i kropp og psyke, og hvordan hun evner å bearbeide det.

Dina med fire ulike blikk

Oppsummeringsvis foreslås ulike måter å forstå Dina på. Tanken er at de fire idealtypiske blikkene skissert nedenfor bærer i seg og rendyrker ulike elementer i analysen og diskusjonen av Dinas historie.

1) *Donna Juanita Dina*. Dina var ung kvinne, butch, fändenivoldsk, selvsikker, hadde kvinnetekke og lyst på kvinner. Hun hadde god kompetanse i å lese kvinners seksuelle preferanser og behov, og god evne til å imøtekomme dem. Hun visste å sette grenser for seg selv og andre. Sex var en viktig del av tilværelsen. Hun hadde mange venner som også var kvinneelskere, og de snakket hun med om hva kvinner likte og hva de likte med kvinner. Det ga et kick å knytte kontakter med fremmede kvinner, som til og med var i «skapet». Det ga også noen kroner ekstra. Det var en aktiv og spennende periode i livet.

2) *Den halvprofesjonelle Dina*. Dina var ung kvinne med sansen for kvinner og kvinners kropp. Hun var ny i byen og usikker på hvordan man «gjør» det å være lesbisk. Hun traff ulike typer kvinner og prøvde ulike typer forhold. Noen ganger fikk hun penger og gav av biseksuelle vestkantkvinner hun hadde sex med, eller betjente, rettere sagt. Det var ok. Kvinne- ne var helt greie, og hun tjente ikke godt i de andre jobbene hun hadde på den tiden. Virksomheten kan sies å ha vært halvprofesjonell prostitusjon. Det var en rotete og søkende periode i livet, og hun var heldig som fant andre tilpasninger til kjærlighets- og yrkesliv. Det er ikke helt enkelt for Dina å tenke på at hun utnyttet kvinnes ensomhet og deres ønske om å skjule sine homoseksuelle interesser.

3) *Dina som feministisk skrekkefigur*. Hun var en ung kvinne med vanskelige oppvekstforhold. Hun var ny i byen, usikker på det som hadde med sex å gjøre, og et lett bytte for de som skjønte å utnytte det. Hun traff ulike typer kvinner og

prøvde ulike typer forhold. Hun solgte seksuelle tjenester i et visst omfang. Det var ikke alltid det var like ok. Noen ganger var det frastøtende. Klientene var alltid kvinner som sto over henne på samfunnsstigen. Det har kanskje ikke ført til senskader for Dina, men det er vanskelig å si sikkert. Det er problematisk at overklassekvinner på denne måten gjør andre kvinner til seksuelle objekter for seg.

4) *Dina som avantgarde*. Dina og hennes klienter illustrerer at kvinner kan ha sex med hverandre uten nødvendigvis å tenke på å flytte sammen. Klientene var tydelige på hva de ville ha. Noen ganger var Dina objekt for dem, og andre ganger var det omvendt. Kanskje var de subjekter for hverandre når det kom til stykket. Dina lærte mye om mulighetene i sex, det lærte henne å være tydelig, det lærte henne å ikke skamme seg over kvinnebegjærets mange veier, det var bevisstgjørende og har hatt positiv betydning i møtet med andre kvinner senere i livet.

Det hadde vært analytisk spennende å ha mer intervju materiale på temaet «kvinner som selger seksuelle tjenester til andre kvinner». Jeg vil be lesere som har en eller annen slags erfaring med dette temaet, om å ta kontakt med tanke på å utvide kunnskapsgrunnlaget for analyse og diskusjon.

Agnes Bolsø

førsteamanuensis

Institutt for tverrfaglige kulturstudier

NTNU

Noter

1. Som f.eks. «Love & Lust eller lyst og lov?», Bokdusjen, Blå, Oslo, 23.04.02; «Lesbiske og helse», Helseutvalget, LLH, Drøbak, 11.–12.10.03.
2. Artikkelen er en videreføring av et av kapitlene i avhandlingen *Power in the Erotic: Feminism and Lesbian Practice* (Bolsø 2002). Takk til redaktøren og konsulentene for nyttige kommentarer til artikkelutkast.
3. «Butch» og «femme» er en historisk erotisk

størrelse, slik jeg ser det. Det var innenfor dyaden butch-femme at erotikk mellom kvinner kunne utspille seg offentlig i perioden ca. 1930-1970. Butchen var den som signaliserte seksuell kunnskap og kontroll, og som ytre sett oppviste maskuline kjennetegn. Femmen satte pris på at butchen tok det seksuelle ansvaret, og ideelt sett var det bare en butch som kunne gjenkjenne henne som en kvinne som var interessert i andre kvinner, og ikke som en hvilken som helst heteroseksuell kvinne. I dag brukes begrepene butch og femme mer uavhengig av posisjoner i det erotiske, og ofte bare knyttet til ytre tegn på maskulint og feminint, dvs. det har mistet noe av sin opprinnelige symbolsk erotiske tilknytning. I denne artikkelen tilstreber jeg å bruke begrepene i sin opprinnelige betydning.

4. Kennedy og Davis (1993) viser hvordan de uberørbare butchene i praksis ikke var fullstendig uberørbare. Ueberbarhet var like mye å betrakte som et ideal eller noe som bare fantes i fantasien.
5. Denne setningen illustrerer det problematiske med å bruke betegnelsen «butch» i dag, i forhold til de betydninger som er skrevet inn i litteraturen om butch-femme som en historisk konfigurasjon fra før den moderne feminisms andre bølge. En 1950-60-talls butch ville sannsynligvis ikke betrakte det feminine i tjeneste for seg, men omvendt (se for eksempel Feinberg 1993). Vi så ovenfor at Judith Butler (1993) diskuterte butchen som en kvinne fanget i en feminin felle. Å forstå det slik Zoticus gjør her, avhenger av et enkelt likestillingsperspektiv som sier at vi lever i et samfunn der det feminine er i det maskulines tjeneste, eller helst: kvinner er i menns tjeneste, og her må det aksjoneres! Det er vanskelig å se for seg at den klassiske erotiske butch-femme-dyaden kunne oppstått innenfor en likestillingsdiskurs av denne type, siden butch-femme-energi forutsatte butchens kontroll og kompetanse samtidig som det var femmen som «orkestrerte» det seksuelle møtet (Hollibaugh og Moraga 1983).
6. Dette fikk jeg også bekreftet i epostkorrespondanse med den norske prostitusjonsforskeren May-Len Skilbrei. I antologien *Whores and Other Feminists* (Nagle 1997) er mainstream-prostitusjonsmarkedets avvisning av kvinner tema i flere bidrag, se f.eks hvert av bidragene fra Monét, Funari og Reed.
7. Kompensasjon for å yte seksuelle tjenester kan bestå i gaver og penger, men en kan utvide betalingsbegrepet til også å gjelde betaling i form av følelsen av å elske og å være elsket, et barn, sosial sikkerhet, fred i hjemmet, reduksjon i frykten for å være frigid, impotent eller

kjedelig. Da blir grensen uklar mellom prostitusjon og sex slik det utformes i enkelte ekteskap (Delphy og Leonard 1992) og mellom unge og ugifte par (Rasmussen 1984). Ensidighet i form av at bare den ene yter seksuelle tjenester til den andre i et par, får spesifikke utforminger mellom lesbiske (Bolsø 2002, 2003).

8. Det er også fullt mulig å teoretisere over dette i psykoanalytiske termer, slik Judith Butler gjør i kapitlet «The Lesbian Phallus and the Morphological Imaginary» i boken *Bodies that matter* (1993).
9. Både Queen og Sprinkle identifiserer seg med den delen av den amerikanske feminismen som går under betegnelsen sexradikalisme. Siden sexradikale er pro sexarbeid, vil mange kritikere si at de ikke er del av den feministiske bevegelsen

Litteratur

- Almås, Elsa og Esben Benestad 1997. *Sexologi i praksis*. Tano Aschehoug, Oslo.
- Bolsø, Agnes 2002. *Power in the Erotic. Feminism and Lesbian Practice*. Doktorgradsavhandling. Skriftserie nr. 2, Senter for kvinne- og kjønnsforskning, NTNU.
- Bolsø, Agnes 2003. Orgasme og lesbisk sosialitet. *Sosiologi i dag* 1, 37-61.
- Borg, Arne, Folke Elwien, Michael Frühling, Lars Grönwall, Rita Liljeström, Sven-Axel Månsson, Anders Nelin, Hanna Olsson og Tage Sjöberg 1981. *Prostitution. Beskrivning, analys, förslag til åtgärder*. Liber Förlag, Stockholm.
- Butler, Judith 1993. Imitation and Gender Insubordination. I H. Abelow, M.A. Barale, D.M. Halperin (red.): *The Gay and Lesbian Studies Reader*. Routledge, New York og London. (Opprinnelig publisert i *Inside/Out*, Routledge, 1991.)
- Cvetkovich, Ann 1995. Recasting Receptivity: Femme sexualities. I K. Jay (red.): *Lesbian Erotics*. New York University Press, New York og London.
- Delphy, Christine og Diana Leonard 1992. *Familial exploitation. A New Analysis of Marriage in Contemporary Western Societies*. Polity Press, Oxford.
- Faugier, Jean og Mary Sargeant 1997. Boyfriends, «pimps» and clients. I G. Scambler og A. Scambler (red.): *Rethinking Prostitution. Purchasing sex in the 1990s*. Routledge, London og New York.
- Feinberg, Leslie 1993. *Stone Butch Blues*. Firebrand Books, Itacha, NY.
- Frøberg, Rønnaug og Rønnaug Sørensen 1992. *Stopp seksuell trakassering på jobben*.

- Tiden Norsk Forlag, Oslo.
- Funari, Vicky 1997. *Naked, Naughty, Nasty. Peep Show Reflections*. I J. Nagel (red.): *Whores and Other Feminists*. Routledge, New York og London.
- Girshick, Lori B. 2002. *Woman-to-Woman-Sexual-Violence. Does She Call It Rape?* Northeastern University Press, Boston.
- Goldman, Jane 1998. The best little whorehouse in my life. *Girlfriends*, 24.–27. august.
- Hegna, Kristinn, Hans W. Kristiansen og Bera Ulstein Moseng 1999. *Levekår og livskvalitet blant lesbiske kvinner og homofile menn*. NOVA, Oslo.
- Ho, Petula Sik Ying og Adolf Kat Tat Tsang 2000. Negotiating Anal Intercourse in Inter-Racial Gay Relationships in Hong Kong. *Sexualities* 3 (3), 299–323.
- Hollibaugh, Amber og Cherríe Moraga 1983. What we're Rollin in Bed With: Sexual Silences in Feminism. I A. Snitow, C. Stansell og S. Thompson (red.): *Powers of Desire. The Politics of Sexuality*. Monthly Review Press, New York.
- Høigård, Cecilie og Liv Finstad 1986. *Bakgater. Om prostitusjon, penger og kjærlighet*. Pax Forlag, Oslo.
- Järvinen, Margaretha 1993. *Of Vice and Women: Shades of Prostitution*. Scandinavian Studies in Criminology, vol. 13. Scandinavian University Press, Oslo.
- Kennedy, Elisabeth Lapovsky og Madeline D. Davis 1993. *Boots of Leather, Slippers of Gold. The History of a Lesbian Community*. Routledge, New York og London.
- Langeeggen, Inger 1996. *Forhandlinger om intimitet. En intervju- og observasjonsstudie om sjekking, alkohol og seksualitet*. Hovedoppgave i sosiologi, Universitetet i Oslo.
- Maines, Rachel P. 1999. *The Technology of Orgasm. «Hysteria», the Vibrator and Women's Sexual Satisfaction*. The Johns Hopkins University Press, Baltimore, London.
- Monét, Veronica 1997. No Girls Allowed at the Mustang Ranch. I J. Nagle (red.): *Whores and Other Feminists*. Routledge, New York og London.
- Morgan, Tracy 1993. Butch-Femme and the Politics of Identity. I A. Stein (red.): *Sisters, Sexperts, Queens. Beyond the Lesbian Nation*. Penguin Books (Plume), New York.
- Nagle, Jill (red.) 1997. *Whores and Other Feminists*. Routledge, New York og London.
- Nestle, Joan 1987. *A Restricted Country*. Sheba, London.
- Nestle, Joan 1992. *The Persistent Desire: A Femme-Butch Reader*. Alyson Publications, Boston.
- Pedersen, Willy og Hans W. Kristiansen 2003. Å gjøre det, å føle det og å være det. Homoseksualitet i det seinmoderne. *Tidsskrift for samfunnsforskning* 44 (9), 3–36.
- Poulsson, Anne 1992. *Seksuelle overgrep mot barn*. Veileder. Sosialdepartementet.
- Prieur, Annick 1994. *Isenesetelser av kjønn*. Pax Forlag, Oslo.
- Prieur, Annick og Arnhild Taksdal 1989. *Å sette pris på kvinner. Menn som kjøper sex*. Pax Forlag, Oslo.
- Queen, Carol 1997. Sex Radical Politics, Sex-Positive Feminist Thought, and Whore Stigma. I J. Nagle (red.): *Whores and Other Feminists*. Routledge, New York og London.
- Rasmussen, Anne 1984. «Dårlig rykte» er kvinneskjebne. I I. Rudie (red.): *Myk start – hard landing. Om forvaltning av kjønnsidentitet i en endringsprosess*. Universitetsforlaget, Oslo, Bergen, Stavanger og Tromsø.
- Reed, Stacy 1997. All Stripped Off. I J. Nagle (red.): *Whores and Other Feminists*. Routledge, New York og London.
- Ringdal, Nils Johan 1997. *Verdens vanskeligste yrke. De prostituerte verdenshistorie*. J.W. Cappelens Forlag, Oslo.
- Skilbrei, May-Len 1998. *Når sex er arbeid. En sosiologisk analyse av prostitusjon på massasjeinstituttene*. Pax Forlag, Oslo.
- Skugge, Linda Normann, Belinda Olsson og Brita Zila (red.) 1999. *Fittstim*. Bokforlaget DN, Stockholm.
- Smette, Ingrid 2003. *Den seksuelle slavestand. En rapport om kundar i prostitusjonen*. ProSenteret, Oslo.
- Solheim, Jorun 1998. *Den åpne kroppen. Om kjønnsymbolikk i moderne kultur*. Pax Forlag, Oslo.
- Solheim, Charlotte og Helle Vaagland (red.) 1999. *Råtekst*. Aschehoug & Co, Oslo.
- Sommers, Robbi 1997. Marie. I *In the mood*. The Naiad Press, Tallahassee, Florida.
- Sprinkle, Annie 1997. We've Come A Long Way – And We're Exhausted! I J. Nagle (red.): *Whores and Other Feminists*. Routledge, New York og London.
- Swan, Davina og Carol Linehan 2000. Positioning as a means of understanding the narrative construction of self: a story of lesbian escorting. *Narrative Inquiry* 10 (2), 403–427.
- Træen, Bente 1995. *Ungdom og seksualitet*. Ad Notam Gyldendal, Oslo.
- Widerberg, Karin 1995. *Kunnskapens kjønn. Minner, refleksjoner og teori*. Pax Forlag, Oslo.
- Zoticus, Les von 1997. Butch Gigolette. I J. Nagle (red.): *Whores and Other Feminists*. Routledge, New York og London.

KOMMENTAR

Hvor ble heterosexen av?

Karin Widerberg intervjuet av Beret Bråten

Filmen «Bare Bea» har gått sin seiersgang på norske kinoer denne vinteren. Bea er 16 år, elsker å skrive og har søkt på forfatterskole i Canada. Hun innkalles til opptaksintervju – og de to middelaldrende intervjuerne ber henne assosiere: – Hvis vi sier kjærlighet, hva sier du da? – Sex, svarer Bea. – Og hvis vi sier skole? – Se..., glipper det ut av 16-åringen. Hun tenker nemlig en del på det. Bea er den eneste i venninnegjengen som ikke har debutert. Men snart skal det skje.

Dette nummeret av *Kvinneforskning* handler også om sex. Redaksjonen antok det ville fenge både artikkelforfattere og lesere, for vi mener å ha registrert at det er flere enn Bea som tenker en del på *det* – også lenge etter at debuten er historie. I dette nummeret finner du tre artikler om sex: en om «postfeministisk inkorporering av pornografisk estetikk», en om unge homsers forhold til analsex og en om prostitusjon kvinne til kvinne. Alle sammen både aktuelle, gode, leseverdige

og lærerike – men vi begynte likevel å fundere: Hvor er det blitt av heterosexen? Har ikke den noen plass i kvinne- og kjønnsforskningen lenger?

Vi bestemte oss for å ta en liten «stikkprøve». Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi ved Universitetet i Oslo nettpubliserte hvem som leverer hovedoppgaver og hva de skriver om. Hovedoppgaver kan gi en pekepinn om hva det tenkes en del på i academia for tiden. Finnes så heterosexen her? I 2003

har en kvinnelig student skrevet om homofil identitet blant norske menn i 20-årene, en annen har skrevet om homofile innvandrere og en tredje om homofiles rettigheter i et menneskerettighetsperspektiv. I tillegg har en skrevet om seksualitet i «Populært tidsskrift for Seksuell Oplysning», mens en annen har konsentrert seg om sex og kjærlighet i to årganger av ungdomsbladet «Det Nye». I 2002 finnes en studie av forholdet mellom backpackere og barjenter og en om one-night-stands, begge deler handler absolutt om heterosex. Og i 2001 finner vi en oppgave med tittelen «*Frigjort, so what?*» *Unge kvinner snakker om sex*. Men ser vi kvantitativt på det, later det til å være mer populært å utforske mannlige homofile og seksualitet «på trykk», enn å tematisere, utforske og problematisere heteroseksuell praksis.

Før og etter marxismen

Karin Widerberg er professor ved Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi ved Universitetet i Oslo. Hun underviser og veileder både hovedfagsstudenter, masterstudenter og kommende doktorander. Og hun forsker selv. Hun deler observasjonen av at «mainstream heteroseksualitet» i liten grad forskes på.

– *Hva kan det komme av?*

– På 1970- og 80-tallet sto heteroseksualiteten i fokus innenfor kvinne- og kjønnsforskningen, sier hun. – Det handlet om å frigjøre og utforske kropp og seksualitet – om å slippe den løs. Seksualitet var for feminister det arbeid var for marxister. Seksualitet ble tematisert som viktig for den enkeltes identitet og ble løftet ut i det offentlige rom. Det som før var ansett som strengt personlig ble politisk, noe som gjorde at seksualitetens frigjørende kraft, men også dens undertrykkende karakter, ble utforsket. Også seksualiteten ble analysert ut fra et maktperspektiv. Seksualisert vold ble satt på den

politiske dagsordenen. Men så ebbet marxismen ut. Å analysere seksualitet i termer av makt og undertrykking var ikke lenger like «moderne». Denne tilnærmingmåten ble erstattet av et paradigme som betonet det mangfoldige i seksualiteten. Med poststrukturalismen kom oppløsningen av dikotomiene, og fokuset flyttet seg til variasjon, kjønnsoppløsning og overskridelse.

– *Makten forsvant ut?*

– Nei, men når fokus skiftet, skiftet også fokuset på makt; hvor makten er og hvordan den kan utforskes og forstås, endret karakter.

In og ut

Det er blitt mer pop å utforske hvordan ting gjøres og hvilke muligheter som finnes til å leke med kjønn og seksualitet. – Forskning på streit heteroseksualitet er det gamle, det nye er queerteori. Og studenter vil sjølsagt gjerne være med på det nye, på det som kommer. Det oppfattes nok som mer spennende å skrive om muslimske homofile menn, enn om heteroseksuelle hvite kvinner. Interessen for det som er annerledes, forskjellig og nytt er større enn for det hverdagslige – slik er det i forskningen også, sier Widerberg.

Selv har hun ingenting imot at det er slik. Det er viktig å forske på det som skiller seg fra mainstream, å fange opp praksiser og teorier som er nye, og utforske felter der lite er gjort fra før. Men ikke bare det. – Problemet er at man synes å ta for gitt at heteroseksualiteten ikke på samme måte som før trenger å utforskes og problematiseres. Det er som man tror man vet hva det er, noe jeg mener ikke er riktig, understreker hun.

Widerberg viser til at poststrukturalismen betoner endringer i hvordan kjønn gjøres og iscenesettes. Man ser forbi den konvensjonelle tokjønnsmodellen og spør om det er nødvendig å knytte det maskuline til menn og det feminine til kvinner.



Karin Widerberg (Foto: Beret Bråten)

Sosiologiprofessoren mener dette gjør forskning på heteroseksualiteten og dens praksiser ikke mindre, men *mer* nødvendig. Hva skjer med heteroseksualiteten i det postmoderne? Å slå seg til ro med at vi vet hva det er, vil hun i hvert fall ikke.

– Det virker mer spennende å forske på det eksotiske, det sjeldne. Men jeg synes det er vel så spennende å utforske det vanlige og hverdagslige, stille spørsmål ved og brette opp det.

Vi har telt

Professor Willy Pedersen ved Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi ved UiO og NOVA er en av forskerne bak en bredt anlagt ungdomsundersøkelse som viser at det er endring på gang hva seksualitet angår. Et utvalg av 11 000 norske ung-

dommer i alderen 13–19 år er stilt en rekke spørsmål to ganger: først i 1992, så i 2002. Ungdommene er blant annet spurt om sine seksuelle erfaringer og praksiser. Man fant at den seksuelle debutalderen blant jenter har sunket med ett helt år i perioden, til 16,7 år, at munnsex nå er like utbredt som samleie – og at de to praksisformene introduseres omtrent samtidig. Dessuten at jenter, like mye som gutter, er tilbøyelige til å bryte med den såkalte kjærlighetsnormen som grunnlag for seksuell samhandling. Så vi vet med andre ord en del om unge menneskers seksuelle praksiser. Vi har telt.

– Vi kan se spennende tegn på hva som skjer ved å utforske det kvantitative på denne måten, mener Widerberg. – Men når vi skal tolke tallene og prosentene er det mange ting vi ikke vet hva innebærer. Hva innebærer det at den sek-

suelle debutalderen går ned? Og når oral-sex er blitt like vanlig som samleie, er det da slik at guttene slikker jentene like ofte som jentene suger guttene? Det vet vi ikke, og det provoserer meg at man ikke har spurt. Dermed framstår dataene på dette punktet som «kjønnsnøytrale», noe som er feil – siden det ikke er likegyldig hvem som gjør hva når munnsex er tema. For det er faktisk en revolusjon dersom gutter nå slikker jenter like ofte som jenter suger gutter. Det kan i så fall bety at det litt «ekle» som ofte forbindes med kvinnekjønn, er på vei ut. Kanskje er maktforholdet i seksuelle relasjoner i endring blant de yngste. Poenget er at vi ikke vet det. Vi vet ikke hva tallene er et uttrykk for. Og når det gjelder kvinner over 25 år og deres seksualitet, så vet vi ingenting. Vi teller ikke engang. Det har falt helt ut – og det er egentlig kjempe-rart.

Ville Bea kjenne seg igjen i Karins minner?

For snart ti år siden (1995) ga Karin Widerberg ut boka *Kunnskapens kjønn*. Gjennom to minnearbeider rundt temaene seksualitet og kunnskap problematiserer hun hvordan egne erfaringer rundt kjønnsrelasjoner og kjønnsposisjonering, som de seksuelle minnene handler om, virker inn på henne som kunnskapsprodusent. Widerberg henter fram minner fra barndom, ungdom og voksenliv. Minner om lyst og glede – men også om skam, redsel og overgrep. Hun skriver blant annet:

Mine erfaringer både med hvordan jeg blir behandlet og hvordan jeg selv forholder meg til forestillinger om kvinnelig seksualitet, bærer jeg med meg overalt. De gjør ikke holdt utenfor akademias porter, men virker inn på de relasjonene og sammenhengene jeg inngår i der. Flere av mine minner

handler om hvordan jeg bruker seksualitet som et våpen som samtidig blir vendt mot meg, og som dermed utgjør en potensiell trussel. Graden av regelrett seksuell undertrykkelse – erfaringer med seksuelle overgrep – kommer dessuten i tillegg og virker sammen med dette. Og det spørsmålet jeg stiller meg på bakgrunn av dette, er om denne usikkerheten – som altså bunner i seksuell sårbarhet – gjør at jeg blir mindre trygg og ikke våger å stå fram eller stå på, «ta for meg», i like stor utstrekning som jeg ville gjort hvis jeg ikke hadde vært seksuelt sårbar. At vi posisjoneres og posisjonerer oss selv til ikke å la seksualiteten vår blomstre, er tragisk i seg selv – med tanke på den lyst og kraft vi dermed går glipp av – og hvis dette dessuten «hemmer» oss som kunnskapsprodusenter, er det naturligvis dobbelt tragisk. (Widerberg 1995:152)

Seksualitet, både det som handler om undertrykking og utfoldelse, har hatt stor betydning for Karin Widerbergs identitetsprosjekt. Spørsmålet er om seksualiteten har den samme betydningen som for en 16-åring i dag. Ville Bea kjent seg igjen i minnene Karin presenterer fra sin tenåringstid i *Kunnskapens kjønn*?

– Problemet er jo nettopp at vi ikke vet det. Vi vet lite om heteroseksuell praksis i de ulike generasjonene, og om seksualitetens betydning for identitet og selverkjennelse i de ulike aldersgruppene, poengterer Widerberg.

Det vi vet og det vi ser, er at fokuseringen på sex brer om seg. Slik Kjetil Rolness konstaterer i boka *Sex, løgn og videotape*: «Ungdom vokser opp i en mediekultur som er gjennomseksualisert, der seksualitet avbildes og diskuteres mer åpent enn noen gang i historien» (Rolness 2003:42). Men når ungdom debutterer tidligere seksuelt og kanskje har mer sex enn før – når sex og sexsnakk er overalt, innebærer det at sex får større betydning

for den enkeltes identitetsprosjekter, eller at det får mindre betydning?

– Kanskje begge deler, for eksempel mye for dem som ikke får det til og lite for dem som får det til.

– *Er det egentlig viktig å vite hvor mange som praktiserer munnsex og hvor mange som har prøvd analsex?*

– Beskrivelser av praksis, det vil si hva som gjøres og hvordan ting gjøres, er viktig. Men det må følges opp med analyser av hva det betyr, mener Widerberg. – Hvis sex presenteres overalt og som noe alle gjør hele tiden uten at det kanskje betyr så mye for dem, så opplever vi det kanskje som mindre avgjørende også. Følelser og lyst er heller ikke frakoblet diskursene og sammenhengene de er del av. I skjønnlitteratur som ble skrevet for noen tiår siden, er beskrivelsene av det første samleiet ganske så himmelstormende. Det er skildringer av flammende lidenskap og av at jorden revner. Alt er så romantisk. I dag er de fleste skjønnlitterære beskrivelsene langt mer nøkterne og saklige, det er ett støt og så er det liksom over. Da blir kanskje forventningene og dermed opplevelsene annerledes også.

Men helt hvordan det forholder seg med lidenskapen og betydningen av seksualitet i identitetsprosjektet vet vi ikke så mye om. Sånt er vanskelig å telle seg fram til. Selv hadde Karin Widerberg en stund planer om å forske mer på den hverdagslige heteroseksualiteten. Men hun la bort disse forskningsideene og problemstillingene. Hun begrunner det med den enorme fokuseringen på seksualitet overalt: – Det var ingenting jeg kunne gjøre som ikke ville reproducere denne enorme fokuseringen, og det er synd – for det er mye jeg er svært nysgjerrig på.

Den demokratiske redselen

Usikkerheten forbundet med å være to jenter på haiketur, og en voldtekt, er blant

minnene i *Kunnskapens kjønn*. Widerberg beskriver den konstante sårbarheten og usikkerheten som er knyttet til å være kvinne i det offentlige rom, hun skriver om skrittene bak deg og faren forbundet med å innlate seg med fremmede menn. Hennes minner om dette er fra ungdom og unge voksne år. De ligger to-tre tiår tilbake. Hvis så mye har endret seg, ser kanskje ikke dagens unge kvinner seg som potensielle offer på samme måte?

Marit Hopland Engebretsen leverte i 2001 en hovedoppgave i sosiologi ved Universitetet i Tromsø om når kvinner er seg selv bevisst som kvinne-kjønn. Som Widerberg bruker hun minnehistorier. Hun samler en gruppe unge kvinnelige akademikere og ber dem skrive ned sine minnehistorier om relasjoner og situasjoner hvor de har følt seg som kvinne-kjønn, og deretter diskuterer hele gruppen hverandres minner. Igjen dukker historiene om «skrittene bak deg» opp, slik en av kvinnene minnes det:

Klokken er snart ti når hun passerer plassen foran en kirke. Det er mørkt og folketomt. Hun tar opp lommekniven fra vesken og tar fram vinåpneren som er midt på kniven. Hun legger kniven i hånden slik at vinåpneren stikker ut mellom langfingeren og ringfingeren. Hun putter deretter hånden ned i skulderveska hun bærer. Litt senere hører hun noen som går bak henne. Hun slakker farten og synes at personen bak gjør det samme. (Engbretsen 2001:58)

Det er ikke sikkert at han, der bak, har onde hensikter. Men han kan kanskje ha det. Og det er risikabelt å helt se bort fra dette kanskje. Et kanskje som antakelig ikke dukker opp på samme vis dersom skrittene bak deg stammer fra en kvinne. Engebretsen viser til Robin Morgan som skriver: «It is the footstep of a man she fears. This moment she shares with every human being who is female.

This is the democratization of fear.»

– *Hvorfor kan vi ikke bare demokratisk avskaffe denne redselen?*

– Kvinner i dag vil være subjekter. De vil ikke være offer, sier Widerberg. – Men det er likevel mye som er likt fra min generasjon til den neste. Jeg tror at alle kvinner har denne redselen, og at de må forholde seg til frykten. Men det betyr ikke at vi stilltiende skal finne oss i at det er slik. Derfor må vi snakke om det. I Sverige viser en undersøkelse som nylig er gjennomført blant jenter i videregående skole at de vegrer seg for å bruke begrepet voldtekt om seksuelle overgrep de utsettes for. For de vil ikke være en «sånn som blir voldtatt». Men overgrepet forsvinner jo ikke av den grunn. Jeg mener det er svært viktig å utforske hvordan unge jenter i Norge håndterer redselen – og hvordan de håndterer lysten. Og hvilke maktforhold dette handler om. Så lenge den symbolske makten ligger hos mennene, så lenge det er mannen som er individet og det er hans blikk som har makt til å definere – så kan den seksuelle makten du har som kvinne, fort snus mot deg og bli til det motsatte av makt. Unge kvinner i dag kan spille på sitt kvinnekjønn og ha overtaket – men dette er samtidig en sårbar posisjon fordi den så fort kan vendes. Det ville være interessant å vite hvordan unge gutter tenker rundt dette. Og hva de er redde for.

Utfordringen er herved sendt – til hovedfagsstudenter og alle andre som tenker på sex, av og til. Mye har endret

seg hva seksualitet angår på to tiår, men hvordan og på hvilken måte og hva det betyr vet vi ikke mye om før noen også oppsøker «mainstream heteroseksualitet» med kvinne- og kjønnsforskerblikk, og ikke gir seg når de er ferdige med å telle.

Karin Widerberg er professor i sosiologi ved Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi ved Universitetet i Oslo. Hun har tidligere vært førsteamanuensis og professor ved Institutt for rettssosiologi ved Universitetet i Oslo, og forskningsleder ved Senter for kvinneforskning. Hun har blant annet gitt ut bøkene *Kunnskapens kjønn. Minner, refleksjoner og teori* (1995), *Sex i arbeid(et)* (1992) (red. sammen med Marianne Brantsæter) og *Trøtthetens tid* (2001) (sammen med Ulla-Britt Lilleaas).

Litteratur

- Engebretsen, Marit Hopland 2001. «...plutselig kjønna.» *En sosiologisk analyse av når en gruppe kvinner føler seg kjønna*. Hovedfagsoppgave i sosiologi, Institutt for sosiologi, Universitetet i Tromsø.
- Pedersen, Willy og Sven Ove Samuelsen 2003. Nye mønstre av seksualatferd blant ungdom. *Tidsskrift for Norsk Lægeforening* 21.
- Rolness, Kjetil 2003. *Sex, løgn og videofilm. Et usladdet oppgjør med mytene om porno*. Aschehoug Forlag, Oslo.
- Widerberg, Karin 1995. *Kunnskapens kjønn. Minner, refleksjoner og teori*. Pax forlag, Oslo.
- Den norske spillefilmen *Bare Bea* 2004, regissør Petter Næss.

Hvor kommer kunnskap fra?

Ved Bjørg Skotnes

I forrige nummer av *Kvinneforskning* diskuterer May-Len Skilbrei sammenblendingen av fiksjon og fakta på prostitusjonsfeltet med utgangspunkt i en artikkel av Elisabeth L'Orange Fürst i nr. 2, 2003 om moldovske jenter i sextrafikk. Skilbreis hovedbudskap er at de andres (politikere, journalister, kvinneorganisasjoner, andre forskere) kunnskap om prostitusjon bare er mangelfull og bygd på myter. Hennes kommentar får meg til å reflektere over makten og evnen til å definere kunnskap i forholdet mellom forskere og «samfunnet».

Jeg har lenge jobbet i og med kvinneorganisasjoner og mener Skilbrei viser at hun verken kjenner eller anerkjenner kunnskap om kvinners liv skapt i en kvinnepolitisk kontekst. Det synes jeg er problematisk, fordi hun kan stå i fare for å sperre for kommunikasjonen mellom forskere og kvinneorganisasjoner. Og da vil jo hennes høyst prisverdige mål om å øke kunnskapen lide!

La oss gå inn i det May-Len Skilbrei kaller «ensidige historier om prostitusjon [som] kan gjøre vondt verre for mange kvinner». Det er naturligvis en viktig

bekymring, men jeg synes ikke de eksemplene hun bruker, er verken heldige eller relevante. Skilbrei sier at det er en ensidig fortelling om østeuropeiske kvinner i prostitusjon som får råde grunnen alene. Hviler hennes dokumentasjon av denne påstanden kun på at det i ulike sammenhenger blir referert til filmen *Lilja 4-ever*? Filmen engasjerer og berører mange, slik filmer skal, men ingen av oss påstår vel at vi kan alt om kjærligheten og ekteskapslovgivningen, selv om vi gråt da vi så *Love story*?

Skilbrei bruker videre en VG-kronikk av tidligere likestillingsdirektør Mona Larsen-Asp som utgangspunkt for en påstand om at svakere argumenter duger for prostitusjon enn for andre forskningsfelt, at prostitusjon ses som det aller sterkeste symbolet på hvor ille verden er, og at «vi» rett og slett hater prostitusjon. Hun sier også at kvinneorganisasjoner gir temaet prostitusjon en større betydning enn fenomenets utbredelse skulle tilsi. Jeg synes Skilbrei leser VG-innlegget med upussa forskerbriller. Stikkene mot forskere, Likestillingsssenteret og kvinneorganisasjoner som engasjerer seg i pro-

stitusjonsdebatten, er uheldig. Kan hun på samme måte si at «vi» hater Arbeids- og administrasjonsdepartementet hvis en artikkel hevder at kvinnelønna i staten umuliggjør et likestilt samfunn? Hun gir dessuten smak av å ville mistenkeliggjøre andres motiver. Hvem skal rangere mine, Skilbreis, Pro-Senterets, Bymisjonens, Kvinnefrontens og, for den saks skyld, justisminister Dørums motiver for vårt arbeid og engasjement?

Skilbrei gjentar flere ganger at prostitusjon er et komplekst fenomen. Jeg får følelsen av at hun mener det er for komplekst til at «vi andre» forstår det. Vel, jeg tror rett og slett hun tar feil i sine beskrivelser av hva vi andre kan og mener om kvinner, kunder og tiltak. Skilbreis ønske om å fremme helhet og grundighet på temaet ender opp i endimensjonalitet og overfladiskhet når hun beskriver noen av aktørene på feltet. Jeg kan også bli oppgitt av oppslag og uttalelser om prostitusjon, men etter å ha deltatt på møter og lest forskningsrapporter, utredninger og leserinnlegg fra alle «leirer» i den norske prostitusjonsdebatten, vil jeg hevde at kunnskapskompleksiteten Skilbrei etterlyser i høyeste grad finnes. Det hersker imidlertid uenighet om midler, og antakelig også mål, mellom oss som er engasjert i feltet, men det er vel ikke meningsharmonisk Skilbrei er ute etter?

Det er helt relevant å være bekymret for at tiltak for kvinner i prostitusjon ikke når alle som trenger det. Og når beskrivelsen av virkeligheten er ensretta, kan også tiltakene bli det. I så måte er det viktig å spørre, slik Skilbrei gjør, om hvordan en kan nå de kvinnene som sliter med skammen ved at de vitende gikk inn i prostitusjonen. Men dette spørsmålet trenger nødvendigvis ikke å være begrun-

net i en forenkling av prostitusjonsvirkeligheten, men heller handle om politiske prioriteringer. Kvinneorganisasjonenes krav om helhetlig støtte til kvinner innfris mildt sagt ikke alltid av politikerne: fordi det krever og koster for mye! For øvrig er spørsmål om kvinners valg og frivillighet en svært viktig debatt, som bl.a. kvinnebevegelsen har syslet med i flere årtier. Her er det mange som kan bidra i diskusjonen som Skilbrei etterlyser.

Hvis jeg som representant for kvinnebevegelsen skal si noe om prostitusjon, skriver jeg ikke et forskningsnotat. Jeg bygger på den kunnskapen som mange ulike kvinneorganisasjoner har frembragt gjennom sitt langvarige og konkrete arbeid, nasjonalt og internasjonalt, for likelønn og pensjonspoeng, mot porno, mot en økonomisk globalisering som rammer kvinner, for barnehager, for arbeidsplasser der kvinner bor, for fredelig konfliktløsning, for flere kvinner i kommunestyrene, for selvstendig status for innvandrerkvinner og gjennom drift av krisesentre. Jeg velger de punktene som jeg mener er viktigst, for å få løftet frem det jeg vil i den gitte sammenhengen. Slik gjør jeg med alle kvinnepolitiske temaer jeg jobber med. Jeg drar sjelden hele prostitusjonsdebatten, men jeg kan stå inne for det jeg sier like fullt, og jeg er svært glad for å ha kvinnebevegelsens solide kunnskapsbase å støtte meg på.

Jeg håper Skilbrei fortsatt blir en aktiv bidragsyter til kunnskap om prostitusjon. Jeg velger å tro at hennes bekymring for kunnskapsnivået om prostitusjon ikke bunner i en arroganse mot oss ikke-forskere, men heller en forvirring om aktørenes ulike roller, arenaer og kilder for sin kunnskap.

B Ø K E R

«Sex i arbeid(et)» på idrettsarenaen

Ved Marianne C. Brantsæter

Heidi Eng:
Sporting Sex/uality: Doing Sex and Sexuality in a Norwegian Sport Context
Doktoravhandling. Norges idrettshøgskole, 2003

Heidi Engs doktoravhandling handler om hvordan kjønn og seksualitet er «i arbeid» på idrettens arena – om hvordan de 18 informantene «gjør» kjønn og seksualitet, slik de forteller sine historier om dette i kvalitative samtaleintervjuer. Den teoretiske forståelsesrammen er post-strukturalistisk teori og queerteori, og Eng tar opp en stor mengde litteratur og teori, temaer og begreper. I en poststrukturalistisk ånd skriver hun frem sin analyse av «informantenes historier» gjennom

en «writing-data»-tilnærming, som en slags personlig teoretisk tankereise i queer-land. Eng vil synliggjøre og diskutere kjønn og sex i idretten, samtidig som hun vil «tenke nytt» og utforske «queere» begreper og tenkemåter – samt skrivemåter.

Hovedspørsmålene Eng stiller til intervjumaterialet er, for det første: På hvilke måter fungerer idretten som en offentlig sosial arena for å «gjøre» kjønn og seksualitet? Og for det andre: Hvordan påvirker eventuelt informantene – gjennom sine handlinger – de diskursene som er virksomme i idrettskonteksten/e? Vi kan øyeblikkelig konkludere med at både kjønn og seksualitet i høy grad er «i arbeid» på idrettsarenaen, at heteronormativiteten rår som hoveddiskurs, og at

en homo-merkelapp lett blir en belastning for idrettsutøvere som lever som lesber, homser eller biseksuelle. Likevel finnes det muligheter for å skape subkulturelle og queere «lommer» i dette heteronormative landskapet. Blant informantene er det særlig de som «lever som lesbiske» på utsiden av skapet, så å si, og som dermed blir *synlige* eller «kulturelt gjenkjennbare som lesbiske», som kan sies å representere en «homoerotisk queering» av idrettsarenaen. Samtidig synes forestillingen om (topp-)idrettsutøvere som *kulturelle forbilder* å fungere som en barriere mot å «komme ut» og leve såkalt åpent som homo innen de ulike idrettsgrenene. Og her undrer jeg også på om de homososiale (mannlige) kontekstene kan tilby «gutta» et «maskulint fellesskap» og noen «maskuline privilegier», som gjør det lite attraktivt å velge en «åpen homo-identity»? Altså at man(n) via «ikke-homo» og kjønnskonforme selvpresentasjoner og handlinger kan få økt spillerom for mer diskrete eller hemmelige seksuelle situasjoner/relasjoner? Særlig synes de mannlige informantene å presentere «tunge narrativer» om dette; de vil helst ikke fremstå som «en sånn en». Dét vil forsåvidt ikke damene heller, og begge kjønn synes å uttrykke en slags skrekk for å gå over grensen mht. den kjønne grammatikken. Det mest slående funnet i Engs studie er, etter mitt syn, nettopp konstateringen av heteronormativitetens tyngde som produsent av diskusive sannheter om idrett, kropp, kjønn, seksualitet osv. Selve ideen om å bli «synlig homo» eller «en sånn en» har heteronormativiteten som bakteppe og tolkningsramme. I informantenes historier synger kjønnsstereotypiene sin velkjente – men ofte ubegripelige – sang i bakgrunnen. På tross av variasjoner i kjønnsuttrykk blant dagens homser og lesber er det fortsatt slik at kulturell gjenkjennbarhet som «homo» i bunn og grunn handler særdeles mye om en gjenkjennelse av en «mot-satt kjønnet grammatikk».

Utvalget i Engs studie består av 18 norske idrettsutøvere, 9 kvinner og 9 menn, som er mellom 21 og 35 år gamle, og som er aktive innen 13 ulike idretter. Både sommer-, vinter- og helårsidretter, samt individuelle idretter og lagidretter, er representert. Felles for informantene er at de lever som lesbiske, homofile eller bifile. Noen er aktive på elitenivå, mens resten konkurrerer på et høyt eller midtels nivå. Et sentralt tema i denne sammenheng er også det faktum at «homo-folk» (min lurvete terminologi) ofte ikke finner seg spesielt godt til rette i sterkt heteronormative kontekster, og dermed trekker seg vekk fra toppidretten. I hvilken grad informantene er såkalt åpne eller skjulte som «homo» blir dermed viktig for hvordan de forteller om sine erfaringer med idretten som kulturell arena for å spille ut (eller «være»?) homo, hetero, maskulin, feminin. Av de 18 informantene er 8 «svært åpne om sin seksualitet», mens 5 bare har fortalt «det» til noen få, og de resterende 5 er veldig skjulte.

I avhandlingen er begrepene kjønn og seksualitet gjennomgående slått sammen til ett: «Sex/uality». Slik understreker Eng en analytisk kobling mellom kjønn og seksualitet som en slags to-sider-av-samme-sak (jf. det norske «kjønn» – «kjønn/slig»? – og det franske «sexe»). Informantenes historier er organisert rundt hovedtemaene og begrepene «sex/ual presence» og «sex/ual approach». «Sex/ual presence» dekker «tilstedeværelsen» av det kjønne/seksuelle/kroppslige i form av fysisk atferd og utseende. Men betyr «in sexed ways» «det samme» for alle informantene, og hva med eventuelle nyanser i kjønnskoder etc. innen de ulike idrettsgrenene? Begrepet «sex/ual approach» omfatter konkrete «sex/ual doings» på et mer personlig nivå; i form av f.eks. flørting, romantikk og seksuelle tilnærmelser. Det er med andre ord såkalt positiv «sex/uality», «homoerotikk» og muligheter for

«queering» av idrettskonteksten Eng har som sitt tema. Og hun skriver om alle disse tingene på en veldig ålreit måte. Likevel vil det alltid være et viktig spørsmål til en forsker: Hvilke tema, perspektiver osv. er det som forblir tause og uartikulerte, – med andre ord hva er det som er til stede i teksten nettopp gjennom sitt fravær, sin mangel på artikulasjon?

Et hovedfunn er at informantenes spillerom når det gjelder «sex/uality» ikke er all verdens stort, og at idretten representerer en ganske konform og heteronormativ setting, som dermed også uttrykker homonegativitet. Dette klimaet gjør det lett å «velge» å forsøke å tilpasse seg de godtatte (heteronormative) skriptene for mannlighet og kvinnelighet – med andre ord lite spillerom for å være «seg selv». Dette er en viktig grunn til at mange forlater eliteidrett til fordel for lavere nivåer, – med mindre press og mer spillerom. Det er først og fremst de lesbiske informantene som «finner hverandre» og skaper et subkulturelt fellesrom innen idrettsarenaen, og slik representerer de et potensiale for en «queering» av idrettskonteksten. Det er særlig fire forhold som særmerker idretten som en arena for å «leve ut» «sex/uality»: 1) «kjønningen» av idretten, dvs. forestillinger om «maskuline» versus «feminine» idretter og idrettsaktiviteter, 2) eksistensen av homososiale kontekster innen idretten – og betydningen av homofobi, 3) garderobekulturen; kroppslig «nærhet» og nakenhet gir en spesiell atmosfære mht. «sex/uality» – som bidrar til ekstremt lav toleranse for åpent lesbiske og homofile idrettsutøvere, og 4) eliteidrettens betydning for nasjonen Norge, og eliteutøvere som kulturelle forbilder; heteronormativitetens gjennomslagskraft presser mange vekk. Gjennom begrepene «sex/ual presence» versus «sex/ual approach» og «being it» versus «doing it», synliggjør Heidi Eng «homo-eksistens» i idretten. «Sex/ual presence» diskuteres i termer av «fysisk fremvisning», «posering», «passering»,

«maskulinitet» og «samhørighet». «Sexual approach» dekker «utlevelsen av seksuelt begjær, lyst, romantiske følelser og kjærlighetsprosjekter», og dette diskuteres med utgangspunkt i tre ulike «kjærlighetsskript»: «romantisk kjærlighet», «nyttig kjærlighet» og «erotisk kjærlighet», samt «kroppsliggjort natur og normalitet», «offentlige rollemodeller», «ungdom, uskyld og ikke-seksualitet», organisert homososialitet og intime områder. Logisk nok er det særlig når «seksualiteten blir synlig» at idretten blir en arena for «sex/ual approach». Og det er altså særlig blant de åpne lesbene at det skapes en «synlig queer eksistens» (s. 216).

Informantenes narrativer – slik vi får dem presentert i avhandlingen – styrker også en velkjent følelse av «heteronormenes og kjønnsstereotypienes uendelige treghet». Informantenes språk preges av den typisk norske diskursen om enhet mellom den fysiske aktive kroppen, sunnhet, helse og selveste naturen. Dette gir igjen et solid fundament for den heteronormative diskursen om heteroseksualitetens og «heterokjønns» normalitet og naturlighet. Likevel kan homososiale kontekster – som garderoben, dusjen og badstuen, samt overalt ellers – tilby muligheter for spennende homoerotiske hendelser og «spill», men kanskje kan det bli den rene katastrofe å mistolke (les: homoseksualisere) signaler og «gjøre feil». Imidlertid får jo *kroppen* som et slags fysisk instrument og attributt, som kan fremvises med stolthet osv., en helt spesiell rolle i denne typen «kroppslige» miljøer, noe som vel også får betydning i forbindelse med å «gjøre kjønn» og seksualitet. Når (og hvordan) er «idrettskroppen» offentlig, og når (og hvordan) er den privat – og hva betyr kjønn i denne sammenheng?

Informantenes historier presenteres på to forskjellige måter. Delvis i form av kortere intervjuutdrag, som presenteres i en mer beskrivende og ikke-analytisk

form, og som kommenteres med utgangspunkt i annen forskning/teori. I tillegg benytter Eng en mer analytisk «writing data»-tilnærming gjennom en «poetisk» skrivemåte, som presenteres som «forskerens fortelling». Dette er en genre som særlig brukes i presentasjonen av sensitive historier, f.eks. om «sex/ual approach», også av hensyn til informantenes anonymitet. På den ene siden representerer denne skrivemåten en slags overskridelse av en tradisjonell avhandlingsnorm, men på den annen side kan en slik poetisk genre i fremstillingen/analysen av informantenes fortellinger kanskje nettopp formidle et inntrykk av «autentisitet», «den sanne historien».

Av hensyn til dataenes/informasjons «sensitivitet» har imidlertid Eng, etter min oppfatning, anonymisert bort svært mye av den konteksten informantenes utsagn har sin mening fra. Leseren får ikke noe grep om hvem som hører til hvilke idrettsgrener, typer osv., hva om kjennetegner de ulike typene idretter osv. Selv om en kanskje kan snakke om en slags (norsk?) idrettslig diskurs, så vil jo ulike idrettsgrener ha ulike kjønnede logikker, samt at de ulike idrettskontekstene kan gi ulike materielle rammer for såkalt nærhet og «sex/uality».

Eng fremstår som en lydhør og såkalt sensitiv forsker/intervjuer. Ved hjelp av «sensitive» kvalitative intervjuer på mellom 1,5 og 4,5 timers varighet, har hun brakt frem et rikt materiale; «informantenes historier» (800 sider intervju-materiale).

It was rather obvious that qualitative research was necessary, since I needed rich descriptions to find the meaning-makers in a social context where the acts appear through signs and symbols. Observation of the actual acting would have been useful, but when I had to rule out that option, I found that I needed detailed descriptions on the matter. I wanted stories, narratives,

and words concerning the acting of sex/uality. And I wanted to meet the informants, talk to them, observe their body language, and sense the atmosphere in the room to *see what happened when talking about doing sex/uality*. That is why I settled for the use of qualitative interviews. (S. 53, min utheving)

Formuleringene her kan tolkes dit hen at Eng – på tross av sine mange queere postuleringer (jf. f.eks. Butler-sitatet på s. 30–31) og sin Kvale-inspirasjon – likevel «egentlig» betrakter sitt empiriske materiale som noe konkret eller virkelig empirisk foreliggende; et «noe» som forskeren i intervjuene kan nedtegne og observere. I et slikt perspektiv «får» forskeren «informantenes historier» om «doing'en» av «sex/uality», som så skal beskrives og analyseres ved hjelp av ulike begreper. Og da kan man bli låst inne i de perspektiver og begreper man har valgt. Og «relevansen» og fruktbarheten av begrepsvalg og kategoriseringer kan selvsagt alltid diskuteres. Her «drukner» på en måte informantene og selve materialet litt i alle begrepene, slik at empirien ikke får talt nok og bli problematisert nok – «i seg selv».

For eksempel lurte jeg på hvor grensene går – for informantene og for forskeren – for hva som ut- og inndeineres i begrepene «sex/uality», «masculinity», «femininity»? Hva er forholdet mellom informantenes stemmer (deres ord, kroppsspråk, latter, deres undringer, deres koblinger) og forskerens stemmer (f.eks. i gjengivelsen av intervjuutdrag versus når den poetiske genre benyttes, jf. s. 75)? Og hva oppnås med en «begrepsmessig forskyving» fra det å «være kvinne eller lesbisk» til «living as women» og «living as lesbians»? Kan jeg gjøre begge deler samtidig? Og i hvilken grad er man «living as lesbian or gay» hvis man ikke er «åpen» i det hele tatt? Kan jeg være «åpen som kvinne» – eller

«i skapet»? Kan jeg «som kvinne» si at «som kvinne mener jeg ...», eller bør jeg heller slå til innimellom med å si at «som mann mener jeg ...»? Altså: hvordan gir slike utsagn noen mening på et analytisk plan, dvs. hvilke diskurser/koblinger/ting peker ordene kvinne versus mann her tilbake på? Og som en selvsagt oppfølger: hva betyr valget av «teori», perspektiver og begreper for hva forskeren «ser», og dermed *konstruerer* som sitt forskningstema og sine analytiske funn? For er det ikke slik at det konstruktivistiske perspektivet Eng har valgt også burde ledet henne til å problematisere selve intervju-relasjonen som den kunnskapskonteksten der «informantenes historier» blir skapt – i den dialogiske samtalen mellom informant og intervjuer? I formuleringen i nest siste setning i sitatet ovenfor: «to see what happened when talking about doing sex/uality», forsvinner selve interaksjonen som en meningsskapende prosess. Og formuleringen «see what happened» (to avsnitt ovenfor) antyder at forskeren kan *gjengi* «det som virkelig skjer». Her tror jeg at Eng kunne fått mye mer ut av sitt materiale og sin analyse, dvs. delvis gi analysen en annen «retning», ved at *intervjurelasjonen* og måtene-å-snakke-sammen-om-sex/uality og innholdet i «maskulint/feminint» på, ble problematisert og tatt med i analysen. Hva betyr kroppsspråk, latter og fnising som kulturelle doing'er, og hva betyr mann/kvinne og hetero/homo her? I min lesning av intervjuutdragene blir jeg nemlig fascinert av i hvor stor grad verken informanter eller forsker helt synes å «finne ordene» for å snakke om «sex/ual doing», «sex/ual presence» og «sexual approach». Hva slags forhold har informantene

til begrepene «lesbisk» og «leve som lesbisk» – eller «å leve som kvinne»? Informantenes narrativer preges i ganske stor grad av klisjéer og stereotypier om «sex/uality», «lesbisk» og «homo», «maskulinitet» og «femininitet», og det er dette jeg særlig skulle ønsket mer problematisering og diskusjon av. Og jeg tror at mye spennende stoff og mulige tolkninger, samt andre mulige informanthistorier dermed blir liggende «u-sett»/«u-artikulert» i intervjumaterialet. (Sånn vil det forøvrig alltid være.)

Med *Sporting Sex/uality* har Heidi Eng levert en interessant avhandling, og et nytt bidrag i diskusjonen om kjønn og seksualitet. Men avhandlingen er ikke umiddelbart lett tilgjengelig, ei heller enkel å kommentere, fordi den inneholder så mye. Avhandlingens form er i stor grad «diskuterende og eksplorerende», dvs. Eng diskuterer med litteraturen, med empirien og med seg selv. Men i «den omstendelige skikkelighet» ligger også en fare: problemet med gjentakelser, og det er mye gjentakelser i teksten – som tidvis gjør lesningen kjedelig. For eksempel lurte jeg på *hvor* mange ganger formuleringen «poststrukturalistisk teori har vært et fruktbart utgangspunkt» forekommer i teksten! En noe strammere fremstilling ville gitt økt klarhet i avhandlingens «budskap», og kanskje også noe mer plass til diskusjon av alternative tolkninger og perspektiver på «informantenes historier». Og hva med mangfoldet av potensielle historier? Og ville annen litteratur og andre teoretiske briller bidratt til å «se/høre» andre historier? Og sist, men ikke minst: Hva med noen flere turer bakom diskursive klisjéer, stereotypier og tatt-for-gitt-heter?

Glimrende om forbudt seksualitet i bygd og by

Ved Hans W. Kristiansen

Jens Rydström:
Sinners and Citizens: Bestiality and Homosexuality in Sweden, 1880–1950
University of Chicago Press 2003

Tidlig om morgenen den 20. mars 1880 tok Anna Ryman, som jobbet som budeie på en gård i Östgötaland, med seg en kurv og gikk ut i fjøset for å hente egg. Idet hun kom inn merket hun umiddelbart at det var noen der inne og at kuene var urolige. Så fort øynene hennes hadde vent seg til mørket, så hun at det var den 18 år gamle gårdsgutten Anders Karlsson som hadde jobbet på gården det siste året. Han sto bak kua på den innerste båsen, hadde buksene nede og presset magen mot kua med rytmiske bevegelser. Budeia skrek til han om han var blitt gal eller hva i all verden det var han holdt på med, men han ga seg ikke – selv ikke da hun truet med å hente husbonden. Hun løp ut og fortalte husbonden hva gårdsgutten drev med. Da husbonden kom ut i fjøset var

gårdsgutten forsvunnet, men da de endelig fikk tak i ham benektet han ikke det som hadde skjedd. Han ble meldt til politiet og dømt til seks måneders tvangsarbeid. (Gjengitt etter Rydström 2003:59)

Det er blant annet denne typen scener, gjenskapt på grunnlag av rettsdokumenter, som gjør Jens Rydströms doktorgradsavhandling – som nå gis ut som bok på University of Chicago Press – til dypt fascinerende lesning. Sjelden har jeg fordypet meg i et faglitterært verk med større iver og begeistring. Det er noe med Rydströms enkle, likefremme språk og hans sans for hverdagsdramaer som gir leseren noe av den samme opplevelsen som skjønnlitterære forfattere som Vilhelm Moberg og Per Olov Enquist. Med sin dempede og lune humor og sin evne til å beskrive situasjoner og menneskeskjebner med innlevelse og sympati, gjør Rydström det historiske materialet levende og nært. Men ikke nok med det: Boka preges av nitid vitenskapelighet og forbilledlig kildebruk. Hovedkilden er

dokumenter fra mer enn 2000 rettsaker mot personer (i all hovedsak menn) anklaget for å ha hatt sex med andre menn eller sex med dyr i perioden 1880 til 1950. Både antallet saker, og det faktum at rettsdokumentene er samlet inn fra hele Sverige, gjør boka til en dokumentarisk brag. Hva det må ha krevd av tid og anstrengelse å framskaffe et slikt materiale, får man en anelse om i forordet, hvor Rydström omtaler sin omfattende reisevirksomhet på kryss og tvers av Sverige.

Rydström bruker dette materialet både til å gi et bilde av seksuelle ytringsformer og relasjoner i de periodene han beskriver, og til å si noe om endringer i den sosiale reguleringen av seksualitet. Det kanskje mest originale og dristige ved Rydströms bidrag er at han har valgt å ta det homopolitisk ukorrekte skrittet å behandle likekjønnsseksualitet og dyreseks (som svenskene kaller *tidelag*) under ett. Dette er en tilnærming som i hvert fall her til lands har vært forbeholdt kristne fundamentalister som ivrer etter å framheve homoseksualitetens vederstyggelighet. Rydström gir imidlertid en glimrende begrunnelse for hvorfor han har valgt en slik tematisk kobling: I den lovparagrafen som regulerte likekjønnsseksualitet fram til 1944, ble både sex mellom personer av samme kjønn og sex med dyr omtalt. Han mener derfor at det ville være å se på fortiden med nåtidens kategorimessige skygger å drøfte homoseksualitet og dyreseks hver for seg. I tillegg gir Rydströms tilnærming en enestående mulighet til å få fram hvordan disse to ulike formene for forbudt seksualitet led svært forskjellige skjebner i løpet av den perioden han beskriver. Mens likekjønnsseksualitet i stadig økende grad ble knyttet til en indre, medfødt legning, fant det ikke sted noen tilsvarende «modernisering» av tidelag. Med det mener han at «forbryterne» i dyreseks-saker aldri ble definert som en bestemt kategori mennesker. Menn som forgrep seg seksuelt på dyr – som regel kuer – ble aldri klassifisert som en

sosial kategori eller diagnostisert som bærere av en seksuell sykdom. Dyreseks ble i stedet forklart som en virkning av masturbasjon, eller som resultat av manglende mulighet for «naturlig» seksuell tilfredsstillelse. Tiltalte i dyreseks-saker ble i økende grad idømt betingende dommer, og i og med avkriminaliseringen i 1944 forsvant tidelag så vel fra rettsalene som fra den offentlige debatten.

En annen ting som gjør Rydströms bok til en prestasjon, er at han gjennomgående setter forholdene på den svenske landsbygda i kontrast til forholdene i de større byene. De fleste som kjenner den historiske litteraturen om homoseksualitet, vil vite at den er svært storbysentrert, noe Rydström selv peker på i innledningen til boka. Flere steder gir han fascinerende skildringer av likekjønnsseksualitet også i småbyer og i bygdesamfunn, og peker blant annet på at slike relasjoner i mindre grad enn dyreseks ble møtt med rettslige sanksjoner – med mindre det dreide seg om voldtekt eller grove overgrep. Boka inneholder også verdifulle drøftinger av hvilken betydning religiøse vekkelsesbevegelser som pinsebevegelsen hadde for forståelsen av seksualitet på den svenske landsbygda.

Som nevnt er det den måten Rydström gjør stoffet levende og nærværende på gjennom sine inngående drøftinger av individuelle saker, som jeg personlig setter høyest ved denne boka. Samtidig er det også noe dypt paradoksalt i at det nettopp er som bilag til politi- og rettsdokumenter at for eksempel kjærlighetsbrev utvekslet mellom menn har blitt oppbevart fram til i dag og kan brukes til å dokumentere hvordan slike forhold artet seg, for eksempel i mellomkrigstiden. Nettopp straffeforfølgelsen gjorde at slike personlige dokumenter ble rykket ut av den lukkede privatsfæren, oppbevart og arkivert. Det er derfor i stor grad politimenn, jurister og medisinsk sakkyndige vi har å takke for den dokumentasjonen Rydström gjør bruk av. Han setter selv

fingeren på dette paradokset når han i innledningen peker på at han i de avsnittene som handler om seksuell praksis og enkeltmenneskers seksuelle erfaringer, er nødt til å basere seg på ytringene fra dem som hadde makt til straffe. Samtidig er det noe avslørede og avkledende ved den måten Rydström leser og bruker disse dokumentene på – og de som avkles er først og fremst lovens og moralens nidkjære voktere.

Ethvert blikk på historien – uansett hvor intenst, observant og menneskelig-gjørende det måtte være – har også sine dødsvinkler. Så også med Rydströms bok. Seksualitet og kjærlighet mellom kvinner – som i liten grad ser ut til å ha blitt gjenstand for straffeforfølgelse i den perioden Rydström tar for seg – faller i stor grad utenfor synsfeltet. Bare ett av bokas ni

kapitler omhandler kvinner, selv om tittelen for så vidt ikke avgrenser problemstillingen til menn. En mer omfattende innsamling og bruk av muntlig-historiske kilder, for eksempel intervjuer med så vel heterofile som lesbiske og homofile eldre i forskjellige deler av Sverige, ville ha kunnet motvirke den skeive kjønnsfordeelingen i det empiriske materialet. Selv om Rydström i noen grad benytter seg av slike kilder, er vekten av de strafferettsrelaterte kildene overveldende. Muntlig-historiske kilder kunnet ha gitt en større forståelse nettopp for de livsløpene som aldri satte spor etter seg i politi- og rettsregistrene. Særlig gjelder dette kvinner i mindre byer og på landsbygda. Dette til tross – Rydströms bok bør leses av alle som har interesse for kjønnsforskning og for nordisk historie og samfunnsliv.



BIDRAGSYTERE

Agnes Bolsø, førsteamanuensis
Institutt for tverrfaglige kulturstudier
NTNU
7491 Trondheim
Tlf.: 73 59 17 27
E-post: agnes.bolsø@hf.ntnu.no

Marianne C. Brantsæter,
postdoktorstipendiat
Institutt for kriminologi og rettssosiologi
Universitetet i Oslo
Pb. 6706 St. Olavs plass, 0130 Oslo
Tlf.: 22 85 52 14
E-post: marianne.brantsater@jus.uio.no

Beret Bråten, informasjonsrådgiver
KILDEN, Grensen 5, 0159 Oslo
Tlf.: 24 05 59 93

Hans W. Kristiansen, forsker
Institutt for kriminologi og rettssosiologi
Universitetet i Oslo
Postboks 6706 St. Olavs plass
0130 Oslo
Tlf.: 22 85 02 52
E-post: h.w.kristiansen@jus.uio.no

Anne-Lise Middelthon,
postdoktorstipendiat

Seksjon for medisinsk antropologi
Institutt for allmenn- og
samfunnsmedisin
Universitetet i Oslo
Postboks 1130, Blindern
0318 Oslo
Tlf.: 22 85 05 91
E-post: a.l.o.middelthon@medisin.uio.no

Wencke Mühleisen, postdoktorstipendiat
Senter for kvinne- og kjønnsforskning
Universitetet i Oslo
Postboks 1040, Blindern
0315 Oslo
Tlf.: 22 85 89 32
E-post: wencke.muhleisen@skk.uio.no

Björg Skotnes, p.t. Brussel
E-post: bjorg.skotnes@cec.eu.int

Karin Widerberg, professor
Institutt for sosiologi og
samfunnsgeografi
Universitetet i Oslo
Postboks 1096, Blindern
0317 Oslo
Tlf. 22 85 52 47
E-post:
karin.widerberg@sosiologi.uio.no

Høgskolen i Oslo
Kompetansesenter for voldsofferarbeid
Welhavensgt. 9
0350 Oslo



Depotbiblioteket

B-Blad



h080 08 658

I dette nummer:

Anne-Lise Middelthon: Om å bli tatt – i alle ordets betydninger

Wencke Mühleisen: Postfeminisme, sex og pornografi på film. Med roadmovien *Baise-moi* som eksempel

Agnes Bolsø: Salg av seksuelle tjenester mellom kvinner

Kommentar

Hvor ble heteroseksen av? Karin Widerberg intervjuet av Beret Bråten

Hvor kommer kunnskap fra? Ved Bjørg Skotnes

Kvinneforsknings nr. 1/04